

Cahier over kunst en
het publieke domein

SKOR | Stichting Kunst
en Openbare Ruimte

open

Willem de Rooij
Jorinde Seijdel
Joke Robaard
Merijn Oudenampsen
Sven Lütticken
Willem Schinkel
Steven ten Thije
Dirk van Weelden
Bik Van der Pol
Can Altay
Jeremiah Day
Charles Esche
Zihni Özdil
Pascal Gielen
Robin Brouwer
Arnoud Holleman
Gert Jan Kocken
Florian Cramer

Josephine Bosma
Eric Kluitenberg
Grahame Lock
Marc Schuilenburg
Luuk Boelens
Hugo Priemus
Margreet Fogteloo
Samuel Vriezen
Jonas Staal
Chris Keulemans
Lotte Haagsma
Matthijs de Bruijne
Actie Schone kunsten
Wendelien van Oldenborgh
Foundland
Lidwien van de Ven
Liesbeth Melis
Thomas Buxó

Noodnummer

22/09/2011

SKOR / Nai Uitgevers

OVER DE NIEUWE
POLITIEK VAN CULTUUR

GERED

**CHINA REDT
NEDERLANDSE
KUNST** 中國存款荷
蘭藝術!

DCAC有權接受或拒絕你的申請，以市場的藝術作品通過 DCAC以任何理由在我們的判斷。
如果接受，你提供你的作品出售最低期限為六個月，或直至出售，取其越快。半年後你可以刪除你的作品從 DCAC
如果售後是由你進入一個具有法律約束力的合同與 DCAC完成銷售及發遞單的作品在商定的時間。

版權所有：您保證，所有通過網站銷售的工作是無任何版權限制或知識產權糾紛 - 您保證您的工作是
銷售 - 在作品的版權將繼續與您即使在所有製的作品轉移到客戶

inhoudsopgave

- Vanwege de bezuinigingen op kunst en cultuur en de gevolgen daarvan voor SKOR | Stichting Kunst en Openbare Ruimte zal in mei 2012 het laatste nummer van *Open. Cahier over kunst en het publieke domein* bij SKOR verschijnen. Wij stellen alles in het werk om *Open* te kunnen laten voortbestaan. U kunt de ontwikkelingen volgen via de website van SKOR. Zie: www.skor.nl
- 3
Jorinde Seijdel
Redactioneel
- 4
Joke Robaard
Remember my Name
- INTRODUCTIES IN DE NIEUWE POLITIEK VAN KUNST EN CULTUUR
- 6
Merijn Oudenampsen
De betekenis van Rutte 1. De tijd van consensus is voorbij
- 8
Sven Lütticken
Autonomie in actie
- 10
Willem Schinkel
Tegen de depolitiserings
- KUNST ALS PUBLIEKE ZAAK
- 14
Steven ten Thije
Kunst vind je niet in de supermarkt
- 15
Dirk van Weelden
Kunstenaars, kunstvrienden, snobs en hufters. De verhuftering van de staat
- 16
Bik Van der Pol
Close Encounters
- 19
Een gesprek tussen Can Altay en Jeremiah Day
Verdediging van de moderniteit is nu een noodzaak
- 22
Charles Esche
Do not go gentle in that good night. De bezuinigingen en het afbrokkelen van de Europese hegemonie
- OMTRENT NEOLIBERALISME
- 24
Zihni Özdil
Vrije markt voor jullie, socialisme voor ons: een deconstructie van de bezuinigingsmantra
- 27
Pascal Gielen
In naam van de democratie. Noodzaak om anders te zijn
- 28
Robin Brouwer
Do not enter The Netherlands, democratic meltdown in progress! Oproep tot hernieuwde politieke stellingname
- 31
Arnoud Holleman
Gert Jan Kocken
Niet-weten als norm
- ECONOMIE VAN DE KUNST
- 35
Florian Cramer
De fictie van de creatieve industrie.
- 37
Josephine Bosma
Kunst + Technologie ≠ Toegepaste Kunst. Bereid u voor op de digital dark ages
- 39
Eric Kluitenberg
Wat is innovatie? Waarom het niet verstandig is de toekomst blind tegemoet te treden
- SAMENLEVING ONDER DRUK
- 41
Grahame Lock
In het onderwijs zijn de droogstop-pels aan de macht
- 42
Marc Schuilenburg
Politiek: conflict of consensus? De ontideologisering van het veiligheidsprobleem
- 44
Luuk Boelens
Ruimtelijke Orde-ning in crisistijden
- 47
Hugo Priemus
Nederlandse volkshuisvestingstraditie met opheffing bedreigd. Waarom het woonbeleid van het kabinet-Rutte van tafel moet
- 48
Margreet Fogteloo
Zorg en welzijn. Waar ligt de publieke taak van de overheid?
- KUNST IS POLITIEK
- 51
Samuel Vriezen
Kunstwereld, erken nu eindelijk uw vijand. Naar een nieuwe positiebepaling: kunst als publieke sfeer
- 53
Jonas Staal
De hardwerkende Nederlander en de scheppende mens. Een aanval op een van ons is een aanval op ons allen
- 55
Chris Keulemans
Het Plein der Beschaving. Een publieke ruimte die van niemand is en van iedereen
- 56
Lotte Haagsma
Mijn doel is hetzelfde als dat van de vakbond'. Interview met beeldend kunstenaar Matthijs de Bruijne
- 58
Actie Schone
kunsten
Waarom wij samenwerken
- 60
Wendelien van Oldenborgh
Minachting
- Binnenkant omslag, 63, 64
Foundland
Ingezonden mededeling
- 2, 13, 49
Lidwien van de Ven

© 2011 SKOR, Amsterdam. De redactie heeft getracht zoveel mogelijk haar wettelijke verplichtingen jegens auteursrechthebbenden na te komen. In het geval er voor de redactie onbekende auteursrechthebbenden zijn, wier werk in dit nummer is opgenomen, verzoekt de redactie de belanghebbenden contact op te nemen met SKOR.

Open. Cahier over kunst en het publieke domein wordt uitgegeven door NAi Uitgevers en verschijnt tweemaal per jaar, tevens verkrijgbaar in een Engelse editie. NAi Uitgevers is een internationaal georiënteerde uitgever, gespecialiseerd in het ontwikkelen, produceren en distribueren van boeken over architectuur, beeldende kunst en verwante disciplines. www.naipublishers.nl

SKOR | Stichting kunst en openbare ruimte is een landelijk opererende organisatie, die tot taak heeft om bijzondere beeldende kunstprojecten in de (semi-)openbare ruimte te realiseren. www.skor.nl

Foto omslag
Willem de Rooij, *Chick*, 2008

Open. Cahier over kunst en het publieke domein 'Noodnummer. Over de nieuwe politiek van cultuur' verscheen als bijlage bij *De Groene Amsterdammer* (donderdag 22 september, 2011)

Redactie
Sven Lütticken, Merijn Oudenampsen, Jorinde Seijdel (hoofdredacteur) en Liesbeth Melis (eindredacteur)

Tekstcorrectie
Marieke van Giersbergen

Vormgeving
Thomas Buxó,
Amsterdam

Druk en lithografie
Senefelder Misset

Redactieadres
SKOR | Stichting kunst en openbare ruimte
Ruysdaelkade 2
1072 AG Amsterdam
T +31 (0)20 6722525
F +31 (0)20 3792809
open@skor.nl
www.skor.nl/open

Abonnementen
Abonnementenland
Postbus 20
1910 AA Uitgeest
900-2265263
(€ 0,10 per minuut)
F +31 (0)251 310405
www.aboland.nl

Losse nummers
Nederland € 19,50
Buiten Nederland € 23,50

Abonnementen
(inclusief verzendkosten)
Nederland € 32,50
Binnen Europa € 39,50
Buiten Europa € 45,00
Studenten € 24,50

Beëindiging abonnement
Opzeggingen (uitsluitend schriftelijk) dienen acht weken voor afloop van de abonnementsperiode in bezit te zijn van Abonnementenland. Bij niet tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch een jaar verlengd.

Jorinde Seijdel

Redactioneel

Open. Cahier over kunst en het publieke domein, een tweejaarlijks verschijnende publicatie gepatroneerd door SKOR | Stichting Kunst en Openbare Ruimte, reflecteert al enige jaren over het ‘mijn en het dijn’ in de publieke ruimte en publieke sfeer. Het cahier exploreert op thematische, interdisciplinaire wijze de veranderende condities van het publieke domein en nieuwe opvattingen over openbaarheid. Onderzocht worden met name de gevolgen van de huidige privatiserings-, mediatiserings- en globaliseringsprocessen voor het samenleven en de culturele productie. Het gaat aldus in hoge mate over het ‘gemeenschappelijke’, over eigendomsverhoudingen en machtsrelaties.

Dit ‘noodnummer’ van *Open*, een extra uitgave, komt voort uit het rap voortschrijdend inzicht dat er op de gebieden van wat van wie is, wat van iedereen en wie dat bepaalt (ook) in Nederland een alarmerende scheefgroei gaande is, die door het huidige politieke bewind met straffe hand verder wordt gevoerd naar een angstaanjagend punt van ‘no return’. *Open* is afkomstig uit het domein van de kunst en, toegegeven, het waren het nieuwe cultuurplan en de bezuinigingen die haar hardhandig wakker schudden uit de reflectieve en theoretiserende staat van kritische beschouwer waarin zij al te comfortabel verkeerde. Desondanks gaat het in dit nummer, dat werd gemaakt met de onbaatzuchtige en inspirerende gastredacteurs Sven Lütticken en Merijn Oudenampsen, niet alleen over de bezuinigingen, maar vooral om de overkoepelende ideologie en het rechts-populistische regeringsbeleid waaruit deze voortkomen.

En het gaat niet louter om de verdediging van de positie van de kunst, maar uitdrukkelijk om het aantekenen van een publiek protest tegen een voor velen kwaadaardig aanvoelend beleid, dat steeds meer groepen (zieken, immigranten, vluchtelingen, kinderen, ouderen, kunstenaars, ‘gewone’ mensen) en issues (aangaande cultuur, wetenschap, milieu, onderwijs, zorg, multiculturaliteit) nadelig treft, uitsluit of buitensluit.

Dit is een ‘noodnummer’ in de ware zin des woords, dat ook een blijk van sociale en politieke solidariteit wil zijn vanuit de overtuiging dat kunst op fundamentele wijze verbonden is met al die anderen en al dat andere. Tegelijkertijd is het een oproep om weer politiek te gaan bedrijven, niet alleen door letterlijk en figuurlijk partij te kiezen, maar juist ook door een bewustzijn in het dagelijkse leven van de politieke dimensie van concrete praktijken en handelingen. En het is wel degelijk een oproep tot verzet. Zoals de oude verzetsstrijder Stéphane Hessel zijn manifest *Neem het niet!* (Van Genneep, 2011) beëindigd: ‘Scheppen is weerstand bieden. Weerstand bieden is scheppen.’

Wat volgt is een groot aantal bijdragen vanuit verschillende invalshoeken en disciplines over de huidige situatie. Het geheel is géén representatieve, onpartijdige of volledige afspiegeling van het huidige debat. Ten dele gaat het om voorstellen tot handelen en participatie en om nieuwe opvattingen van autonomie. Andere stukken zijn deconstructies van volhardende neoliberale ‘mantra’s’, of polemische aanzetten tot nieuwe zienswijzen. Tevens zijn er meerdere kunstenaarsbijdragen. Wij danken alle auteurs en kunstenaars voor hun grootmoedige inzet!

Een laatste woord nog over de titel en het coverbeeld. De hoofdtitel spreekt voor zich; de ondertitel verwijst zowel naar het huidige cultuurbeleid als naar de politieke dimensie van cultuur. De afbeelding betreft een Arabische valk die een kuikentje tot zich neemt en is een uitsnede van een werk, getiteld *Chick*, van kunstenaar Willem de Rooij. De valk zou makkelijk geassocieerd kunnen worden met de grote boze regering, en het kuiken met de cultuur of een van de andere getroffen gebieden. Maar is het zo simpel? Zou het niet omgekeerd kunnen zijn? Immers, ‘niemand is veilig’...

Joke Robaard

Remember My Name*

Afbeeldingen van kunstenaars verschijnen in modebladen en teksten over hun werk in kunsttijdschriften. Lichaam en geest lijken gescheiden. Hoe verschuiven de betekenissen van deze beelden? Kan men deze beelden zien als verlengstukken van hun werk? Als samenkost van onderhandelingen en economische ruil?

*afkomstig uit een artikel van Gerardo Mosquera over Félix González-Torres (Artforum, 1996)

1. Erik van Lieshout, foto: Merlijn Doornik; VPRO gids, 2011 / 2. Confrontatie, ik denk NRC; advertentie NRC Handelsblad, 2010 / 3. Cindy Sherman in het kader van 53e Biennale Veneti; foto: Mark Seliger; L Uomo Vogue, 2009 / 4. Cover L Uomo Vogue; portret Richard Prince, 2009 / 5. Julianne Moore as Woman With a

Fan, Modigliani; foto: Peter Lindbergh; Harper's Bazaar, 2008 / 6. Advertentie GAP artist editions en Whitney Biennial; portret Chuck Close; 2008 / 7. Advertentie Breguet; H. de Balzac; Time, 2008 / 8. Mr. Koolhaas, the swimmer, the charmer, the provocateur, the stunning architect; foto: Wolfgang Tillmans; Fantastic Man,

2007 / 9. Luc Tuymans; Vanity fair, 2006 / 10. Dance WOMP M L M W M P M W M B M W V L B W O Arts Initiative; portret William Forsythe; Time, 2003 / 11. Advertentie Valentino; foto: Steven Klein; Vogue Homme International winter 98-99 / 12. Worker pagina uit jubileumnummer L Uomo Vogue 1968-1989;

ENDLESS GARMENT Archief Joke Robaard
 deel VII: Model kunstenaar, Joke Robaard i.s.m. Eva Heisterkamp, 2011

L'Uomo Vogue 1998 / **13.** Advertentie Helmut Lang; portret Jenny Holzer; foto: Elfi Semotan; Purple 1998 / **14.** Unusual art types ; portret Paul Davis; foto: Miles Aldridge; L'Uomo Vogue, 1998 / **15.** advertentie Helmut Lang; portret Louise Bourgeois; foto: Bruce Weber; Vogue Italia, 1997 / **16.** Poster I m desperate Gillian Wearing;

Seccession, Wenen; 1997 / **17.** Remember my Name Félix González-Torres; Artforum, 1996 / **18.** Artist Gary Hume has a brush with life advertentie Hugo Boss; BLVD, 1995 / **19.** Sotheby's Director Tobias Meyer with one of his idols ; advertentie Hugo Boss; Man, 1994 / **20.** Robert Gober; Vogue UK, 1995 / **21.** Kunststof jas

Yamamoto; Elegance, jaren negentig / **22.** Advertentie Comme des Garçons; portret Clemente. ELLE UK, 1988 / **23.** Cindy Sherman voor Dianne B. in Castelbajac; Interview, 1988 / **24.** Andy Warhol in jas van Yves Saint Laurent; foto: Helmut Newton; L'Uomo Vogue, 1975 / **25.** Catalogus Joseph Beuys; Gallerie Bama, 1974

INTRODUCTIES IN DE NIEUWE POLITIEK VAN KUNST EN CULTUUR

Merijn
Oudenampsen

De betekenis van

Rutte I

De tijd van

consensus is

voorbij

“Nieuw Rechts heeft zich grondig vernieuwd, en heeft met haar keuze voor het regeren over rechts, voor het ‘afbreken van de geluksmachine’, openlijk een koers van polarisatie ingezet.”

Merijn Oudenampsen is politicooloog en socioloog. Hij is verbonden aan de Universiteit van Tilburg waar hij promoveert op een onderzoek naar politiek populisme. Deze tekst is gebaseerd op een uitgebreider artikel dat onlangs is verschenen in het *Jaarboek Kritiek 2011*.

Veel is gezegd over de toon van de regering. De halsstarrige weigering om in dialoog te treden, of ook maar een duimbreedte af te wijken van de ingezette koers, de bitse vijandigheid die ostentatief tentoon wordt gesteld. Zo van, kijk ons eens lekker bruusk zijn. Dit niet alleen naar kunstenaars en cultuurmakers toe, maar evengoed richting andere doelwitten van de huidige bezuinigingsdrift: huurders, patiënten, gehandicapten, studenten, mensen in de sociale werkplaatsen...

Dat zij blaft, niet dat zij bijt, is opmerkelijk genoeg de meest gehoorde klacht richting regering. In tegenstelling tot de overgeleverde wijsheid dat blaffende honden niet bijten, behoren beide echter tot het repertoire van deze regering. En het venijn zit hem juist in de beet. De focus op de toon van het debat suggereert dat deze los zou staan van de inhoud van de bezuinigen. Alsof deze enkel om een neutrale vorm van de zoveel geroemde efficiency draaien. Niets is minder waar. Zo is het binnen de kunst en cultuur niet zo zeer problematisch dat er twintig procent wordt gekort. Het gaat eerder om de doelbewuste manier waarop de regering deze korting gebruikt om de maximale hoeveelheid schade aan te richten onder de meer experimentele, kleinschalige en hedendaagse kunst- en cultuurvormen. In plaats van de kaasschaaf, de moker. De klassieke en elitaire cultuur van de ‘topinstituten’, die juist het makkelijkst privaat geld zouden kunnen aantrekken, wordt daarbij zoveel mogelijk gespaard. Ziehier het gerichte slachtofferschap van de bezuinigen: experimentele cultuur wel, topinstituten niet; huurders wel, hypotheekhouders niet; het milieu en openbaar vervoer wel, het asfalt niet, de zorg wel, het bedrijfsleven niet. Het is dit ongelijke karakter van de bezuinigen dat zijn rechts-conservatieve profiel bepaalt. En de belangrijkste ongelijkheid is daarmee nog niet eens genoemd. Sinds de financiële crisis is er veertig miljard publiek geld ‘geleend’ aan de Nederlandse financiële sector. Algemeen wordt aangenomen dat de helft daarvan nooit meer terug zal komen. Het is precies dit bedrag dat nu wordt verhaald op de Nederlandse bevolking in de huidige bezuinigingsronde, waarbij juist de meest kwetsbare delen van de bevolking de grootste klappen krijgen. Samen met de hypotheekrenteaf trek, de korting op de overdrachtsbelasting en de verlaging van de winstbelasting voor bedrijven komt het neer op een historische herverdeling van publiek naar privaat. De toon waarmee de bezuinigen worden gebracht is kortom de meest natuurlijke weergave van de inhoud.

Toch is het niet verwonderlijk dat mensen zich druk maken over ‘de toon waarop’. Want samen met het ongelijke karakter van de bezuinigen, wijst de polariserende stijl van het nieuwe kabinet op een belangrijke trendbreuk in de Nederlandse politieke cultuur. Waar we getuige van zijn,

is een verschuiving van consensus- naar conflictmodel.

De Nederlandse geschiedenis laat zich lezen als een golfbeweging waarbij lange periodes van consensus en pacificatie van sociale tegenstellingen, worden afgewisseld met kortere periodes van conflict en polarisatie, waarbij het hele politieke systeem wordt opgeschud en een strijd losbarst over de vorming van een nieuwe consensus. Alles wijst erop dat we ons nu op een dergelijk punt bevinden. Wat er op het spel staat is dus niet simpelweg wie de volgende verkiezingen wint of hoe de pijn van een nieuwe ronde van bezuinigingen verdeeld wordt. Het gaat hier om een langdurige herschikking van het politieke landschap, een bredere transformatie van de politieke cultuur. Om het enigszins grof te schetsen: net als de opkomst van Nieuw Links in de jaren zestig een periode van vijftieng jaar progressieve hegemonie inluide onder de noemer Nederland Gidsland, is met de opkomst van Nieuw Rechts de inzet van de strijd een nieuwe (rechtse?) consensus die de komende decennia normgevend zal zijn.

De complexiteit van deze situatie moet natuurlijk niet worden onderschat. Factoren als de financiële crisis, de veranderende rol van de media en ontwikkelingen op het gebied van de internationale verhoudingen zijn op een complexe manier verweven met de nationale politieke context. Maar door de mist van dit gecompliceerde samenspel zijn desalniettemin de contouren van de parallelen met eerdere periodes van polarisatie en accommodatie duidelijk zichtbaar. Net als in de jaren zestig ontstaan er nieuwe partijen die niet alleen de bestaande machtsdeling, maar het hele politieke systeem problematiseren. Net als toen wordt het politieke conflict gekanaliseerd via een nieuwe dimensie: was het in de jaren zeventig de tegenstelling tussen materialisten (door Roel van Duijn afgedaan als 'het klootjesvolk') en postmaterialisten, heden ten dage is het de tegenstelling kosmopoliet en conservatief.

In Nederland is Arend Lijphart's klassieke werk *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* de meest bekende analyse van een dergelijke golfdynamiek: hij beschrijft het ontstaan van de verzuiling in het begin van de twintigste eeuw, en de ondergang van dit systeem van machtsdeling in de jaren zestig, met de opkomst van Nieuw Links. Lijphart identificeerde een aantal politieke spelregels voor het regime van de verzuiling, beter te begrijpen als machtstechnieken die dienen om een bepaalde consensus te bewaken en in stand te houden. De belangrijkste van deze spelregels betreffen depolitisering en zakelijke politiek.

1) Zakelijke politiek

Politiek is gericht op besturen, zij is pragmatisch en resultaatgericht.

2) Pragmatische verdraagzaamheid

De meerderheid drukt niet zonder meer zijn mening door, maar komt tegemoet aan bezwaren van de minderheid. Bij niet onderhandelbare onenigheid is wegkijken en/of 'agree to disagree' de formule.

3) Topconferenties

De allerbelangrijkste vraagstukken worden in topconferenties achter gesloten deuren behandeld.

4) Evenredigheid

Bij de verdeling van middelen geldt de regel van evenredigheid: subsidies worden gelijkmatig over de facties verdeeld.

5) Depolitisering

Het depolitiseren en neutraliseren van ideologische tegenstellingen door het zich verschuilen achter complexe bestuurstaal, of door uitbesteding van besluitvorming aan experts, aan de rechterlijke macht (juridisering) of de markt (economisering).

6) Geheimhouding

Tijdens het onderhandelings- en besluitvormingsproces treedt men zo min mogelijk in de openbaarheid. Tweede Kamerleden, academici en journalisten stellen zich 'verantwoordelijk' op, houden gevoelige informatie achter en depolitiseren zelf ook.

7) De regering regeert

De regeerbaarheid van het land is het grootste goed. In ruil voor een doelede opstelling houdt de regering rekening met de oppositie, zie 'evenredigheid' en 'verdraagzaamheid'.

Het bovenstaande is de klassieke consensuscultuur die zo bekend is dat zij haast een cliché is geworden: het schipperen, de dialoog, het zoeken naar draagvlak, de technocratische achterkamertjespolitiek, de onbegrijpelijke bestuurderstaal, in het kort: de Haagse mores. In de jaren zestig werd dit regime aangevochten, met het gevolg dat het consensusmodel plaats begon te maken voor een conflictmodel. Hans Daalder, de andere aartsvader van de Nederlandse politicologie, identificeerde een nieuwe set spelregels:

1) *Ontmaskering van de ideologie van het establishment; de noodzaak van een kritische maatschappijvisie*

2) *Contestatie en conflictmodel*

3) *Zelfbeschikking aan de basis*

4) *Polarisatie als middel tot het vormen van een exclusieve meerderheid op basis van een eigen vast programma*

5) *Politisering*

6) *Openbaarheid*

7) *'Onmacht van het Parlement'*

Na de periode van polarisering in de jaren zeventig is er in de jaren tachtig weer sprake

van een terugkeer naar depolitisering en zakelijkheid in de vorm van een nieuwe no-nonsense consensuspolitiek, met als fait majeur de Wassenaarakkoorden, die de kern vormen van wat het poldermodel zou gaan heten. Deze no-nonsense periode eindigt op haar beurt met de opkomst van en moord op Pim Fortuyn. Vanaf dat punt begint Nieuw Rechts aan de stoelpoten te zagen van de bestaande consensus en initieert zij een vergelijkbare vorm van polarisatie als in de jaren zestig, nu gericht op de 'ontmaskering van de multiculturele ideologie van het linkse establishment'.

Dat de spelregels van de 'oude politiek' niet meer van kracht zijn kwam duidelijk naar voren in de verkiezingscampagne en de kabinetsformatie, die bijna letterlijk als 'polarisatie als middel tot het vormen van een exclusieve meerderheid' beschreven kan worden. Denk ook aan het gebrek aan 'evenredigheid' en 'verdraagzaamheid' in de manier waarop de huidige bezuinigingen worden doorgevoerd, zonder enige vorm van overleg. Het consensusmodel maakt plaats voor het conflictmodel, een verschuiving die natuurlijk niet absoluut en totaal is, maar relatief en gedeeltelijk. De verschillende logica van conflict en consensus kunnen in verschillende hoedanigheid tegelijkertijd actief zijn: Op sommige terreinen (integratie, bezuinigingen op cultuur en sociale voorzieningen) opereert de politiek via de regels van het conflictmodel, op andere terreinen (zoals de arbeidsverhoudingen) lijken regering en werkgevers nog het consensusmodel aan te willen houden.

We bevinden ons in een overgang van een periode van relatieve stabiliteit, naar een tijd waarin alle stukken op het bord in beweging zijn. Nieuw Rechts heeft zich grondig vernieuwd, en heeft met haar keuze voor het regeren over rechts, voor het 'afbreken van de geluksmachine', voor een beleid waarbij rechts 'haar vingers kan aflikken', openlijk een koers van polarisatie ingezet. Dit creëert een geheel nieuwe context voor iedereen die zich met politiek bezig houdt.

Dat er een rechtse regering is die zich onttrekt aan de logica van het consensusmodel, heeft als nadeel dat niet langer de scherpe kantjes van het beleid afgeveild worden: harde maatregelen die hele sociale structuren treffen zijn nu mogelijk. Het lijkt er bovendien op dat deze regering zich als doel heeft gesteld om het maatschappelijk middenveld, de wereld van cultuur en de volkshuisvesting, allemaal traditioneel overwegend links-liberale bolwerken, eens flink op de schop te nemen. Met als doel op de lange termijn – op vergelijkbare wijze als dat onder Thatcher gebeurde in Engeland – dat wat politiek mogelijk is in Nederland grondig te wijzigen en naar rechts te verschuiven. Vandaar ook de noodzaak tot oppositie. Wat een rechtse regering in het conflictmodel betekent, is dat

niet alle instituties meer kunnen rekenen op de oude politiek van 'evenredigheid' en 'verdraagzaamheid'. Velen zien zich afgesneden van de macht. Sommigen proberen de hernieuwde polarisering te bestrijden volgens de oude logica van het consensusmodel. Neem de voorstellen van de Vereniging van Universiteiten, of van de Tafel van Zes binnen het cultuurwezen. Anderen beginnen door te krijgen dat hun positie aan de onderhandelingsstafel onder druk staat en dat de basis gemobiliseerd moet worden via politisering en openbaarheid in plaats van topeverleg in de beslotenheid van achterkamertjes. Hopelijk ontwikkelt zich zo een bredere dynamiek.

De overgang naar het conflictmodel biedt ook mogelijkheden. De in de consensuspolitiek besloten pacificatietechniek, dient ertoe om elke politiek die structurele verandering nastreeft, elke politiek met een horizon of vaststaande principes, onschadelijk te maken. Pacificatie draait dus zowel om de insluiting van belangen die onderhandelbaar zijn binnen bestaande kaders, als om de uitsluiting van eisen die zich richten op verdergaande verandering: met als resultaat wat Slavoj Žižek, Chantal Mouffe en andere filosofen 'postpolitiek' noemen. Het gevolg is dat politiek als idealistisch streven naar maatschappelijke verandering nauwelijks meer bestaat in Nederland. Dezelfde pacificatielogica verklaart ook waarom er zo weinig sprake is van politiek engagement, noch binnen instituties, noch in de wereld van kunst en cultuur. De overheid richt met haar subsidies zogenaamde 'cultuurreservaten' in, waar ieder in zijn eigen zandbak zijn eigen zandkastelen bouwt. Die tijd is voorbij.

De Nederlandse schrijver en bioloog Dick Hellenius schreef ooit een boek over de eilandbewoner en zijn rol in de evolutiebiologie. Vanwege het relatieve isolement van het eiland, verliep de evolutie van de eilandbewoner op wonderlijke wijze. Gevrijwaard van de bedreigingen van het vasteland, van de existentiële strijd met diersoorten aldaar, vormden zich de meest buitenissige eigenschappen en spectaculaire overbodigheden. De eilandbewoner was een zeer gefocuste specialist en vaak ook een onaangepaste excentriekeling. Trage meditatieve reuzen en parmantige vogels die niet konden vliegen overleefden millennia lang, dankzij hun isolatie. Op het onvermijdelijke moment echter, dat de invasie zich voordeed vanuit het vasteland, bleken specialisten en excentriekelingen onmachtig zich te verweren.

Een eilandbewoner, dat was de hedendaagse cultuurmaker. Wat lang een wereld op zichzelf was, kan dat niet langer zijn. Tijd om de schotten neer te halen en uit een eilandrijk van praktijken een nieuwe politiek te destilleren die het rechtse tij kan keren.

Sven Lütticken

Autonomie in actie

“Reflecteren op, omgaan met en ingaan tegen de limieten van de eigen praktijk is nodiger dan ooit, en het voordeel van de huidige situatie is dat hopelijk iedereen daarvan doordrongen is geraakt.”

Sven Lütticken doceert kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam en publiceert regelmatig over hedendaagse kunst en cultuur. Een overzicht van zijn publicaties is te vinden op svenlutticken.blogspot.com

Deze tekst heeft veel te danken aan discussies met collega's en studenten in het kader van 'The Autonomy Project' dat op 7 t/m 9 oktober een symposium organiseert in het Van Abbemuseum.

'Eindelijk minder kunst' kopte de olijke postkwaliteitskrant *NRC Next* met koeien van letters na de bekendmaking van staatssecretaris Zijlstra's plannen. Maar het gaat niet om de reductie van een overschot, zoals het wegwerken van een boterberg. Het gaat om een politieke aanval, om een ideologische zet. Als beleid met hooggestemde idealen wordt gelegitimeerd, zoals bij de invasie van Irak, dan is het vaak zaak om naar materiële motieven te zoeken – *follow the money*. In dit geval geldt het omgekeerde: wat als gevolg van een financiële noodzaak wordt gepresenteerd, is feitelijk gedreven door ideologie – al staat die ideologie dan weer in dienst van een beleid dat in feite evenzeer een vorm van economische plundering inhoudt als de invasie van Irak.

Links heeft in de lange paarse jaren de notie van klassenstrijd als *gênant* relict van het verleden in het museum van achterhaalde noties weggezet, maar premier Rutte en zijn tegenhangers in andere Europese landen voeren heel zelfbewust klassenstrijd – maar natuurlijk zonder die term in de mond te nemen. In een kwakkelend Europa dat schulden maakt en officieel nog steeds inzet op permanente economische groei, hoe weinig realistisch dat ook moge zijn, heeft herverdeling van rijkdom feitelijk al lang de rol van groei overgenomen. Anders dan bij de oude sociaal-democratische herverdeling, van boven naar onderen, vindt deze van onderen naar boven plaats. Kapitalisme dreef altijd op expansie, op het veroveren van nieuwe markten; nu dat voor Europa zowel in geografisch als in technologisch opzicht geen serieuze optie meer lijkt te zijn, ligt de *last frontier* in de samenleving zelf.

Een paar jaar geleden ontwikkelde Oliver Curry van de London School of Economics een nogal bizar aandoend neodarwinistisch scenario: aangezien de mensheid steeds meer uiteenvalt in een welgesteld en gezond en een arm en ongezond levend deel, zou het menselijk ras uiteindelijk uiteenvallen in twee verschillende soorten.¹ Deze fantasie lijkt een biologische ver-

reële ontwikkeling; de verscherpende tweedeling tussen bange en boze hypotheekbetalers die zich in Ruttes obscene term 'hardwerkende Nederlanders' herkennen enerzijds, en een bonte mengeling van uitkeringstrekkers, zieken, moslims en andere immigranten anderzijds, aangevuld met linkse hobbyisten in kunst en cultuur.

De aanval op de zogenaamde linkse hobby's is geen serieuze poging om een paar miljoen bij elkaar te schrapen; alles in de maatregelen is gericht op het veroveren van de heerschappij over de definitie van kunst en cultuur. De financiële winst van de bezuinigingen voor de staatskas is gering; de ideologische zege potentieel groot. Kunst wordt voorgesteld als het rechtmatige eigendom

van een geprivilegieerde bovenlaag; kunst is een gift, een gunst. Leve 'de mecenas', de nieuwe held. Wie de afgelopen tijd museum Boijmans Van Beuningen bezocht, betrad een soort propagandamachine voor het mece- naat, met een zaal die de H+P Collection van Han Nefkens in geuren en kleuren bezingt en zaalteksten in het parcours van de vaste col- lectie die de historische stichters en donateurs van het museum prijzen omwille van hun superieure sensibiliteit, die niet door ambte- naren in loondienst geëvenaard zou kunnen worden. Na afloop kon men dan in het arm- zalige museumshopje pseudo-sociologische agitprop over 'de nieuwe mecenas' aanschaf- fen, op het keurslijf van de tijd geschreven door gesjeesde kunstcritici.

De privéverzamelaar lijkt een uitkomst, want heeft de belastingbetaler er niet baat bij dat kunst niet van zijn geld maar uit privé- vermogen wordt betaald? Het lijkt zo sim- pel, maar zoals de kunstenaar Andrea Fraser in het nieuwe nummer van *Texte zur Kunst* betoogt – op basis van statistisch onderzoek van economen van Yale en de Universiteit Tilburg – zijn periodes waarin de prijzen voor kunst de pan uitrijzen en waarin dus het belang van rijke privéverzamelaars stijgt, pe- riodes waarin de inkomensongelijkheid de overhand neemt: 'we can expect art booms whenever income inequality rises quickly'.² Uiteraard gaat het er niet om een soort negatieve kopie van de actuele lofzan- gen op 'de verzame- laar' te ontwikkelen en hem/haar in het verdomhoekje te zet- ten. Privé-initiatief is in principe prach- tig, en uiteraard kun- nen verzamelaars een waardevolle bijdrage leveren aan de kunst. Het probleem ligt op het niveau van een discours dat (beeldende) kunst identificeert met peperdure artefacten die in principe zijn voorbehouden aan een select gezelschap van geprivilegieerden, dat eventueel bereid is om werk aan 'het volk' te schenken, of voor een vriendenprijsje te ver- kopen – waarbij vaak sprake is van condities die voor de belastingbetaler allesbehalve aan- trekkelijk zijn. Kunst wordt zo gereduceerd tot (dure) gift of gunst. Andere kunstopvat- tingen, zoals die met name in de bedreigde instellingen worden beoefend, worden gemarginaliseerd; zij begaan de zonde kunst niet op te vatten als prestigeobject maar als interventie in de zichtbare wereld zoals die door de Ruttes en Wilders wordt vormgege- ven – en in haar onzichtbare achterkant.

De populisten hebben een ook onder Paars en Balkenende al vigerende econo- mistische benadering van de kunst over- genomen en geradicaliseerd. Plukken we nu dus de vruchten van een sluipende

instrumentalisering van de kunst, van de on- dermijning van haar autonomie? Zijlstra's bijltjesdag lijkt bij menig een nostalgisch verlangen op te roepen naar een mythische tijd toen autonomie, net als geluk, nog heel gewoon was. Zouden we er dan beter aan toe zijn als 'de autonomie van de kunst' beter ver- dedigd was geworden? Dat lijkt mij kort door de bocht. Het probleem is niet 'te weinig au- tonomie' of 'teveel autonomie'; het zou eerder moeten gaan om de vraag wat voor opvatting van (en praktijk van) autonomie nu bruikbaar is. Lange tijd is autonomie in de kunst ver- eenzelvigd met de modernistische interpre- tatie ervan, zoals die in Nederland met name is gepropageerd aan het oude Ateliers' 63 in Haarlem, door Jan Dibbets, Rudi Fuchs en consorten: men huldigde een cultus van de grote (liefst mannelijke) schilder die als een pseudo-monnik eenzaam in zijn studio wor- stelt met het Medium en de Traditie.

De beperkingen van een dergelijk mo- dernistisch autonomiebegrip zijn al vanaf de late jaren zestig benadrukt door kunste- naars die vaak onder de noemer 'institutio- nele kritiek' worden geschaard – een traditie waar bovengenoemde Andrea Fraser in staat. Autonomie betekent: de vrijheid om je eigen wet te bepalen. De klassieke modernistische opvatting van autonomie in de kunst, en in de wetenschap, ging uit van de notie van maat- schappelijke sectoren en disciplines die zich volgens een eigen interne logica ontwikkelen – die hun eigen wetten schrijven en herschrij- ven. Kant poneerde zo de autonomie van de filosofie als discipline, en de befaamde kunst- criticus Clement Greenberg hing zijn defi- nitie van het modernisme in de beeldende kunst op aan Kants 'transcendentale logica' in de *Kritik der reinen Vernunft*: 'De essentie van het modernisme ligt, zoals ik het zie, in het gebruik van de karakteristieke methoden van een discipline om deze discipline te bekri- sieren – niet om haar te ondermijnen, maar juist om haar steviger te verankeren in haar *area of competence*. Kant gebruikte logica om de grenzen van de lo- gica te bepalen, en hoewel dit betekende dat hij veel aan haar rechtspraak onttrok, kon de logica des te zekerder zijn van wat haar reesterde.³

Het probleem met dit soort voorgepro- grammeerde autonomie is dat zij, voor dege- nen die binnen dat veld opereren, uiteindelijk kunstig verpakte heteronomie [het bepaald- worden door of afhankelijk-zijn van andere regels en voorschriften] blijkt te zijn. De dis- cipline wint het van de beoefenaar; hij of zij wordt door het vakgebied geprogrammeerd, en is heel concreet onderworpen aan aller- lei institutionele en marktmechanismen. Dat was de insteek van de institutionele kritiek. Het is misschien geen toeval dat de meest

uitgesproken en felle beoefenaren van de in- stitutionele kritiek, zoals de kunstenaars Hans Haacke en Andrea Fraser, opereren in het Amerikaanse culturele veld, waar het ide- aal van Zijlstra reeds lang realiteit is.

Dat in Nederland al onder de afgelo- pen kabinetten de instrumentalisering van de kunst is voortgeschreden is juist, maar het zou naïef zijn om uit te gaan van een soort paradijselijke autonomie daarvoor. Eigenlijk hebben bewindslieden van Rick van der Ploeg tot Halbe Zijlstra op een perverse ma- nier institutionele kritiek bedreven: door zo- wel kunst als wetenschap steeds verdergaand te koeioneren en te onderwerpen aan de im- peratieven van een 'markt' die als natuurver- schijnsel wordt voorgesteld, hebben ze heel wat illusies doorgeprikt. Dat de autonomie van bijvoorbeeld de universiteit en het weten- schappelijk onderzoek nu wordt aangetast, biedt ook voordelen. De wetenschapper oude stiel kon dertig jaar lang Assyrische puntge- dichten bestuderen en zich autonoom wanen omdat de maatschappij aan wetenschappe- lijk onderzoek een intrinsieke waarde leek toe te kennen. Tegenwoordig maakt kunste- naar noch wetenschapper zich illusies over de structurele heteronomie van zijn discipline, die hij op een politiek-economisch slagveld moet zien uit te oefenen. Het is in ieder geval duidelijk. *Dies alles gibt es also*.

Autonomie speelt nog een tweede beslis- sende rol in Kants werk. Het betreft dan niet de autonomie van de *discipline*, dus van de fi- losofie, maar die van het *subject*—het den- kende en oordelende *ik*.⁴ In het domein van de praktische rede is de mens een vrij handelend moreel subject dat zijn eigen koers bepaalt. Dat kantiaans mo- rele subject is ech- ter een filosofische abstractie, losge- zongen van de zin- tuiglijke wereld. Ook voor Hegel bleef het subject vergeestelijkt; bij Hegel zijn mensen subjecten voor zover ze aan het dialectische avontuur van de *Geist* deel hebben, voor zover ze samenvallen met het zichzelf ontwikkelende Begrip. De jonge Hegelianen van de jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw, onder wie Marx, hiel- den vast aan die historische benadering van het subject, maar ze herdefinieerden het re- soluut in termen van menselijke activiteit in de materiële, zintuiglijke wereld. Je bent niet een subject omdat je filosofeert en zo de ont- wikkeling van de *Geist* weer een beetje verder helpt, maar in zoverre je denken en hande- len weet te combineren, in zoverre je een brug slaat van reflectie naar actie en reflectief han- delt – dit zou later *praxis* gaan heten.

2. Ik baseer mij hier op een voorlopige versie (augustus 2011) van Andrea Fraser, 'L1%, c'est moi', te verschij- nen in *Texte zur Kunst* nr. 83 (september 2011). Fraser refereert aan William N. Goetzmann, Luc Renneboog en Christophe Spaenjers, 'Art and Money', in: *American Economic Review* 101, nr. 3 (2010), pp. 222–26.

3. Clement Greenberg, 'Modernist Painting' (1960), in: Greenberg, *The Collected Essays and Criticism, Volume 4: Modernism with a Vengeance, 1957–1969*, red. John O'Brian (Chicago/London: University of Chicago Press, 1993), p. 85.

4. Karl Ameriks, *Kant and the Fate of Philosophy: Appropriation of the Critical Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), pp. 1–23. Ameriks contrasteert ove- rigens Kant als zijnde 'be- scheiden' met de radicalere claims van Reinhold, Fichte en Hegel, die een verte- kende receptie van Kants opvatting van autonomie op hun geweten zouden hebben.

Willem Schinkel

Tegen de depolitisering

“In een tijd van grote economische en ecologische crisis is het zoeken naar politici die een visie hebben op onze *oikos*, op de collectieve behuizing die doorgaans met een achttiende-eeuws woord ‘samenleving’ genoemd wordt. Maar gezocht is ook: politiek.”

Willem Schinkel is Universitair Hoofddocent Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Dit artikel is mede gebaseerd op het begin 2012 te verschijnen boek *Museum Nederland. Reflecties over politiek, cultuur en economie* (Amsterdam: De Bezige Bij).

Praxis is autonomie in actie, en dit lijkt me in onze huidige reële heteronomie een nog steeds vruchtbaar autonomiebegrip. Autonomie als reflexieve handeling is geen bezit, geen gegeven; het is eerder uitzondering dan regel, maar niettemin waardevol als leidraad. *Business as usual* is geen optie meer. In de academische wereld, in de kunstwereld, ook in het recht en elders staat de oude autonomie op de tocht. Productieve praktijken reflecteren hierop, zoals bijvoorbeeld de filmmaker en essayist Hito Steyerl in het nawoord van haar boek *Die Farbe der Wahrheit*, waarin ze reflecteert op de manieren waarop de economische condities waaronder de teksten tot stand zijn gekomen – vaak in het kader van kortstondige projecten en *residencies* – de vorm van deze teksten hebben bepaald.⁵

Reflecteren op, omgaan met en ingaan tegen de limieten van de eigen praktijk is nodiger dan ooit, en het voordeel van de huidige situatie is dat hopelijk iedereen daarvan doordrongen is geraakt. Dit is autonomie in 2011: geen bezit, geen vaststaande eigenschap, maar het vaak ontwijkende doel van een leven dat werk anders opvat dan Rutteske retoriek over ‘hardwerkende Nederlanders’.

Hoe kunnen we ons werk, waarvan wij de condities niet bepalen, terugkopen? In de woorden van filosofe en politiek denker Hannah Arendt, door Arnoud Holleman elders in dit nummer aangehaald: hoe kunnen we van werk een handeling maken? Een dergelijke onderneming is altijd risicovol, aangezien we de gevolgen van onze handelingen niet kunnen overzien. De gevaren van *business as usual*, van doormodderen binnen kaders die ons als voldongen feiten worden gepresenteerd, zijn echter vele malen groter.

Een operatieve en reflexieve praxis neemt andere vormen aan als het om kunst gaat dan in het geval van wetenschap of recht, maar niettemin zijn er vormen van samenwerking en coalities mogelijk, bezijden en voorbij voorgedroogde programma’s voor ‘interdisciplinaire samenwerking’. In de woorden van de cultuurcriticus Brian Holmes: de poging om jezelf je eigen wet te geven wordt een collectief avontuur.⁶ Dit ‘noodnummer’ van het tijdschrift *Open* verkent de mogelijkheden tot dergelijke collectieve avonturen, in de kunst en erbuiten – en vooral daartussen.

5. Hito Steyerl, *Die Farbe der Wahrheit. Dokumentarismen im Kunstfeld* (Wenen: Turia + Kant, 2008), pp. 139-142.

6. Brian Holmes, ‘Artistic Autonomy and the Communication Society’ (2003), <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-1-0310/msg00192.html>

Wij leven in een tijd van wat de socioloog en cultuurcriticus Siegfried Kracauer lang geleden al 'ideologische dakloosheid' noemde. We hebben geen mobiliserende en omvattende ideologieën meer, maar tegelijkertijd is onze tijd niet zonder ideologie, omdat we de bijna volledige dominantie van één specifieke ideologie meemaken: die van het mondiaal kapitalisme. De dominantie daarvan wordt duidelijk in de moeheid die fundamentele vragen bewerkstelligen. Alleen al het idee van 'fundamentele alternatieven', alleen de term 'kapitalisme' al... kunnen we verder zappen? Dat betekent dat een belangrijk ideologisch aspect van die overheersende ideologie het idee is dat onze tijd niet langer ideologisch is. Dat is in wezen het sterkste depolitiserende element van onze tijd. En pleidooien voor een 'terugkeer van de ideologie' slaan daarom fundamenteel de plank mis. Juist de totale absorptie van alles en iedereen binnen een als onontkoombaar voorgestelde ideologie (Margaret Thatcher had het ooit over het idee dat "There Is No Alternative") doet de meeste mensen moedeloos worden van pleidooien voor ideologie. Hadden we dat bovendien niet al gehad? Het toekomst- en vooruitgangsgesichte moderne denken kan niet zoveel met een 'terugkeer' naar ideologie, ook niet als de toekomst niet meer is wat ze was en de vooruitgang overkomt als een cynische grap. De ideologie van het gebrek aan alternatief is nu overal, nagenoeg onuitgedaagd, en dat is het probleem. De grote politieke ideologieën die ons bestel beheersen komen uit de negentiende eeuw. Is het dan een wonder dat een ideologie die is aangepast aan hedendaagse materiële condities zulke ideële mastodonten ongeproblematiseerd kan overschrijven? De moderne taal van dynamiek en verandering is nog steeds aanwezig, maar ditmaal als retoriek van de dominante orde. Het huidige kabinet verkoopt revanchisme als optimisme. De geschiedenis komt inderdaad in tweeën: eerst is er de tragedie van het verlichtingsoptimisme, dan is er de farce van het Mark Rutte-optimisme. Met de laffe houding dat 'de kiezer altijd gelijk heeft' is bovendien de democratische nulgraad bereikt. In een tijd van grote economische en ecologische crisis is het zoeken naar politici die een visie hebben op onze *oikos*, op de collectieve behuizing die doorgaans met een achttiende-eeuws woord 'samenleving' genoemd wordt. Maar gezocht is ook: politiek. Want de sterke ideologie volgens welke alle ideologie 'verouderd' is, heeft in eerste instantie het effect van een depolitisering. Bij die depolitisering wil ik hier stilstaan.

Om te beginnen: hoezo depolitisering?
(1) Leeft de politiek niet meer dan ooit?
(2) Hebben drommen ontevreden kiezers niet eindelijk een stem? (3) Is het links-rechts onderscheid niet actueler dan ooit? (4) En zijn er niet heftige debatten over en zelfs demonstraties tegen bezuinigingen? Ik zou als

antwoord op die vragen achtereenvolgens willen zeggen: (1) Er is een verschil tussen 'de politiek' en 'politiek'; (2) wellicht, en wat heeft dat met de politieke aard van de situatie te maken?; (3) dat onderscheid is actueel, maar vooral als mechanisme van plaatsbepaling binnen 'de politiek', en niet als politiek en ideologisch antagonisme; en (4) protest tegen bezuinigingen is nog geen politiek protest. Dat roept de vraag op wat ik dan onder 'politiek' zou verstaan. Politiek is te zien als de spanning en de strijd over de fundamentele vragen die het samenleven met zich meebrengen. Dat zijn in eerste instantie vragen over rechtvaardigheid en vrijheid, en verder zijn het vragen die betrekking hebben op solidariteit in ruimte (bijvoorbeeld solidariteit met de verre ander) en tijd (solidariteit met nieuwe generaties). Bovendien gaat het om vrijheden fundamenteeler dan de met veel pathos gevoerde discussies over de 'vrijheid van meningsuiting': het gaat over de betekenis van vrijheid binnen een bestuur van het leven via parlementaire partijdemocratie en mondiaal kapitalisme. Tegenover het politieke in deze zin staat 'de politiek'. Dat is de institutionele (Haagse) verwerking van die fundamentele spanning. De politiek claimt het monopolie op politiek, maar heeft dat geenszins. Politieke strijd uit zich op straat, in allerhande andere instituties (democratisch of niet), in de organisatie van de economie of in onderwijs en kunst. Politieke vragen – vragen over langetermijnvormen van solidariteit en rechtvaardigheid – zijn momenteel grotendeels afwezig. Solidariteit is bovendien een uitgeputte bron van politieke strijd. We maken een Grote Desolidarisering mee, waarin de afstand tussen 'werkenden' en 'niet-werkenden' vergroot wordt, waarin allerhande mensen hun psychische problemen (waarvan het altijd verleidelijk is ze als individuele problemen te zien) 'in eigen kring uit moeten vogelen', waarin grensoverschrijdende solidariteit wel helemaal te veel gevraagd is en waarin solidariteit tussen mens en ecologie volledig lijkt te zijn ingestort. Die Grote Desolidarisering is mede mogelijk op grond van een parallel lopende Grote Depolitisering.

Depolitisering is het tot ideologieloos probleemmanagement reduceren van politiek conflict. Wat een politieke gemeenschap bindt is echter meer dan een set praktische problemen. Wat bindt is een doorlopend conflict over heersende normen, waaronder normen van rechtvaardigheid. Een politiek conflict is bovendien niet beperkt tot één beleidssfeer, maar verbindt de vele domeinen van het leven die in dat leven zelf ook voortdurend in elkaar grijpen. Het politieke leven is continu, en depolitiserend probleemmanagement probeert het discreet te maken. Politiek betreft de spanning binnen relaties tussen verschillende domeinen, relaties die

zich in de afgelopen eeuwen extreem vermenigvuldigd hebben. Zo zijn er bijvoorbeeld relatief verzelfstandigde economische, culturele en ecologische relaties. Wanneer politiek wordt teruggebracht tot problemen die abstraheren uit dat politiek-relatieve veld, en die 'issues' individualiseren, gaat het om problemen die in die zin nog slechts lokaal zijn. Alle politiek (in de zin van 'de – institutionele – politiek') is tegenwoordig lokale politiek. De politieke agendering van 'issues' is gelokaliseerd omdat verreweg de meeste politiek zich tot de grenzen van de natiestaat beperkt, maar ook omdat zulke 'issues' afgesneden zijn van de bredere verbanden waarin ze staan. Daarmee zijn ze op een fundamenteel niveau gedepolitiseerd. Politisering is dan omgekeerd: de delokalisering van problemen, het plaatsen van politieke problemen in een groter verband. Dat wil zeggen dat economische issues besproken worden in relatie tot wat, om een voorbeeld te noemen, internationale 'vrije handel' doet met de prijzen van producten, maar ook wat het doet met interpersoonlijke relaties, met de kosten van medicijnen in zogenaamde derdewereldlanden en met de levensstandaard aldaar, en wat het doet met de relatie tussen mens en ecologie. Depolitisering is het isoleren van enkele van die relaties en het managen van aldus lokaal gemaakte politieke problemen. Geen wonder dat de politieke filosoof en rechtsgeleerde Carl Schmitt het liberalisme als de grootste neutralisering van het politieke zag: gebabbel over procenten.

De huidige situatie vraagt allereerst om een verzet tegen die strategie van depolitisering. Dat betekent een strijd tegen 'bezuinigingen', maar niet zoals die zich totnogtoe hier en daar ontvouwt. Het moet gaan om een strijd tegen het hele 'frame' van 'bezuinigingen'. De focus op individuele maatregelen maakt een vergeten mogelijk van de verworven waarde van leven die regelingen en subsidies belichamen. Nooit hoeft dat grotere verhaal bij de 'behandeling in de Tweede Kamer' van een individuele regeling aan het licht te komen. Een grootscheepse politieke grensverlegging wordt verkocht onder het mom van bezuinigingen. Alleen al de term 'bezuinigingen' depolitiseert daarmee. Het is een term die eigenlijk zoveel mogelijk vermeden moet worden wanneer we de erachter schuilgaande politieke verschuiving in het oog willen houden. 'Bezuinigingen' op kunst en cultuur zijn feitelijk het radicaal trimmen van een sector. 'Bezuinigingen' in de zorg zijn feitelijk het opgeven van mensen die dure zorg nodig hebben. Maar wie is er, in een land dat 'zuinigheid' tot zijn museale verdiensten rekent, werkelijk tegen 'bezuinigingen'? Dat is ook precies de teneur van de nagenoeg onstuitbare beweging waarmee 'bezuinigingen' gebracht worden. Het staat voor vriend en vijand voorop dat bezuinigd moet worden. De argumentatie van tegenstanders van de

huidige politiek verloopt vaak zo: ‘natuurlijk moet er bezuinigd worden, maar...’ Wat er ook achter dat ‘maar’ volgt, een fundamentele acceptatie van het bezuinigingsregime, staat voorop. Daarmee vindt een acceptatie van de depolitiserende werking van ‘bezuinigingen’ plaats, en wordt tegenstanders het meest effectieve wapen – een werkelijke politisering – uit handen genomen.

Sterker nog: ook wanneer ‘bezuinigingen’ verdedigbaar zijn, moet de ‘bezuiniging’ gescheiden worden van de politieke substantie die erin verweven ligt maar die door de exclusieve nadruk op ‘bezuinigen’ (een nadruk die door voor- en tegenstanders daarvan gedeeld wordt), ondergesneeuwd dreigt te raken. Afgezien van het spastische karakter van bijvoorbeeld de bezuinigingen op kunst en cultuur, die zorgvuldig opgebouwde creativiteit zonder tijd voor alternatieven knakt, is het de vraag of het erg is dat er minder geld naar goedkope kaartjes van welgestelde middenklassers gaat. En op een soortgelijke manier is het de vraag op welke manier de wetenschap zoals ze zich nu in steeds sterkere zelfreferentiële publicatiecircuits oplost, nog publieke relevantie heeft. Nieuwe verdeling van middelen is dus niet per se problematisch. Wat problematisch is, is dat de exclusieve focus erop, die onder de noemer van ‘bezuinigingen’ gaat, de politieke substantie vergeet. Die ligt in een cultuurpolitieke verschuiving die niet los te zien is van een populistische esthetisering van de politiek, en in een neoliberale verschuiving waarbinnen wetenschap alleen telt als het de bestaande economie bestendigt – een cynisch letterlijke interpretatie van filosoof en psycholoog William James’ notie van waarheid als de ‘cash value of an idea’. Wetenschap en kunst worden bovendien in toenemende mate onschadelijk gemaakt als potentieel subversieve sferen – alsof ze dat zelf al niet genoeg deden.

Zo is steeds een politieke substantie verweven met ‘bezuinigingen’, zij het een politieke substantie die vergeten, genegeerd wordt. De politiek ligt als het ware gebonden op de rug van bezuinigingen, en alleen al vanwege het versnipperde karakter van bezuinigingsmaatregelen dreigt kritiek op bezuinigingen die politieke substantie te missen. We hebben daarom te maken met een verbrokkelde en sterk gedepolitiseerde politieke strijd. Strijd wordt gevoerd op individuele maatregelen, en de politieke samenhang waarin die staan wordt vergeten. Sectoren vertonen weinig onderlinge solidariteit, wellicht uit opportunisme, maar het voelt soms als bezuinigingsangst. Orkesten die geld behouden blijven weg bij kunstmanifestaties tegen bezuinigingen, kunstenaars zijn afwezig wanneer het persoonsgebonden budget op de helling gaat, professoren demonstreren in Den Haag maar keren huiswaarts zodra de studentendemonstratie begint... Een compleet verbrokkeld politiek veld blijft

achter, waarin uiteindelijk iedereen kwetsbaar wordt voor de verdeel-en-heerspolitiek van de depolitisering.

Wat ik hier beschrijf is natuurlijk het klassieke geval van de intellectueel die gevaren waarneemt waar anderen de kop voor in het zand steken. Wat een ouderwetse intellectuele arrogantie! Maar dat is nu eenmaal zo, want wie pleit voor alternatieve perspectieven komt vanuit het perspectief van de bestaande orde als arrogant over. Dat is een gezonde arrogantie, zolang ze aanleiding geeft tot gezonde irritatie. Wat mij betreft is nu het wachten nog op even arrogante en irriterende (niet: irritante) politici. Op politici met politiek als roeping, die zichzelf niet als platte afspiegeling van het volk zien, maar die het volk op sleeptouw nemen, die het beeldhouwen binnen het *Gesamtkunstwerk* dat de democratie zou kunnen zijn. Democratische politiek, dat is in haar diepste mogelijkheid het boetseren van een bevolking tot een politieke gemeenschap, het is volk vormgeving. Wie in de democratie gekozen wil worden omdat hij of zij zegt wat bij een groot deel van het volk in de bestaande smaak valt, verward democratie met *Idols*. Het moet gaan om het vormgeven van het volk, het uitdagen van een bevolking zich te transformeren in de richting van een politieke gemeenschap. De politieke actualisering van het politieke, of, met andere woorden, de doorbraak van werkelijk politieke strijd in ‘de politiek’ is een utopische horizon waarvan de productiviteit bestaat uit het niet aflatende streven naar strijd over vrijheid en rechtvaardigheid.

Lidwien van de Ven,
Haarlem, 27/04/2011
(Arondéus Hagepreek)

KUNST ALS PUBLIEKE ZAAK

Steven ten Thije

Kunst vind je niet in de supermarkt

“De wereld van Zijlstra is één grote supermarkt waarin zoveel mogelijk mensen gelukkig bij de kassa moeten staan. Dat het opgetelde effect van deze massale individuele behoeftebevrediging desastreus kan zijn voor onze leefomgeving en de natuurlijke diversiteit van een open en vitale samenleving tegenwerkt is voor hem onvoorstelbaar.”

Steven ten Thije is onderzoeksconservator bij het Van Abbemuseum. Daarnaast is hij verbonden aan 'The Autonomy Project' dat op 7 t/m 9 oktober een symposium in het Van Abbemuseum organiseert met onder anderen Jacques Rancière, Thomas Hirschhorn en Andrea Fraser.

Als een politicus beleid uit gaat voeren dat in het regeerakkoord is afgekaart zonder een zorgvuldige analyse van de sector, dan schaaft dat de betrouwbaarheid en kwaliteit van bestuur. Dit blijft het eerste en zwaarste bezwaar tegen de voorgestelde bezuinigingen op cultuur: ze zijn onzorgvuldig en onbehoorlijk. Het aftreden van de voorzitter van de Raad voor Cultuur geeft dit al aan, net als staatsecretaris Zijlstra's eigen bekentenis dat de btw-verhoging botst met zijn eigen beleid.

Daarbij is de btw-verhoging tekenend voor het gehele beleid en geen geïsoleerd geval. In omringende landen ligt de btw op de verkoop van kunst gemiddeld rond de 6%. De btw-verhoging schaaft zodoende de (internationale) marktpositie van de Nederlandse kunstsector, iets dat op zich al schrijnend is voor een kabinet dat zegt marktwerking te willen stimuleren. In combinatie echter met de badinerende toon waarmee het over cultuur spreekt en de rücksichtsloze wijze waarmee het de bezuiniging versneld invoert, maakt dit dat het kabinet willens en wetens gemaakte beloftes met sociaal-maatschappelijke partijen breekt – de essentie van onbehoorlijk bestuur. Het populistisch wegzetten van cultuursector als 'subsidieslurpers', ook bij monde van de premier, maakt investeren in cultuur onaantrekkelijk en verhoogt de kans dat culturele organisaties onnodig om zullen vallen omdat ze hun financiering niet snel genoeg kunnen omschakelen. Burgers die daarom op dit moment al investeren in kunst en gebruikmaken van de regeling dat een dergelijke investering in vijf jaar kan worden afgetrokken van de belasting, verliezen deze mogelijkheid als de organisatie stopt te bestaan. Mecenaatkenner Renée Steenberghe noemde hierdoor de overheid een 'onbetrouwbare partner'. Een kabinet dat juist de gunst van de markt wil winnen en mecenaat wil versterken zou zich een dergelijk verwijt zeer moeten aantrekken.

Het tweede bezwaar is fundamenteel en luidt dat het neoliberalisme en populisme die dit kabinet bestieren in wezen niet te verenigen zijn met een vrije kunst. Het neoliberalisme en het populisme zijn namelijk beide gericht op bevestiging van het bestaande en staan vijandig tegenover het onbekende – een wezenskenmerk van vrije kunst. Dat het populisme uit is op bevestiging van de eigen identiteit is vanzelfsprekend, maar het geldt ook voor het neoliberalisme.

Het ideaal van neoliberalisme is het maximaliseren van individuele behoeftebevrediging, en het is blind voor het separaat bestaan van publieke belangen en individuele behoeftes. Het kenmerk van individuele behoeftes is dat ze bekend zijn; ik wil iets en handel daarnaar. Het kenmerk van publieke belangen is dat ik mijzelf zie als onderdeel van een groter geheel en het geheel als leidraad neem. Om dit te doen moet ik mijn eigen behoeftes kunnen plaatsen tegenover

de mij onbekende behoeftes van anderen en een afweging maken. Private en publieke belangen zijn daarmee verschillend van aard en vragen ook hun eigen mechanisme voor regulering. De markt regelt de private belangen, de overheid de publieke. Doordat het neoliberalisme dit onderscheid niet erkent meent het dat alle belangen het beste door de markt gereguleerd kunnen worden, en staat zo een samenleving voor waarin eigenbelang gelijk komt te staan met publiek belang. Hier vinden populisme en neoliberalisme elkaar, omdat beide uiteindelijk een samenleving nastreven waarin bevestiging van eigen behoeftes leidend is.

Dat Zijlstra een dergelijke visie heeft komt zowel naar voren uit zijn beleidsstukken als uit wat hij publiekelijk heeft gezegd over kunst. In zijn richtlijnenbrief spreekt hij bijvoorbeeld over de driehoek cultuur-overheid-publiek, waarbij hij aangeeft dat er te veel bedrijvigheid is op de as cultuur-overheid en te weinig op de as cultuur-publiek. In deze driehoek komt het begrip 'markt', dat centraal staat in het gepresenteerde beleid, niet voor. De reden voor deze omissie is dat in de visie van de liberaal Zijlstra er geen verschil is tussen 'publiek' en 'markt'. De wereld van Zijlstra is één grote supermarkt waarin zoveel mogelijk mensen gelukkig bij de kassa moeten staan. Dat het opgetelde effect van deze massale individuele behoeftebevrediging desastreus kan zijn voor onze leefomgeving en de natuurlijke diversiteit van een open en vitale samenleving tegenwerkt is voor hem onvoorstelbaar.

In zijn kunstbegrip manifesteert deze visie zich als hij in een interview moet bekennen dat hij niet weet wie de maker is van een schilderij in zijn werkkamer. Het moge ongelofelijk pijnlijk zijn dat een staatsecretaris voor cultuur dit publiekelijk bekennt, maar het strookt met zijn neoliberale wereldbeeld. Voor hem is kunst iets dat hém moet bevestigen en zich moet schikken naar zijn gemoed. Kunst is een kick die aansluit op zijn leefwereld en niet iets dat de deur opent naar een ander. Het feit dat dit schilderij hem aansprak is daarom voor hem geen uitnodiging om zich te verdiepen in het schilderij en de maker, maar is het eindpunt van de transactie. De staatsecretaris ziet in kunst een individuele behoeftebevrediger en behandelt haar als zodanig. In zijn wereld is de klant een eenzame koning.

Dat een vrije kunst niet kan gedijen in zo'n wereld komt doordat zij zich in wezen bevindt aan de kant van de publieke belangen. Niet dat kunst een politieke inhoud moet hebben, maar zij heeft hoe dan ook een politieke betekenis. Doordat zij leert open staan voor het onbekende draagt zij bij aan een klimaat waarin het gesprek over publieke belangen goed kan gedijen. Hiervoor moet kunst vrij zijn, wat betekent dat zij aan het publiek moet kunnen vragen om zich voor

haar open te stellen en niet andersom. Dit is niet iets nieuws; het is diep verankerd in onze manier van samenleven. Mensen beleven en investeren in cultuuruitingen niet alleen om een private behoefte te bevredigen, maar ook vanuit een gevoel dat het beleven van cultuur 'goed' is. Deze onbestemde meerwaarde, die breed gevoeld wordt, komt uiteindelijk voort uit de wetenschap dat het beleven van het onbekende een noodzakelijke vaardigheid is voor onze manier van samenleven.

Het leren genieten van uitdagende kunst versterkt de samenleving doordat het ons helpt open te staan voor het publieke, voor de ander. Mooi samengevat in de woorden van de eerste directeur van het MOMA, Alfred H. Barr jr.: 'De kunst leert ons niet om – op grond van misplaatste trots en onwetendheid – te houden van wat op ons lijkt. Ze leert ons om – door ons verstand en onze sensibiliteit in te spannen – te houden van wat anders is dan wij.' Kortom: kunst hoort niet bij dat deel van het leven waarin we zelfzuchtige klanten zijn, maar hoort bij ons burgerschap. Dat dit onderscheid voor Zijlstra en de zijnen niet bestaat is de tragedie van dit kabinet, dit beleid en het huidige Nederland.

Dirk van Weelden

Kunstenaars, kunstvrienden, snobs en hufters

De verhuftering van de staat

“De cultuur en de kunst hebben weerstand nodig. Een voortdurende omgang met de macht en de onuitroeibaarheid van het hufterige zijn noodzakelijk. Zonder de hufter in de mens was er geen kunst nodig.”

Dirk van Weelden is schrijver en essayist. Hij maakt deel uit van de redactie van het literaire tijdschrift *De Gids*.

In september vorig jaar werd ik gevraagd een korte speech te houden op een avond van het Amsterdams Fonds voor de Kunst. Het was destijds al wel duidelijk dat van de nieuw aan te treden regering harde maatregelen richting de cultuur te verwachten waren. Ik sprak toen van 25% bezuinigingen.

Even los van de drogredenen, de willekeur, de averechtse effecten en de zure wraakzucht waarmee het cultuurbeleid van dit VVD-CDA-PVV kabinet gepaard gaat, leek het me niet onverstandig te beseffen dat er een tijdperk begon, dat niet uit de lucht kwam vallen. Ik stelde een provocerende analogie voor om over de veranderende positie van kunst in de maatschappij na te denken. Als je kunst nu eens met religie vergeleek.

Eerst waren ze allebei een element in een organische mix van macht, mythe, kennis, zinnelijkheid en stamgevoel, zoals nog steeds in de cultuur van Amazone Indianen en mensen in Nieuw Guinea.

Daarna werden kunst en religie allebei een deel van het maatschappelijk leven dat als functie had de personen, denkbeelden en instituten te dienen die de macht belichaamden, en dat in een (openbaar) spektakel dat schoonheid, verfijning, diepte, troost, plezier toevoegt.

Rond 1800 ging men kunst en religie beschouwen als beschavingsmotoren, verbonden met idealen over mens, recht, waarheid, het individu, en de vooruitgang waartoe de staatsmacht zich bekende, met alle institutionele gevolgen van dien.

In de negentiende eeuw ontstond geleidelijk de scheiding tussen kerk en staat, de kunst veroverde een steeds grotere autonomie. Cultuur en kunst bleven verbonden met de beschavingsidealen die de overheid verklaarde na te streven. Religie werd een persoonlijke zaak en kunst een door de staat aangemoedigde cultus van vrije burgers. De overheid zou de kunsten beschermen en stimuleren. Tot een economische en sociale crisis in de derde kwart van de twintigste eeuw de machthebbers deed besluiten dat die beschavingsidealen onbetaalbaar en overbodig waren voor het doelmatig managen van de staat.

De wereldeconomie is zoveel sterker dan onze politieke systemen, dat de publieke zaak zich nauwelijks beschavingsidealen kan veroorloven. De overheid beschouwt kunst en cultuur definitief als een markt.

Dat riep de vraag op hoe de wereld van cultuur en kunst er uitziet als ze op zichzelf wordt terug geworpen. Ik ontwaarde vier mensentypes. Kunstenaars, kunstvrienden, snobs en hufters. De kunstenaars produceren niet alleen hun werk, ze leiden kunstenaarslevens en dat is ook een gewaardeerde bijdrage aan de maatschappij. De kunstvrienden zijn al die mensen die zorgen dat er toneel gemaakt, muziek gespeeld, poëzie gepubliceerd en kunst tentoongesteld kan worden. Het

zijn de curatoren, verzamelaars, redacteurs, technici, besprekers, docenten, en uiteraard de luisteraars, toeschouwers, lezers; het publiek. Samen scheppen ze een wereld waarin de kunsten betekenisvol zijn en ondersteund worden, zowel praktisch als immaterieel. Dan zijn er de snobs, die een onmisbaar interface leveren met de wereld van de instituties, de geldstromen, de politiek, de publieke opinie. De tolerantie richting snobs zal aanzienlijk toenemen de komende jaren. Tot slot zijn er de hufters. Ze zijn overal, van hoog tot laag, van rijk tot arm, van hoog tot laag opgeleid, uit de stad en van het platteland. Ook hun rol moet niet worden onderschat. De cultuur en de kunst hebben weerstand nodig. Een voortdurende omgang met de macht en de onuitroeibaarheid van het hufterige zijn noodzakelijk. Zonder de hufter in de mens was er geen kunst nodig.

De vraag is: leggen kunstenaars, hun vrienden, publiek en de geallieerde snobs zich neer bij het wegvallen van de band tussen de kunst (haar geschiedenis, haar hoge en lage verschijningsvormen en haar toekomst) en de beschavingsidealen die de westerse burgerlijke cultuur kenmerkten, uitgedrukt in democratische culturele instituties en hun beleid. Dat wil zeggen, de verhuftering van de staat. Of niet.

Het is niet zo dat opstand ertegen betekent dat je een toestand uit het verleden zou willen herstellen. Dat is godsonmogelijk. De moeilijkste vraag die zich aan mij opdringt is deze: lukt het me op basis van deze verontwaardiging enig geloof in de politiek op te brengen? En wie of wat kan dat bij mij opwekken? Ik zie het somber in. In politiek opzicht ben ik vrij hufterig, namelijk. Maar als er een verband bestaat tussen de waarde van kunst en democratie, dan is de opdracht: op politiek vlak de hufter in onszelf te overwinnen en bedenken hoe cultuur en kunst op een hedendaagse manier een integraal onderdeel van de publieke zaak kunnen zijn.

Bik Van der Pol

Close Encounters

In 2008 vond in het Van Abbe-museum in Eindhoven de groeps-tentoonstelling 'Be(com)ing Dutch' plaats, die reageerde op de vigerende debatten over nationale identiteit, immigratie en integratie. In dit kader ontwikkelden Bik Van der Pol (Liesbeth Bik en Jos van der Pol) het project *Close Encounters*, dat de vorm moest aannemen van een performance in het gebouw van het

Evoluon, met medewerking van Uri Geller. Hiervoor werd geen toestemming verleend, waardoor moest worden uitgeweken naar een plek in de openbare ruimte. Van het Evuon gescheiden door een waterpartij las Liesbeth Bik hier een brief aan Uri Geller voor, die wij hier in een ingekorte en bewerkte versie afdrukken. 'Is de vliegende schotel van de verbeelding permanent weggezaakt in het zompige moeras van de B.V. Nederland?'

De kunstenaars Liesbeth Bik en Jos van der Pol werken sinds 1994 samen als Bik Van der Pol.
www.bikvanderpol.net

Beste Uri,

Het is alweer enige tijd geleden dat we elkaar gesproken hebben, en sindsdien is er veel gebeurd hier in Eindhoven. Zoals je weet waren we erg ingenomen met de uitnodiging van het Van Abbemuseum om deel te nemen aan de tentoonstelling 'Be(com)ing Dutch'. Niet alleen vanwege de inhoud van dit project, maar ook omdat deze uitnodiging ons de gelegenheid gaf een lang gekoesterde droom te realiseren en onze aandacht op het Evoluon te richten. Ook jij was onder de indruk van het Evoluon toen we je de afbeeldingen lieten zien, en je begreep precies de reden van onze fascinatie voor dit gebouw. Het Evoluon is met zijn unieke architectuur immers niet alleen één van de meest bekende gebouwen van de stad Eindhoven, het is ook nauw verbonden met de geschiedenis van Philips.

De vorige burgemeester van Eindhoven zei het al: 'Het Evoluon is cruciaal voor het imago van Eindhoven.' Het maakt deel uit van het collectieve geheugen, van de Eindhovenenaar, en van hele generaties Nederlandse en buitenlandse bezoekers. Zou het gebouw opnieuw of nog steeds een cruciale rol kunnen spelen, vroegen wij ons af.

Maar laten we nog even teruggaan naar het begin. Het elektronicaconcern Philips – één van de bedrijven waar Nederland zo trots op is – liet het Evoluon ter ere van zijn 75-jarig bestaan bouwen in Eindhoven, zijn toenmalige thuisbasis. Het gebouw werd in 1966 feestelijk geopend als een museum van technologie en vooruitgang. Het had alles waar onze politici nu naar zeggen te snakken: het was interactief, had een groot publieksbereik, had aantrekkingskracht op alle lagen van de bevolking, het was leerzaam en toch leuk, en je kon er van alles doen, aanraken en uitproberen. Er was bijvoorbeeld een grote

bewegende robot die zich gedroeg als een huisdier; er was een fiets die energie opwekte waardoor een camera in werking werd gezet als je tenminste fietste; en er was een spiegel, herinneren we ons, die niet je spiegelbeeld reflecteerde maar waarin je jezelf zag zoals de ander je zag. Hier vonden wij ons eerste aanknopingspunt met de thema's van 'Be(Com)ing Dutch'. Wie ben je als je je eigen beeld niet onmiddellijk herkent, omdat het zich niet aan je voordoet zoals je gewend was?

Dit interactieve museum bestaat niet meer. Het werd in 1989 voor het publiek gesloten, deels omdat de nieuwe techniek steeds meer werd ingehaald door de enorm snelle ontwikkelingen, deels ook omdat Philips in de jaren tachtig genoodzaakt was te bezuinigen. Het Evoluon zou als museum winstgevend hebben moeten worden, en dat werd 'niet realistisch' bevonden. De collectie werd na sluiting verdeeld over verschillende musea in Nederland. Philips is nog steeds eigenaar van het gebouw, maar het wordt nu gebruikt als een commercieel gerund conferentiecentrum. Het museum Evoluon viel ten prooi aan de economische pragmatiek, maar het gebouw staat er dus nog, gelukkig.

Je was enthousiast over de vorm van het gebouw, die enorme vliegende schotel – en jij was niet de enige. Weet je nog dat we je ook vertelden over de Spaanse vereniging die hier nog altijd actief is? Spaanse immigranten kwamen in de jaren zestig op uitnodiging van Philips naar Eindhoven om hier te komen wonen en werken. Zij waren de eerste gastarbeiders, de eerste nieuwkomers, en zij stuurden vol trots foto's van het Evoluon naar huis om te laten zien in wat voor moderne stad zij woonden. Ook voor hen was het een icoon. Wij ontdekten trouwens, via interviews met de architect en in documentatie, dat deze

schotel geen vast onderdeel is van het gebouw. Hij rust, door zijn zwaartekracht, los op het onderstel!

Het gebouw is ontworpen door architect Louis Kalff, die vele jaren de ontwerpafdeling van Philips runde. Hij was een van de pioniers op het gebied van industriële vormgeving, en hij was ook de man die de vormgeving bij Philips een helder en modern gezicht meegaf. Hij stond aan de basis van het bekende Philips-beeldmerk, en was met zijn team de ontwerper van de vele Philips-apparaten zoals scheerapparaten, ladyshaves, televisies, lampen, telefoons, stofzuigers, luidsprekers, koffiezetters, mixers, platenspelers, cd-spelers, dvd-spelers, enzovoorts. In 1961 kreeg hij de opdracht het Evoluon te ontwerpen. Het Evoluon was een idee van Frits Philips, die trouwens ook de hand schijnt te hebben gehad in het ontwerp. Het gerucht gaat dat het Evoluon gebaseerd is op een schetsje dat hij maakte op een papieren servetje.

Frits Philips wilde een mooi en vooral leerzaam cadeau aan de bevolking geven. Hij was een idealistische kapitalist van de oude stempel: winst maken én het volk verheffen. Philips had al vaker tijdelijke paviljoenen laten ontwerpen voor verschillende wereldtentoonstellingen, zoals bijvoorbeeld het paviljoen dat door Le Corbusier werd ontworpen voor de wereldtentoonstelling in Brussel. Op een gegeven moment hield Philips op om het geld te gebruiken voor wereldtentoonstellingen, om het in te kunnen zetten voor een meer permanente tentoonstelling in een eigen gebouw, hier, in Eindhoven dus. Oorspronkelijk zouden hier alleen Philips-producten getoond worden, maar later werd dit verbreed tot een meer algemene invulling. Het Evoluon moest een trekpleister voor de stad worden, het

moest nieuwsgierig maken en het moest associaties oproepen met ruimtevaart en moderne techniek. Het is dan ook eigenlijk logisch dat wij gelijk moesten denken aan films zoals Kubricks *2001: A Space Odyssey* en Spielbergs *Close Encounters of the Third Kind*. De structuur van de koepel heeft ook veel weg van die van de koepels van de architect en utopist Buckminster Fuller, die kort na de opening naar Nederland kwam om het Evoluon te zien. Het Evoluon roept ook nu nog utopische beelden op. Het is nog steeds futuristisch. Het Evoluon spreekt tot de verbeelding, zou je kunnen zeggen.

Na het ineensstorten van alle utopieën in de wereld spelen vraagstukken rondom identiteit en maatschappelijke betrokkenheid een steeds grotere rol in politieke en culturele debatten – niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Het Van Abbemuseum stelt zich met 'Be(com)ing Dutch' de vraag of de kunst alternatieve voorbeelden en modellen kan bieden om na te denken over hoe samengeleefd kan worden in de wereld van vandaag. Met dit soort grote vragen vraagt het museum nogal veel van de kunst, en van kunstenaars. Toch, denken wij, kan verbeeldingskracht veel bewerkstelligen. Jij weet dat zelf maar al te goed. Maar misschien is het noodzakelijk deze grote vragen vanuit een wat bescheidener perspectief te benaderen, een perspectief dat wat minder abstract, wat minder groot, wat minder veraf is. Vóór we in staat zijn om te bouwen aan constructieve antwoorden moeten we gedeelde ervaringen creëren – ervaringen die mensen verbinden, al is het maar voor een kort moment.

Je weet dat we tijdens onze verkenningen ook dat boekje van Carl Jung ontdekten, *Flying Saucers: A Modern Myth of Things Seen in the Skies*. Ergens in deze tekst zegt Jung (ik citeer, vrij vertaald): 'In de bedreigende situatie van de huidige tijd, wanneer de mensen beginnen te voelen dat alles op het spel staat, neemt de fantasie gewoonlijk een grote vlucht, ver voorbij het domein van aardse organisaties en krachten. Tot ver in de hemel worden dan de meest fantastische projecties gecreëerd, daar, in het universum waar eens de goden, de heersers over het menselijke lot, hun verblijfplaats hadden.... Zelfs mensen die nooit hadden kunnen bevroeden dat religie ooit tot een serieus probleem uit zou groeien dat henzelf ook persoonlijk zou kunnen raken, beginnen zichzelf opeens fundamentele vragen te stellen. Onder dergelijke omstandigheden moet het dan niet als verrassing komen wanneer grote delen van de samenleving die zichzelf niets afvragen, worden bezocht door "visioenen", door wijdverbreide mythes waarin door sommigen serieus geloofd wordt terwijl die door anderen als absurd en onzinnig worden afgedaan.'

Zou dat ook voor de dag van vandaag kunnen gelden? Hoe onzekerder en banger

de samenleving, hoe bedreigender de wereld om ons heen, hoe groter de verbeelding? Misschien wel, als we de dagelijkse berichtgeving in de media een beetje volgen, als we zien wat voor beelden er gecreëerd worden door en met behulp van de opeenvolging van kleinere en grotere schandaaltjes. Pas las ik in de krant dat zelfs het Vaticaan het bestaan van UFO's heeft erkend.

Hoe groot is de kracht van verbeelding? Wat is er mogelijk wanneer een aantal mensen op het juiste moment en op de juiste plaats hun inspanningen bundelen? We weten natuurlijk best wel dat het Evoluon ons niet de noodzakelijke antwoorden zal geven, maar misschien doet het wél iets anders. Door het Evoluon opnieuw open te stellen voor iedereen en iedereen op te roepen bijeen te komen moet het in theorie mogelijk zijn om een gedeelde ervaring te creëren; om tijdens een moment van grote concentratie een situatie te creëren die een moderne mythe in het leven zou kunnen roepen, een nieuw verhaal voor Eindhoven.

Noem het maar samengebalde mentale kracht. Wetende dat het gebouw los op zijn onderstel rust, stellen wij onszelf misschien de onmogelijke maar toch plausibele vraag, of collectiviteit in staat zou kunnen zijn dit gebouw te laten vliegen. Of tenminste lichtjes te laten zweven... Tijdens de afgelopen maanden is het publiek van 'Be(com)ing Dutch' opgeroepen om op deze laatste dag van de tentoonstelling naar het Evoluon te komen om hun mentale kracht te genereren en dit icoon van technologische innovatie te laten vliegen. Het gaat ons om het creëren van een moment waarvan eenieder die erbij was zich later afvraagt wat er nu eigenlijk is gebeurd. Daar ergens, in die vraag, ligt de potentie van de gedeelde ervaring, want daar beginnen de gemeenschappelijke verhalen, en met verhalen begint de verbeelding. Toen we een vriendin in Vilnius vertelden van onze plannen, vroeg ze, zonder een spoor van ironie: Je bent toch wel verzekerd? Je weet tenslotte maar nooit...

Zoals je weet, hadden we jou er graag bij gehad. Niet als een attractie of publiekstrekker maar als een moderator, zodat we met jouw hulp en ervaring, daar, binnen in het Evoluon, die enorme koepel omhoog hadden kunnen denken. Het management van het Evoluon weigert ons echter voor deze performance toegang tot het gebouw te verlenen. 'Niet onze doelgroep,' zo formuleerden zij hun afwijzing, en zij bleven bij hun besluit, ondanks maandenlang onderhandelen. Daarom hebben we besloten je niet te vragen om helemaal hierheen te komen.

Omdat aflassen nooit een optie is, leek het ons goed om met hen die eventueel zouden komen naar deze laatste dag van de tentoonstelling onze gedachten te delen. Onze gedachten over wat wij bijzonder vinden

aan dit gebouw, en wat dit allemaal te maken heeft met identiteit, met publieke ruimte, en zo hardop en misschien wat onsamenhangend na te denken over de privatisering van de publieke ruimte, en de consequenties daarvan voor onze ervaring van 'toegang tot iets hebben'. Of wat het betekent voor onze ervaring van juist 'geen toegang hebben'. Wat betekent het dat we niet kunnen doen wat we verwachtten te komen doen vandaag? Dat we met lege handen staan?

De kunstenaar Vito Acconci schreef ooit dat er twee opties zijn wat betreft het gebruik van kunstruimten: 1) de galerie gebruiken als een 'taal', als een betekenisgever, of 2) de galerie gebruiken als een ruimte waar kunst 'gebeurt', waar kunst plaatsheeft, terwijl er iemand is die kijkt, de toeschouwer dus. Hij koos, en daarin gaan wij met hem mee, voor de tweede optie – waarbij wij willen aantekenen dat kunst niet alleen gebeurt in de galerie of kunstruimte, maar ook elders kan plaatsvinden. Kunst gebeurt, of beter: kan gebeuren, waar een gemeenschap kan worden gevormd door haar bijeen te roepen voor een specifiek doel. In zekere zin komt dat al heel dicht bij wat jij doet.

Wat betekent het als wij als kunstenaars de galerie of het museum verlaten, en onze observaties, onze 'antropologie' loslaten op onze dagelijkse omgeving, op die door verschillende gemeenschappen gedeelde ruimte die we de publieke ruimte noemen? Marcel Duchamp verklaarde in 1916 het Woolworth Building, lang het hoogste gebouw van New York, tot readymade. Hier draait alles om de transformatie van gebouw tot kunstobject, maar transformatie kan ook anders tot stand gebracht worden dan via de readymade. Je zou het ook zo kunnen zien dat de potentie van een object, of in dit geval een gebouw, impliciet al aanwezig is in het object zelf. Je kunt bij het Evoluon bijvoorbeeld bewondering hebben voor de architectuur, je verbazen over de constructie. Veel belangrijker is echter de impliciet aanwezige potentie van het gebouw: het roept op tot het laten vliegen van de koepel, die grote vliegende schotel. Het roept ook op tot het laten vliegen van de verbeelding, en wel tot grote hoogte. Dat is namelijk wat dit gebouw in zich draagt. Je hoeft het alleen nog maar los te maken. En dat is waar deze actie voor zou staan, of liever: waar deze actie voor had willen gaan.

Het Evoluon is geen publiek gebouw. Wel was het ooit een museum dat op gezette tijden publiek ontving – dat zijn deuren wijd openzette. En het was en is nog steeds van Philips, een private partij. Dat het Evoluon, zoals gezegd, uit idealisme van een man geboren is van belang. Toen het nog een museum was voldeed het perfect aan de beschrijving van gastvrijheid, te vinden op de website van 'Be(com)ing Dutch'. Hier lezen

we hoe gastvrijheid is gedefinieerd door Jacques Derrida: 'Zeg gewoon ja tegen wat zich aandient.' Nu het Evoluon de toegang weigert, betekent dat simpelweg dat de houding van de eigenaar veranderd is. Van kapitalistisch idealisme naar kapitalistisch realisme. Gastvrijheid is tot handel geworden. Er kan nu slechts van idealisme sprake zijn als er ook sprake kan zijn van een deal. Anders gezegd: idealisme is alleen interessant als het handel oplevert. Een congres dus, of iets dergelijks. Het niet behoren tot de doelgroep sluit een dergelijke deal uit. Logische conclusie: geen toegang, einde oefening. Maar om verbeelding vrij spel te geven, is die gastvrijheid van Derrida nodig: Zeg gewoon ja tegen wat zich aandient. Zonder die verbeelding had dit gebouw er immers waarschijnlijk niet gestaan.

Nu heeft de organisatie het volste recht wie dan ook de toegang te ontzeggen: het gebouw is hun eigendom. Toch is het jammer dat het idealisme van weleer niet op de één of andere manier in ere wordt gehouden. Het beeld van het gebouw is immers wel degelijk publiek. Het is ons eigendom, ons bezit, en wel in onze herinnering. Waarom weigert een congrescentrum, dat van gastvrijheid handel maakt, diezelfde gastvrijheid uit te oefenen? Waarom willen zij de ervaring van het gebouw niet delen, voor slechts een uurtje? Wat betekent dat dan eigenlijk, publieke ruimte? Bestaat die uitsluitend uit publieke gebouwen, de straten, het park? Het lijkt er op, want dat is waar we nu staan. We kunnen hier staan omdat dit publieke ruimte is. We kunnen kijken naar het Evoluon, maar we kunnen er niet in. Niet nu.

Het Evoluon erkent niet dat het beeld dat het publiek heeft – de ruimte die het Evoluon inneemt in het geheugen van mensen – niet het eigendom is van het Evoluon, maar van ons, het publiek. Het gebouw wordt onttrokken aan onze publieke ruimte, en daardoor wordt ons het middel ontnomen ons in te beelden dat wat we zien ook anders gezien kan worden.

Uri, we danken je voor je geïnteresseerde, open en enthousiaste reactie ten aanzien van ons voorstel, en natuurlijk voor je onvoorwaardelijke bereidheid met ons in dit avontuur te stappen. We hopen dat zich ooit een andere gelegenheid zal voordoen om met je te werken.

Groet, Liesbeth en Jos

Een gesprek tussen Can Altay en Jeremiah Day

Verdediging van de moderniteit is nu een noodzaak

“Bepaalde waarden die we ooit als vanzelfsprekend beschouwden of juist hebben ontkend moeten weer besproken worden. Die waarden hebben veel te maken met vragen over het publiek en het publieke.”

Can Altay en Jeremiah Day zijn beiden beeldend kunstenaar.

Wat volgt zijn fragmenten uit een gesprek tussen Can Altay en Jeremiah Day, die als respectievelijk Turks en Amerikaans kunstenaar professionele of persoonlijke banden hebben met Nederland. Altay richt zich in zijn werk onder meer op stadsarchitectuur, informele organisatiesystemen en samenlevingsmodellen. Day is momenteel bezig met een promotieonderzoek naar de vraag hoe hedendaagse kunst bij kan dragen aan het politieke debat en een rol in het openbare leven kan vervullen.

Het gesprek vond op 25 juni plaats onder voorzitterschap van Binna Choi, directeur van Casco, Office for Art, Design and Theory in Utrecht, in het kader van Altays project *COHAB: an assembly of spare parts* in Casco. Aan de hand van de openbare kunst in Utrecht stelde *COHAB* bredere kwesties aan de orde rond de culturele praktijk en het publieke domein en onderzocht het de 'conflicten en overlappingsen tussen de besluiten van het "plaatsen" en "leven met" kunstwerken in de openbare ruimte'. *COHAB*, van 'cohabitation', verwijst tevens naar samenleven als een fundamenteel politiek probleem. Tegen de achtergrond van de geplande bezuinigingen op cultuur en de protestbijeenkomst in Den Haag werd in het gesprek de urgentie van het moment aangegrepen om in te gaan op een aantal vraagstukken die aan de huidige crisis ten grondslag liggen.

JEREMIAH DAY — *Utrecht heeft opvallend veel openbare sculpturen. Toen je voor je onderzoek in het kader van COHAB naar de schaal ervan begon te kijken, heb je er toen over nagedacht hoe, wanneer en waarom die werken er eigenlijk zijn gekomen?*

CAN ALTAY — Het hele idee voor het project ontstond toen ik hier net was en inderdaad op elke straathoek kunstobjecten tegenkwam. Dat was voor mij aanleiding te gaan uitzoeken waarom ze daar waren neergezet en welke plaats ze innemen in het weefsel van de stad. Mijn interpretatie is deels dat de periode net na de oorlog in Nederland samenviel met ideeën over hoe kunst een bijdrage kan leveren aan de samenleving en de wederopbouw van de stad, vanuit een soort ideaal dat kunst 'de wonden kan helpen helen'. Dat lijkt nu misschien nogal archaisch, maar ik vind het nog steeds wel iets om over na te denken.

JD — *COHAB gaat heel direct op al die vragen rond publieke kunst in. Het zijn ook zaken die momenteel spelen, evenals de vraag naar het publiek voor hedendaagse kunst. Binna, ik vraag me af hoe jij denkt over je rol hier in Casco, in termen van organisatie. De organisatie van de relaties rond het kunstwerk is als onderdeel van de publieke werking ervan minstens van even groot belang als wat er in het kunstwerk zelf gebeurt.*

BINNA CHOI — Wij hebben natuurlijk niet zo'n groot publiek als bijvoorbeeld het Stedelijk Museum. Ons publiek bestaat voornamelijk uit beroepsmensen of studenten uit het veld van kunst en design. Maar het gaat verder, en dat is heel belangrijk om aan te stippen. Bij projecten als *COHAB* en *The Grand Domestic Revolution GOES ON* zijn we er bijvoorbeeld meer op uit een gelegenheid te creëren om verschillende belanghebbenden van buiten de kunstwereld samen te brengen, die geïnteresseerd zijn in een bepaalde door een kunstenaar of ontwerper opgeworpen kwestie, waar ze dan met hun kennis en stem aan bijdragen. Die kwesties worden via het programma gearticuleerd en dat programma heeft een bepaalde tijdsduur. We vinden het geweldig als er een heleboel mensen komen kijken en als daar veel mensen bij zijn die we nog niet kennen. We zijn echter nooit primair bezig met het zoeken naar een 'algemeen publiek'. Bij elke verandering in de cultuur of maatschappij is een veelheid aan minderheidsgroepen betrokken. Het gaat bij Casco ook om het smeden van banden tussen die groepen, als een soort besmettingsproces.

CA — Een van de voorstellen van *COHAB* is om de werking en betekenis van de publieke sculpturen in Utrecht te onderzoeken en uit te breiden door ingrepen en bijdragen aan bestaande werken voor te stellen. Het onderzoek baseert zich daarbij op publieke informatie en archieven over de beelden en monumenten van de gemeente. Stedelijke objecten kunnen zo opnieuw beoordeeld en gereanimeerd worden. Wat het project dus probeert te doen is kennis genereren en een publiek vormen.

JD — *In eerdere gesprekken over COHAB gebruikte je de zinsnede 'verdedigen van de moderniteit'. Zou je daar wat dieper op in kunnen gaan?*

CA — Met de uitspraak 'de noodzaak van het verdedigen van de moderniteit' had ik het niet per se alleen over dit project, maar ook over het internationale politieke klimaat. De huidige situatie met de bezuinigingen op cultuur is natuurlijk maar het topje van de ijsberg. Volgens mij is er terecht kritiek op het modernisme en zijn uitkomsten, maar die gaat gepaard met een ontkenning van de moderniteit. En met moderniteit, die ik meer als een toestand dan als een project zie, doel ik op een bepaald universeel levensgevoel waaruit bijvoorbeeld ook de idealen zijn voortgevloeid die ten grondslag lagen aan de opdrachten voor de vele openbare sculpturen in Utrecht. In de afgelopen eeuw heeft het modernisme heel wat monsters voortgebracht en vervolgens harde kritiek opgevoerd die resulteerde in een ontkenning van de moderniteit en wat die beloofde of voorstelde. Dit maakt weer een nieuw soort

fascisme mogelijk, dat zich dus voedt met die ontkenning en aansluiting vindt bij het neoliberalisme. Wat ik bedoelde toen ik zei dat de moderniteit moet worden verdedigd, is dat bepaalde waarden die we ooit als vanzelfsprekend beschouwden of juist hebben ontkennd weer bediscussieerd moeten worden. Die waarden hebben veel te maken met vragen over het publiek en het publieke. We moeten de opkomst onder ogen zien van het conservatieve populisme en het neoliberalisme, die kracht putten uit de mislukking van het modernistische 'construeren en heersen'. Dit leidt tot een brede ontkenning van de moderniteit met een heel ander waardenstelsel met betrekking tot cultuur en menselijkheid.

JD — *Wat me trof toen je dat zei – al heeft 'modernisme' in mijn denken geen grote plaats – en we het hadden over het grote aantal publieke sculpturen in Utrecht als onderdeel van het naoorlogse project, is een verband met de tekst die ik schreef in een recente open brief over de bezuinigingen op cultuur. Daarin suggereerde ik dat die bezuinigingen als een kwestie van budgettering werden gebracht, en dan zouden ze een kwestie zijn van gezamenlijke offers, of van bepaalde prioriteiten, maar in feite een ideologische omslag zijn naar prestaties, ondernemerschap, de markt en noem maar meer managementtermen die dan later worden vervangen door 'gewone' taal, of taal over het 'algemeen welzijn'. Met die omslag gebeurt echt iets heel radicaals...*

Een van de waarden waar jij aan refereert zou kunnen zijn dat dingen, kunst bijvoorbeeld, van en in zichzelf iets goeds hebben, en niet als instrumenten. In het huidige onderzoeksmandaat voor de Nederlandse universiteiten ligt de nadruk op directe toepasbaarheid, dus de uitspraak 'directe toepasbaarheid in de markt, waar dan ook vandaan', is op een griezelige manier nog gevaarlijker dan wat er in de Verenigde Staten kan gebeuren. Harvard University zal bijvoorbeeld nooit haar faculteit Grieks afstoten, maar vanuit haar eigen idee een elite te zijn die juist in stand houden. Door de combinatie van een instrumentalistische mentaliteit en de staatsbemoeienis bij universiteiten zou je hier in Nederland een veel radicalere verschuiving in het universiteitssysteem te zien kunnen krijgen dan in het volledig geprivatiseerde model van de Verenigde Staten. Dat zou dus ook een waarde kunnen zijn: dat er dingen zijn die eigenlijk geen waarden zijn maar principes, en dat principes het waard zijn om te verdedigen, dat is iets wat deel uitmaakte van de moderniteit.

En het andere, wat ons ook weer naar het hier en nu brengt, is dat een van de weinige intelligente en begrijpelijke strategieën binnen de politieke situatie in Nederland op dit moment eruit bestaat dat lokale overheden hebben besloten niet mee te werken. Dit idee van non-coöperatie, een krachtig politiek idee dat door Martin Luther King en vele anderen werd beproefd, zou in Amsterdam vorm kunnen krijgen. De stad zou dan moeten zeggen: 'Wij gaan

die immigratiewetten niet handhaven'. Of de gemeente Utrecht zou kunnen zeggen: 'Die budgetkorting, dat doen we gewoon niet, we gaan het verschil zelf aanvullen, we werken niet mee.' Dat heeft iets van een principiële verdediging – het is geen verband tussen middelen en doelen – het gaat om het principieel verdedigen van iets.

CA — Dat is de spijker op zijn kop. Ik had het over dat naoorlogse ideaal, en de wenselijkheid of noodzaak om daarover na te denken. Misschien moet dat nadenken dan vooral gericht zijn op de vraag naar de mate van het effect van wat we als kunstenaars doen. Dat zou niet alleen tot een breder inzicht in de kunst kunnen leiden, maar tegelijkertijd tot een bepaald soort ingreep in of bijdrage aan – dat ligt voor mij heel dicht bij elkaar – de opbouw van de samenleving.

JD — *Ja, en het gaat ook over gedeelde verantwoordelijkheid en menselijke waardigheid. Wat beslist uit de Tweede Wereldoorlog is voortgekomen, is het besef dat menselijke waardigheid in Europa niet een of andere abstracte filosofische term was. Als je het betoog van een Franse verzetsschrijver als Stéphane Hessel leest, dan zie je dat menselijke waardigheid voor hem iets heel concreets was, iets dat het waard was om voor te vechten.*

Dank aan Urok Shirhan voor de transcriptie. Vertaald uit het Engels door Auke van de Berg (Bookmakers).

Overzicht van de installatie
COHAB: an assembly of spare parts
van Can Altay, Casco, 2011.
Foto Emilio Moreno

Tenttoren van Cornelius Rogge, foto
in het *Utrechts Nieuwsblad*, 10 juli
1979. De graffiti op het beeld luidt
'deze roest kost 120.000 gulden'.
Na twintig jaar lang veel contro-
verse te hebben veroorzaakt werd
het beeld in 1994 weggehaald 'voor
onderhoud en vanwege roest'.

Charles Esche

Do not go gentle
into that good
night

De bezuinigingen
en het afbrokkelen
van de Europese
hegemonie

Charles Esche is directeur van het Van Abbemuseum in Eindhoven en mededirecteur van Afterall Journal & Books.

“De wereld die in opkomst is, is zijn behaaglijke Noord-Atlantische geborgenheid kwijt. De bewoners van de oude ‘Derde Wereld’ laten weer van zich spreken als medespelers in de geschiedenis. Zij zullen ongetwijfeld vertrouwde levenspatronen verstoren en nieuwe elites voortbrengen die hun globalisering aan de ‘hardwerkende’ blanke westerlingen opleggen.”

Ik heb een vreemde dubbele houding tegenover de dreigende bezuinigingen op de kunstsubsidies in Nederland. Aan de ene kant betreur ik de domme kortzichtigheid van een neoliberale regering die haar xenofobe gedoogpartner tevreden wil houden door te korten op wat deze afschildert als een ‘linkse hobby’. Aan de andere kant heb ik toch ook de overtuiging dat die bezuinigingen deel uitmaken van het noodzakelijke einde van de dominante positie van Europa en uiteindelijk ook van de Verenigde Staten en de NAVO op het wereldtoneel. De bezuinigingen, die naar mijn verwachting in veel andere West-Europese landen navolging zullen vinden, zijn vooral gericht op de hedendaagse kunstproductie, op het publieke debat en internationale uitwisseling. Voor de grote musea blijven de subsidies onaangetast, maar er wordt rond de 50% gekort op het kleinschaliger terrein van de talentontwikkeling in de zogenaamde podiumkunsten en de beeldende kunst (de overheid blijft vasthouden aan die archaische verdeling). Zo maakt de vernieuwing plaats voor het vertrouwde en mag de particuliere sector de beurs trekken voor het experiment, het avontuur en initiatieven in de marge. Puur markteconomisch gezien een ongekend staaltje *upside-down*-denken.

Toch heb ik het idee, al kan ik het niet afdoend bewijzen, dat zulke bezuinigingen bij een meerderheid van de Nederlanders op steun kunnen rekenen. Velen zien het als een mooie gelegenheid om de elites van kunst en media nu eens goed aan te pakken, die alleen maar ‘nieuwe kleren van de keizer’ verkopen, zoals kunst hier te lande vaak wordt genoemd. ‘Laat ze maar eens hun eigen broek ophouden’, hoor je vaak, alsof hypotheekrenteaftrek en belastingvoordelen voor de hogere inkomens wél de natuurlijkste zaak van de wereld zijn. Anderen schikken zich met een zekere berusting in het onvermijdelijke van de bezuinigingen. Uit linkse kringen, als we die even definiëren als de hoek waar de aandacht voor kansen, gelijkheid en tolerantie traditioneel wat meer voorop heet te staan, klinkt maar weinig effectieve kritiek op het sociaal-economische beleid van deze neoliberale regering. Ik vermoed dat dat komt omdat er voor die groep ook niet zoveel te zeggen valt. Het soort goedbedoelende sociaaldemocratie dat de wereld wilde ‘verbeteren’ vanuit de veilige haven Europa blijkt eenvoudigweg niet langer houdbaar. De kernwaarden waarin men geloofde – een verenigd, westers Europa, een homogene samenleving van betrokken burgers, multiculturele verdraagzaamheid en politieke consensus – zijn niet zo populair meer. We kijken misschien met weemoed terug naar die grootse idealen van toen, maar ze staan niet meer op de politieke agenda. Het einde is nabij van de vergaarde rijkdom uit de koloniale hoogtijdagen, de naoorlogse open samenleving die

voortvloeide uit de gedachte van 'nooit meer' nationaal-socialisme, en de zakelijke tolerantie die buitenlanders hier een vredig bestaan bood. Daarvoor in de plaats komt een wereld waarin geen plaats meer is voor geneugten als gesubsidieerde kunst en cultuur, betaalde gezondheidszorg en werkloosheidsvoorzieningen – in elk geval niet in de mate waarin die bestonden. Iedereen beseft dat er een eind moet komen aan die ingebakken structuren. De kunst zal, wil zij weer als zinvol en zelfs nuttig gezien worden, een andere rol moeten gaan spelen in een versnipperde maatschappij met nieuwe omstandigheden die dwingen tot een herdefiniëring en revitalisering van het publieke belang.

De reactie van gewoon 'links' op deze situatie heeft echter meer weg van een konijn dat vastgenageld op de weg naar twee aanstormende koplampen blijft staren dan van een politiek programma. 'Red wat je redden kan van het oude systeem, zolang het nog kan.' 'Hou nog maar even vast aan de verzorgingsstaat die we zo moeizaam hebben opgebouwd voor het geval zich plotseling iets totaal onverwachts voordoet waardoor alles behouden kan blijven.' Meer kan ik niet ontdekken achter de holle retoriek van de oppositie – zelfs de pvv speelt het op die manier. Misschien is dat voor gevestigde sociaal-democraten een verstandige houding. Maar je bereikt er niets zinvols mee.

Er ligt namelijk een diepere malaise ten grondslag aan die angst van links voor verandering. Een malaise die de huidige neoliberalen op hun eigen, klassengerichte manier het hoofd proberen te bieden. De 'natuurlijke' orde van na de oorlog die het hele economische debat regeerde en de geest van 1968 die hetzelfde deed met de sociale waarden zijn aan het verdwijnen. Zij zijn niet langer bepalend voor de maatschappelijke consensus en bieden al helemaal geen toekomstidealen meer die het nastreven waard zijn. Iedereen die hier woont, werkt en deel uitmaakt van de cultuur weet dat die ontwikkeling onomkeerbaar is. Dat jaagt veel oorspronkelijke Europeanen schrik aan, wat heel begrijpelijk is. De wereld die in opkomst is, is zijn behaaglijke Noord-Atlantische geborgenheid kwijt. De bewoners van de oude 'Derde Wereld' laten weer van zich spreken als medespelers in de geschiedenis. Zij zullen ongetwijfeld vertrouwd levenspatronen verstoren en nieuwe elites voortbrengen die hun globalisering aan de 'hardwerkende' blanke westerlingen opleggen. Die verstoring zal waarschijnlijk minder radicaal en wezensvreemd zijn dan de ontwrichting die de Europese koloniale machten ooit teweegbrachten. Europa heeft het voordeel dat het de wereld zelf heeft vormgegeven en sowieso bij elkaar heeft gebracht. Daarom zal het altijd wel bepaalde privileges blijven houden. Alleen zullen die niet zo groot zijn als voor de afgelopen paar generaties.

Als vertegenwoordiger van de kunstwereld bespeur ik een breed gedragen maar haast onuitgesproken gevoel dat hier inmiddels sprake is van een mondiale ontwikkeling. Het gevolg is een cultuur die vooral terugkijkt, die zich richt op herhaling en analyse van wat ooit was, die effectbejag en vermaak boven bespiegelend vermogen stelt, en die in het ergste geval uitgaat van cynisme en opportunisme. Dat is, zoals ik het zie, ook het gevoelsklimaat rond de acceptatie van de bezuinigingen. Toch wil ik opmerken dat ik, ondanks de terechte afbrokkeling van de Europese hegemonie, niet vóór maar tégen die bezuinigingen ben. Ik zou van harte willen wensen dat we het begrip 'links' als historisch voortbrengsel van de Franse Revolutie achter ons laten en beginnen met het opzetten van een wereldwijde politieke beweging. Die beweging zou het wereldkapitaal streng moeten beheeren en beheersen, niet vernietigen. Ze zou het verlangen moeten uitspreken naar mondiale culturele instellingen en manieren moeten bedenken om die op alle continenten met publiek geld te financieren. Ze zou moeten pleiten voor de overdracht van middelen van rijk naar arm om over de hele wereld de standaard van het onderwijs te verhogen, van de basisschool tot de universiteit. Ze zou de macht van nationale staten moeten inperken en zich hard moeten maken voor diverse en veelvormige culturele identiteiten. Ik heb alleen geen flauw idee hoe ik deze opvattingen in de huidige omstandigheden voor het voetlicht moet brengen. Ik herken er in elk geval niets van terug in de meningen die in het actuele democratische bestel in Nederland gangbaar zijn.

Ik weiger de bezuinigingen te steunen omdat ik ervan overtuigd ben dat het politieke roer om moet, dat de vrijemarktjontgens en de xenofoben moeten verdwijnen. In hoeverre we zo'n omslag kunnen realiseren, hangt af van de aanwezigheid van publieke ruimten waar minderheidsstandpunten een stem krijgen, waar plaats is voor het experiment en waar niet alles moet toegeven aan de vervlakkende logica van het profijtbeginsel. De kunsten, in de gedaante van kunstenaars, professionals, academies, musea en culturele instellingen, kunnen prima invulling geven aan dergelijke ruimten, en daar zal in een Nederland en Europa in relatief verval alleen maar een steeds grotere behoefte aan ontstaan. We zullen ons moeten beraden op onze prioriteiten en zorgvuldige keuzes moeten maken naarmate de keuzemogelijkheden steeds kleiner worden. Kortom op ruw cultureel materiaal dat nieuwe opties kan voortbrengen, is in niemands voordeel en is symptomatisch voor een systeem dat in crisis verkeert. Het tijdperk van de westerse suprematie mag dan ten einde lopen, maar dat betekent nog niet dat er geen toekomst is. De Welshe dichter Dylan Thomas, een erop los levende alcoholist die ons veel waarheden

heeft geleerd maar nooit een cent bezat, schreef ooit over het levenseinde van zijn vader met de gebiedende woorden:

*Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.*

Maar culturen zijn geen mensen en kunnen niet sterven, alleen veranderingen ondergaan. Daarom raas ik tegen deze regering in het stervende licht van de Verlichting, omdat ik bang ben dat ons een nieuwe horizon wordt ontnomen. Daarom wens ik die potsierlijke Halbe Zijlstra, net zozeer als de weerzinwekkende Geert Wilders, een korte carrière toe en eindeloze, betekenisloze en erbarmelijke nadagen. Zij zullen vredig opgaan in de vergetelheid.

De bezuinigingen zullen de prominente internationale reputatie van de open Nederlandse samenleving afbreken die de Mondriaan Stichting, het Fonds BKVB, zelfstandige kunstinstellingen en Nederlandse ambassades over de hele wereld hebben opgebouwd. Nederland zal ophouden een land te zijn waar uitzonderlijke kunst wordt geproduceerd en de toekomstige Van Goghs, Piet Mondriaans, Marlene Dumassen en Yael Bartana's zullen wederom zo snel mogelijk het buitenland opzoeken, of helemaal nooit meer deze kant op komen. En ik zal dan staan te razen omdat ik er net als Thomas van overtuigd ben dat wij op dit punt in de geschiedenis zoveel meer kunnen doen om datgene wat wij hebben geleerd door te geven aan een nieuwe wereld die zich voor onze ogen openbaart.

Vertaald uit het Engels door
Wouter Groothuis

Zihni Özdil

Vrije markt voor
jullie, socialisme
voor ons: een
deconstructie van
de bezuinigings-
mantra

“Het kabinet-Rutte is een fel voorstander van de sociale verzorgingsstaat als het gaat om de meer welgestelden in ons land, maar de onderkant van de samenleving moet zich conformeren aan de vrije markt en mag geen aanspraak maken op staatsvoorzieningen.”

Zihni Özdil is wetenschappelijk docent en promovendus aan de geschiedenisfaculteit van de Erasmus Universiteit. Özdil organiseert voor *De Unie in Debat* publieksbijeenkomsten over actuele maatschappelijke kwesties.

Er moet hoe dan ook worden bezuinigd – zo luidt de mantra die vrijwel alle partijen aanheffen. De huidige golf aan ongekende bezuinigingen wordt gelegitimeerd door enerzijds de meest recente mondiale economische crisis en anderzijds de neoliberale ideologie van de vrije markt, gekoppeld aan waarschuwingen voor de kosten van de welvaartsstaat en blindheid voor de onvergelijkbaar hogere kosten van sociale voorzieningen voor welgestelden. De ideologie van marktwerking werd in de jaren negentig ook omarmd door mainstream-links. De paarse kabinetten verspreiden ongefundeerde doemscenario's over de 'onhoudbare' kosten en de 'inefficiëntie' van de welvaartsstaat, terwijl door de economische groei in die jaren de relatieve kosten van de meeste sociale voorzieningen juist lager werden. Zo daalden de kosten van het zorgstelsel van 7,0% van het BBP in 1997 naar 6,7% van het BBP in 1999.¹

De sinds Paars aangekondigde privatisering van de gezondheidszorg werd uiteindelijk uitgevoerd met de Zorgverzekeringswet van 1 januari 2006. De zorg zou voortaan efficiënter en goedkoper worden door meer marktwerking. De patiënt werd omgedoopt tot cliënt en kon voortaan vrij shoppen naar de meest voordelige zorgverzekeraar, die per definitie efficiënter zou werken dan de voorheen opgelegde 'marxistische commando-economie' in de zorg.² In werkelijkheid is precies het tegenovergestelde gebeurd. De 'cliënt' is tegenwoordig slachtoffer van meer zorgbureaucratie vanwege de vele declaratie- en inschrijfprocedures die door private zorgverzekeraars worden opgelegd. Terwijl de dekking van de zorg almaar schaarser wordt, stijgen de kosten meer dan ooit het geval was. De kosten van de zorg toonden onder het geprivatiseerde zorgverzekeringsstelsel een spectaculaire groei van 7,8% van het BBP in 2005 naar 13,2% in 2008.

Vergelijkbare scenario's van meer inefficiëntie en hogere prijzen zijn waar te nemen in andere sectoren die geprivatiseerd of geliberaliseerd zijn. De ns, taxibranchen, PTT, energie en het loodswezen zijn enkele voorbeelden. Marktwerking heeft namelijk een aantal inherente tekortkomingen; de belangrijkste hiervan is wat economen noemen een 'systemische onderwaardering van externaliteiten'. Externaliteiten zijn de risico's, kosten of schade die derden ondervinden aan de hand van een economische transactie. In een marktsysteem zullen de koper en verkoper van een product rekening houden met hun eigen directe economische belangen maar

1. Tweede Kamer der Staten-Generaal, 'Nota over de toestand van 's Rijks financiën' (15 september 1998); Ibid. (19 september 2000).

2. Nic van Rossum, 'Zorgelijke zorg (1)', in: *Elsevier* (11 september 1999). In het publieke debat waren vergelijkbare termen vanaf de jaren negentig gemeengoed om het Nederlandse ziekenfondsstelsel te beschrijven.

niet met externaliteiten; zo zal door de verkoop van een auto de milieuvvervuiling toemen, het risico op auto-ongelukken stijgen, olie schaarser worden, enzovoorts. De kosten van deze externe risico's worden niet meegeteld, en daarom vergen marktsystemen regulering en controle. Het neoliberalisme gaat echter uit van zo min mogelijk regulering. In de huidige wereld van gedereguleerde financiële transacties, valutaspeculaties en hypotheekrenteaftrek zijn de gevolgen van externaliteiten desastreus.³ Een zorg-, kunst- of onderwijsinstelling met winst-oogmerk zal op een vergelijkbare manier externaliteiten moeten onderwaarderen, wil zij overleven. Dit betekent maximalisering van de winsten en minimalisering van de kosten, ofwel de kwaliteit van de dienstverlening.

De onderwaardering van externaliteiten wordt nog eens extra door de verzorgingsstaat gestimuleerd voor privébedrijven. Je kunt immers meer risico's nemen als je weet dat de staat je zal redden bij falen. Behalve de *bailouts* van de banken zijn er vele andere sociale voorzieningen voor rijken en multinationals. Middels directe en indirecte subsidies worden zij in crisistijd juist steeds meer beschermd tegen de grillen van de markt. De dekking van de exportkredietverzekering – een verzekering die het risico van niet betalende afnemers dekt – werd door de staat uitgebreid tot bedrijven zich herstelden van de crisis.⁴ In tegenstelling tot wat het kabinet beweert, wordt op de subsidies die bedrijven ontvangen via staatsagentschappen niet bezuinigd. Wel verandert er iets in organisatorisch opzicht, onder meer door één centraal loket in te stellen waarin verschillende subsidieorganisaties bij elkaar komen, en onderneemt het kabinet een 'gerichte aanpak voor economische topgebieden'. Bovendien zal het geld dat bezuinigd wordt op het onderwijs en wetenschap worden overgeheveld naar deze 'topgebieden', zoals tuinbouw en water.⁵

De huidige bezuinigingen zijn dus aantoonbaar niet economisch gemotiveerd. Het kabinet wil de 'onhoudbare kosten' van 'luie, rijke' bijstandsmoeders beperken, maar wil niet tornen aan de veel duurder woonsubsidie voor rijke huizenbezitters. De kosten van de hypotheekrenteaftrek zijn sinds 2004 bijna verdubbeld naar ongeveer 13 miljard euro per jaar in 2011, een drie keer zo hoge kostenpost als de bijstand. De helft van de kosten van de hypotheekrenteaftrek gaat naar de 20 procent

huizenbezitters met de hoogste inkomens. Terwijl de rijkste één procent huizenbezitters meer dan 1600 euro per maand ontvangt via deze subsidie, krijgt de laagste 25 procent huizenbezitters 40 euro per maand.⁶

Met amper 2 miljard euro bedragen de kosten van kunst en cultuur minder dan 0,4 procent van het BBP.⁷ Door deze bezuiniging dreigt ook het systeem van openbare bibliotheken drastisch te worden uitgekleeft. Gemeenten worden gedwongen om fors te bezuinigen op kunst en cultuur maar moeten volgens het kabinet bibliotheken, goed voor negentig procent van die kosten, zoveel mogelijk ontzien. Het is of ouders hun zoon korten op zijn tien euro zakgeld, waarvan hij negen euro uitgeeft aan boeken, maar tegelijkertijd eisen dat hij die boeken blijft kopen. De onversneden onmogelijkheid om dat te doen laat zien dat het kabinet willess en wetens één van de belangrijkste culturele structuren in Nederland wil uitkleden. Vooral in armere wijken bieden bibliotheken één van de weinige kansen voor een ontsnapping uit de vicieuze cirkel van instabiele gezinnen, sociale problemen, onderwijsachterstand en hangcultuur. Alleen al de mogelijkheid om op een rustige plek huiswerk te kunnen maken of een boek te kunnen lezen is van onschatbaar nut voor veel kinderen uit probleemgezinnen.

Ook uit de overige bezuinigingen blijkt een opzettelijke kortzichtigheid en een bewuste achteloosheid voor kosten en baten. NWO waarschuwt bijvoorbeeld voor de hoge kosten die de bezuinigingen op de kinderopvang met zich mee zullen brengen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat een hogere bijdrage voor de kinderopvang ertoe zal leiden dat de gemiddelde leeftijd waarop Nederlandse vrouwen hun eerste kind krijgen nog verder stijgt. Laat kinderen krijgen leidt tot meer complicaties tijdens zwangerschap en bevalling en verhoogt het risico op borstkanker. Dit brengt – om ons even tot de puur financiële kant van het verhaal te beperken – hogere kosten met zich mee. De conclusie van het NWO-onderzoek is dat het aanbieden van betaalbare, kwalitatief goede kinderopvang, beschikbaar en bereikbaar voor iedereen, de enige beleidsmaatregel is die resulteert in een daling van de leeftijd waarop vrouwen voor het eerst zwanger raken. 'De overheid denkt te bezuinigen door ouders meer zelf te laten betalen voor de kinderopvang. Maar die bezuinigingen worden teniet gedaan door de hoge medische kosten die het uitstellen van kinderen met zich meebrengt', aldus NWO.⁸

6. 'Helft belastingvoordeel hypotheekrenteaftrek naar rijkste huishoudens', in: *CBS Webmagazine* (12 mei 2010): www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3118-wm.htm

7. *ANP*, 'Kosten kunst en cultuur 1,7 miljard euro' (24 mei 2010).

8. www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/nwop_8j0ct7

Realistische beleidsmaatregelen om de crisis te boven te komen worden niet eens ter sprake gebracht in het publieke debat. Voor ideologen als Rutte zijn dit soort maatregelen 'achterhaald', 'keynesiaans' of 'communisch'. Gefundeerde uitleg of bewijs is hierbij niet vereist. Het stimuleren van vraag door bijvoorbeeld uitkeringen en salarissen te verhogen, een progressiever belastingstelsel in te stellen of het aantal banen te verhogen door een kortere werkweek in te voeren zijn enkele van de bewezen middelen om een economie uit een crisis te trekken en weer te laten groeien.⁹

Het kabinet-Rutte is een fel voorstander van de sociale verzorgingsstaat als het gaat om de meer welgestelden in ons land, maar de onderkant van de samenleving moet zich conformeren aan de vrije markt en mag geen aanspraak maken op staatsvoorzieningen. Marktwerking en bezuinigen op sociale voorzieningen veroorzaken echter juist het tegenovergestelde van efficiëntie, lagere kosten en minder bureaucratie, en het kabinet is wel degelijk op de hoogte van de desastreuze gevolgen die zijn regressieve beleid zal hebben voor de sociaal-economische staat van Nederland. De abominabele resultaten van de privatiseringen en bezuinigingen die de afgelopen vijftien jaar plaatsvonden zijn gedocumenteerd en waarneembaar. Ook waar schuwen experts en wetenschappers voor de langetermijnkosten die de huidige bezuinigingen tot gevolg zullen hebben.

En toch wordt dit nauwelijks opgemerkt in het publieke debat. De grootste oorzaak hiervan is de bliksemafleidende functie van rechtspopulisme. Het is geen toeval dat er in veel Europese landen een correlatie is tussen de implementering van liberaal beleid gedurende de afgelopen twintig jaar en de electorale opkomst van rechts-populisten. De pvv leidt de aandacht van het electoraat af van wezenlijke thema's en economische feiten. Voor een economisch reactionair en liberaal kabinet als het huidige is een dergelijke gedoogpartner uiterst handig. Bezuinigingen die vrijwel iedereen schaden worden bedekt met racistische afleidingsretoriek.

In oktober 2010 diende Sabine Uitslag (CDA) bijvoorbeeld een wetsvoorstel in dat voorziet in een scherpe bezuiniging op de vergoedingen van de AWBZ in het buitenland. Deze maatregel werd verkocht met het

9. Zie onder meer: Dean Baker, *False Profits: Recovering from the Bubble Economy* (San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 2010); Paul Krugman, *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008* (New York: W.W. Norton, 2009); Joseph Stiglitz, *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* (New York: W.W. Norton, 2010); www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/jun/30/economic-policy-short-work; www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/jun/20/imf-economists-greece-crisis

argument dat 'Turken' thuiszorg ontvangen in Turkije.¹⁰ Niet alleen zijn deze 'Turken' gewoon Nederlanders met een Turkse achtergrond, maar bovendien bestaan er veel thuiszorginstellingen voor 'autochtone' Nederlanders in Spanje en Portugal. De bezuiniging werd

desalniettemin toegejuicht door menig pvv-stemmer die er zelf ook door wordt geraakt. Het legitieme gevoel van onbehagen onder de bevolking wordt zo door gedoogpartner Wilders gekanaliseerd richting lege begrippen, schijnorzaken en Nederlanders met een moslimachtergrond. Deze Nederlanders kunnen bijna vijftig jaar na de aanvang van de Turkse en Marokkaanse arbeidsmigratie gemakkelijk gereduceerd worden tot 'de ander'. Dit is mogelijk omdat Nederland, mede door de erfenis van de verzuiling, minderheden slechts heeft getolereerd en niet geaccepteerd als wezenlijk onderdeel van de samenleving.¹¹

Volgens de pvv-retoriek ligt de oorzaak voor de toenemende armoede en bestaanonzekerheid onder de bevolking dus niet in het regressieve sociaal-economische beleid dat gevoerd is in de afgelopen decennia, maar in de kosten van 'massa-immigratie' en 'dure linkse hobby's'. Feiten zijn hierbij irrelevant. De totale kosten van de bijstand, voor zowel 'autochtoon' als 'massa-immigrant', bedragen 0,8 procent van het bbp.¹² Samen met de kosten van kunst en cultuur komt dat neer op 1,2 procent van het bbp.

In een realistisch politiek proces zouden dit soort feiten aangevoerd moeten worden. Maar in plaats daarvan domineren kopvoddentaxen, moskeeën en 'straatterroristen' het politieke debat.¹³

Het kabinet-Rutte is bezig met de voltooiing van een verzorgingsstaat voor rijken en multinationals. De basis voor deze 'alternatieve' verzorgingsstaat is gelegd tijdens de kabinetten-Lubbers, en hij begon serieus vorm aan te nemen onder Paars en Balkenende. Tegelijkertijd wordt er een almaar wrangere neoliberale staat opgebouwd voor arbeiders, studenten, bijstandsmoeders, zieken en werklozen. Ook al is het taboe om het in deze termen uit te drukken, spreken de feiten voor zich: er wordt door het conglomeraat van

10. Zie bijvoorbeeld: *Elsevier.nl*, 'Kamer wil uitleg over AWBZ-geld voor thuiszorg in Turkije' (18 oktober 2010): www.elsevier.nl/web/Nieuws/Nederland/278781/Kamer-wil-uitleg-over-AWBZ-geld-voor-thuiszorg-in-Turkije.htm

11. Voor meer informatie over tolerantie versus acceptatie zie: Zihni Özdil, '9/11 en het failliet van Nederlandse tolerantie', in: Hassan Bahara en Patrick Pouw (red.), *WTF?! Volwassen worden na 11 september* (Amsterdam: Prometheus, 2011) pp. 91-102.

12. www.prinsjesdag2010.nl/miljoenennota/huishoudboekje_van_nederland

13. Zo was tijdens de meest recente gemeenteraadsverkiezingen de implementering van een hoofddoeljesverbod een belangrijk thema: *NOS.nl*, 'pvv zet in op hoofddoeljesverbod': nos.nl/artikel/139836-pvv-zet-in-op-hoofddoeljesverbod.html (17-08-2011).

politiek en bedrijfsleven willens en wetens een oorlog gevoerd tegen de onderkant van de samenleving. De Nederlandse democratie is gedegradeerd tot een klucht vol vluchtige oneliners en racistische afleidingsmanoeuvres. Terwijl grote bedrijven en financiële instellingen het sociaal-economische beleid de facto dicteren, wordt het electoraat gedwongen zich druk te maken om kinderlijk holle thema's als 'islamisering' en 'massa-immigratie'.

Er zijn een aantal oorzaken voor het feit dat progressief Nederland er niet in is geslaagd het neoliberale tij te keren. Ten eerste blijft het debat binnen het kader dat door rechts wordt gedictieerd. Zo gaat een groot deel van links Nederland mee in de mantra dat er bezuinigd zou 'moeten' worden op onderwijs, kunst en cultuur en sociale voorzieningen. Weinigen nemen de moeite om een blik te werpen op economische feiten en cijfers. Er is een te grote blindheid voor fundamentele sociaal-economische feiten en statistieken. En een van de grootste fouten van (wetenschappelijk) links is het in de steek laten van de taal van 'de gewone man'. De meeste gearticuleerde (semi)wetenschappelijke kritiek op de bezuinigingen is te veel ondergedompeld in ontoegankelijk – en vaak weinig feitelijk – jargon. De meerlettergrepige termen en postmoderne theorieën waarmee gesmeten wordt op conferenties en in publicaties zijn wellicht interessant voor de kleine groep filosofen en sociale wetenschappers die elkaar ontmoeten, maar de meningsvorming van het electoraat wordt er op geen enkele manier door beïnvloed.

In landen waar het neoliberalisme in een eerder stadium is doorgevoerd, zijn toenemende ongelijkheid, afbraak van sociale voorzieningen en uiteindelijk grote maatschappelijke onrust de gevolgen geweest.¹⁴

De opkomst van een nieuwe linkse beweging in Latijns-Amerika, de Arabische Lente en de recente rellen in Groot-Brittannië tonen het failliet aan van het neoliberalisme. Met het huidige kabinet beleeft Nederland de meest neoliberale periode uit zijn moderne geschiedenis. Het rechts-populisme is vooralsnog succesvol als deflatoir middel voor maatschappelijke onrust. De toekomst zal uitwijzen of en hoe lang dit zo zal blijven. Veel hangt af van de opstelling en activiteiten van progressief Nederland. Zolang de rechtse kaders van het publieke debat niet worden doorbroken en de verschillende bevolkingsgroepen in Nederland zich niet bewust worden van de politieke economie achter de bezuinigingen kan het kabinet ongestoord zijn bezuinigingsmantra blijven verkondigen.

14. Voor een uiteenzetting van de relatie tussen bezuinigingen en maatschappelijke onrust zie: Jacopo Ponticelli en Hans-Joachim Voth, 'Austerity and Anarchy: Budget Cuts and Social Unrest in Europe, 1919-2009' (31 juli 2011): ssrn.com/abstract=1899287

Pascal Gielen

In naam van de democratie

Noodzaak om anders te zijn

“Het huidige rijksbeleid dwingt cultuurprofessionelen de compromisdiplomatiede rug toe te keren en politiek stelling te nemen.”

Pascal Gielen is kunstsocioloog, verbonden aan de Rijksuniversiteit van Groningen en lector Kunstpraktijk in de samenleving aan de Fontys Hogeschool in Tilburg.

De bruuske maatregelen van het neoliberale bewind tegen de Nederlandse cultuursector sloegen met stomheid. Maar nog verbazender was de futloze manier waarop de sector hierop reageerde. Kunstenaars, cultuurprofessionals en kunstliefhebbers leken haast verlamd. Naast wat ludiek geschreeuw, hier en daar een petitie, volgde gelukkig nog een meer opvallende mars naar Den Haag. Maar de gelatenheid blijft echter de boventoon voeren.

Wie met enige afstand het Nederlandse cultuurlandschap volgt, begrijpt die politieke impotentie misschien iets beter. De laatste tien jaar verbaast de sector wel meer door de manier waarop deze in toenemende mate over zichzelf spreekt. Onder het mom van de *evidence-based policy* omarmt de sector de toenemende verzakelijking; schouwburgen en musea halen braafjes hun opgelegde quota verkoopbaarheid en met evenveel gemak zien universiteiten de opportuniteit van het inrichten van opleidingen cultuurmanagement en kunstmarketing. De rearticulatie van cultuurparticipant tot klant en die van kunstenaar tot creatief ondernemer kent al evenmin noemenswaardige weerstand. Voor vermeende neutrale observatoren van het Nederlandse cultuurbeleid zoals de Boekmanstichting of een erudiet beleids-historicus als Roel Pots is er geen vuiltje aan de lucht wanneer ze in hun studies en publicaties de woorden 'beleidsondersteuning' of 'cultuursubsidie' inruilen voor de notie 'overheidsbemoeyenis'. Met de omarming van dit jargon stralen ze uit dat cultuurzorg door de overheid geen noodzaak, maar een noodzakelijk kwaad is, een oneigenlijke marktcorrectie waarvoor men zich in feite een beetje moet schamen.

Gaat het dan niet om een oppervlakkige retorische verschuiving, een die niet de kern van een cultuur raakt? Dat het spreken over zichzelf en over de wereld waarin men vertoeft een louter nominalisme zou zijn, een spreken dat geen werkelijkheidseffecten genereert, wordt al een kleine halve eeuw vanuit academische kringen tegengesproken. Woorden genereren een symbolisch universum waarin ons samen-leven reëel vorm krijgt. Punt is dat het merendeel van cultureel Nederland de afgelopen decennia vrij probleemloos met dit politiek beladen discours meeloopt, maar dan net alsof het om een neutraal, want louter bestuurstechnisch, jargon gaat. Het verhindert dat men de vragen nog werkelijk politiek durft te formuleren. Meer zelfs: bevrraagbaarheid als zodanig verdwijnt binnen een sfeer van een dergelijk beheersbaarheidsbeleid. Dat woorden zoals cultuurmanagement, marketing, ondernemerschap, cultuurconsument, *evidence-based policy* en overheidsbemoeyenis wel degelijk een neoliberale signatuur dragen, wordt onder het mom van realiteitszin al te gemakkelijk verdrongen. Daarmee bereidde de

cultuursector zich al lang mentaal voor op wat er de afgelopen maanden gebeurt.

Cultuur is de laatste jaren in Nederland een marktratio binnenge(s)luisd. Niet alleen in politieke, maar ook in artistieke en academische kringen heeft men daar blijkbaar weinig problemen mee. Natuurlijk hoort men af en toe een weerbarstige stem, maar die wordt al gauw gemarginaliseerd en als naïef of onrealistisch afgedaan. De politiek en de ambtenarij laten zich voor de ingezette efficiëntieretoriek immers met gemak steunen door een horde universitaire medewerkers en een leger lucratieve onderzoeksbedrijfjes. Aldus doen ze geloven dat dit jargon hoort bij een nuchtere en ideologieloze 'good governance'. De methodologisch correcte, maar kleurenblinde steun van de wetenschap laat zien dat het in de afgelopen jaren om een waardevrij discours moest gaan.

Recent liet de wolf in schaapskleren echter zijn ware gedaante zien. En vermits het merendeel van de cultuursector en de academische wereld samen met de wolven heeft staan huilen in de neoliberale retoriek, vinden ze nu geen gepast politiek antwoord meer. Terwijl de Tafel van Zes (de kunst- en cultuurfondsen) tijdens de vooravond van bijlittjesdag nog volgens de oude regels van het poldermodel door de knieën ging om zijn eigen hachje te redden en zich compromitteerde aan het nieuwe beleidsregime, verslikte deze zich tijdens het daarop volgende ontbijt in de bittere pil van de onverwachte Realpolitiek. Het poldermodel werd definitief begraven. De fondsen volgden dan ook de foute, verouderde strategie.

Achter hun uitgestreken gelaat tonen Nederlandse beleidsvoerders vandaag immers hun ware aard: kil, egocentrisch neoliberalisme en oververhit, zelfs haatdragend neonationalisme. Het bondgenootschap tussen die twee valt nog moeilijk te overtuigen met technocratische en bureaucratische argumenten, met cijfermateriaal of gewauwel over economische profijt van de kunsten via de cultuurindustrie en ander wankel *evidence-based* beleidsgeleuter. Vandaag wordt er in Nederland weer echte politiek bedreven. Dat betekent vooral het maken van uitgesproken ideologische keuzes. Die laten zich niet overhalen door meetbaarheid en andere rationeel aandoende argumenten. Een ideologische keuze is immers een geloofskwestie die zich zelden door goed afgewogen beredeneringen en berekeningen laat ombuigen.

De enige remedie tegen deze politiek is dan ook zelf politiseren. Zowel de cultuursector als de academische wereld zal moeten erkennen dat hun activiteiten eveneens tot het domein van het politieke behoren. Dat wil zeggen: ook zij geven vorm aan de samenleving. En het is nu aan hen om helder te stellen volgens welke waarden en overtuigingen ze dat willen doen. De cultuursector kan alvast niet anders dan kleur bekennen. Het

huidige rijksbeleid dwingt cultuurprofessionelen de compromisdiplomatie de rug toe te keren en politiek stelling te nemen. En dat betekent in de eerste plaats dat ze hun eigen jargon en hun eigen maatschappelijke legitimeringsbasis opnieuw zullen moeten uitvinden en opeisen. Het met gemak overgenomen efficiëntiediscours en de ondernemersretoriek heeft hen immers politiek buitenspel gezet.

De cultuursector zal een radicaal ander register moeten trekken, een dat het hart van de politiek kan beroeren. En voorlopig heet dat politieke hart in Nederland nog steeds 'democratie'. Sinds de moderniteit bestaat de actuele kunst enkel bij gratie van de democratie. Vanaf de historische avant-garde is kunst permanent op grensoverschrijding of transgressie uit. Ze beoogt telkens opnieuw een 'onmaat' binnen de maat van de alledaagse cultuur in te stellen. Kunst die niet laat zien dat alles wat is, ook altijd anders kan zijn, doet al gauw vervelen, is passé, *déclassé* of blijft binnen de geijkte formats en is dus simpel entertainment. De 'ambtanterik', de lastpost die in een samenleving telkens opnieuw aan het anders mogelijke herinnert, zal echter steeds in een minderheidspositie vertoeven. Zij of hij zal telkens opnieuw een publiek moeten overtuigen dat ook deze visie een mogelijke en dus lovenswaardige optie is. Net zoals de politicus die de publieke opinie van een nieuwe beleidsrichting wil overtuigen, heeft ook de kunst altijd goede argumenten nodig en is discours, debat en polemiekmisbaar om een publiek te winnen. Transgressie of buiten de gebaande paden gaan, vraagt immers steeds om publieke legitimaties. Alleen wie daarbinnen blijft, kan in alle stilte voort blijven boeren. Wie kiest voor het maken van kunst of een baan in de actuele kunstwereld, kiest dus voor een minderheidspositie, ook al wordt die als 'elitair' afgedaan. En een elite behoort dan wel meestal tot een minderheid, maar een culturele elite is daarom nog geen politieke of economische elite.

Elitair of niet, enkel in een democratie kunnen minderheden overleven omdat hierbinnen minstens twee basisgaranties worden geboden. Dat is allereerst de verzekering dat de macht gerepresenteerd wordt door een meerderheid en, ten tweede, is dat de garantie van een wettelijk kader dat minderheden beschermt. In het beste geval zorgt zo een juridisch kader ervoor dat minderheden worden ondersteund en kunnen emanciperen. Binnen een democratie schept de meerderheid dus paradoxaal de mogelijkheid voor minderheden om meerderheid te worden, en dus de macht over te nemen. Daarom kan men zeggen dat de plaats van de macht binnen een democratische bestuursvorm principieel leeg is. Ze kan op wettelijke grond altijd vacant worden verklaard. Binnen een serieuze democratie stimuleert de meerderheid zelfs

dit proces, waardoor het haar eigen troonafstand voorbereidt. Deze basisformule van democratie doet meteen begrijpen waar in Nederland de schoen wringt. Als de genomen politieke besluiten en aangekondigde beleidsmaatregelen van de laatste maanden op een rijtje worden gezet, kan zelfs de oppervlakkige waarnemer vaststellen dat daarmee juist de minderheden worden getroffen. Of het nu gaat over sociale zekerheid, gezondheidszorg, migratiebeleid of cultuurpolitiek, telkens is het beleid erop uit om alternatieve en zwakkere stemmen structureel onderuit te halen.

De drastische sanering van de cultuursector en vooral de actuele kunsten past evengoed in een politiek die de tweede basisgarantie van een democratie verzwakt. Vooral kunst- en cultuurhuizen zijn immers plekken van permanent alternerende visies. Samen met de humane wetenschappen vormen ze de maatschappelijke humus voor oppositie tegen datgene wat als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Bij die vanzelfsprekendheden hoort eveneens de zittende politieke macht, onverschillig of die nu diep blauw of fel rood kleurt.

Het ondergraven van de cultuursector houdt op termijn intellectuele ontwikkeling tegen waardoor zowel inspraakansen als oppositiemogelijkheden krimpen. Momenteel grijpen in Nederland neoliberalisme en neonationalisme zodanig in elkaar dat democratie wordt gereduceerd tot de individuele verantwoordelijkheid van de (autochtone) burger. Die mag zijn democratisch momentum slechts eens in de zoveel jaar met de verkiezingen beleven. De huidige rijkspolitiek ondergraaft een sociaal en culturregime dat minderheden kan voeden. Een sociaal programma is noodzakelijk om zwakke groepen kansen te bieden om participatieve macht te verwerven, terwijl een cultuurprogramma de nodige denkkaders en reflexiviteit moet genereren om gegronde kritiek te leveren en oppositie te kunnen voeren.

De cultuursector zal in de toekomst opnieuw in politieke termen moeten denken en argumenteren. Niet alleen om de resten van zijn eigen bestel te redden, maar vooral om de democratische gedachte dat alles wat is, ook altijd anders mag zijn, overeind te houden.

Robin Brouwer

Do not enter The Netherlands, democratic meltdown in progress!

Oproep tot her- nieuwde politieke stellingname

“Het is noodzakelijk om kost wat kost de ideologische en politieke condities van het huidige offensief als uitgangspunt te nemen. Het gaat niet om de verdeling van gelden, maar om de grondvesten van de democratische rechtsorde!”

Robin Brouwer is maatschappijfilosoof, verbonden aan Liberticide, werkgroep voor maatschappijanalyse en ideologiekritiek.
www.liberticide.eu

De ‘mars der beschaving’, die onlangs in Nederland als protest tegen voorgenomen cultuurbezuinigingen werd gehouden, was een sympathieke poging om de cultuur op de publieke agenda te krijgen. Echter, zoals dit appèl aan de beschaving doet vermoeden, gaat het niet louter om geld voor cultuurinstellingen. Dat er in Nederland veel meer aan de hand is wordt goed doorzien door de initiatiefnemers van de internationale advertenciacampagne: ‘Do not enter The Netherlands, cultural meltdown in progress’. Zij proberen met deze campagne wereldwijd aandacht te vragen voor de zorgwekkende ontwikkelingen die de laatste jaren plaatsvinden en die niet alleen betrekking hebben op kunst en cultuur, maar onderdeel zijn van een breed offensief waarin het onderwijs, de zorg, de media en *last but not least*, de democratie zijn gemoeid.

Om de huidige situatie te begrijpen moeten we teruggaan naar de jaren negentig; om precies te zijn het moment waarop het neoliberalisme in de Nederlandse samenleving wordt geïntroduceerd. Ten tijde van het eerste kabinet Paars omarmt Nederland het marktdenken en wil men de continentale Rijnlandse economie met zijn zorgstelsel en collectieve voorzieningen omvormen tot een Angelsaksische markteconomie. Door de profeten van het neoliberalisme wordt de marktwerking voorgesteld als panacee voor elk denkbaar maatschappelijk probleem. Halverwege de jaren negentig wordt dan ook met veel euforie aan de sociale en culturele inrichting van de samenleving gesleuteld. Collectief gefinancierde sectoren zoals zorg, media, onderwijs en cultuur moeten aan de markt worden toebedeeld. Belangrijk argument binnen de neoliberale retoriek is het idee dat de marktwerking tot grotere diversiteit en een aantrekkelijk en betaalbaar product leidt. Met dit laatste stuiten we meteen op de paradoxale logica waaruit overheden en marktpartijen opereren. Immers, zoals we hebben kunnen zien, komt de diversiteit van het aanbod juist op de tocht te staan.

Wat we kunnen constateren is dat vele culturele instellingen met behulp van sponsors en marketing weliswaar in staat blijken om overheidsafhankelijke gelden te genereren, maar dat dit tevens leidt tot een inhoudelijke aanpassing aan de wensen van het grote publiek. Avant-gardistische en educatieve programma’s maken plaats voor entertainment. Menig zichzelf respecterend lokaal (traditioneel) festival transformeert met behulp van biersponsors en door het aantrekken van landelijk bekende artiesten in een mainstream cultuurfeest. Dat marktwerking tevens tot een vorm van zelfcensuur leidt weet elke kunstcurator die wel eens onder druk van een sponsor een onderdeel van zijn programma heeft moeten schrappen. Niet alleen het ‘wie betaalt, bepaalt’ is hier de oorzaak van; ook het aanboren van grotere – rendabele – markten leidt tot een verschuiving in

**Do not
enter the
Netherlands**

**Cultural
meltdown
in progress**

Dutch government decimating support for the arts.
Severe damage will be done. Dutch arts can no longer
hold their unique position on the world's stage.

Disgruntled Dutch artists
dutchartists2011@gmail.com

de richting van een populair en daarmee eenvormig aanbod. Als er één les van de neoliberalisering van de samenleving geleerd kan worden, is het dit: marktwerking impliceert niet alleen een verandering van het financieringsmodel, maar tast tevens de inhoud, het aanbod en de identiteit van een instelling aan. Onder het neoliberalisme wordt cultuur – de filosofen Max Horkheimer en Theodor Adorno schreven er in 1947 al over – tot een eenvormige vermaakindustrie.

Dergelijke tendensen doen zich ook voor in andere maatschappelijke sectoren. Lifestyle, het neoliberale en commercieel succesvolle thema bij uitstak, is niet langer voorbehouden aan mode- en damesbladen, maar heeft inmiddels de 'kwaliteitsjournalistiek' bereikt. Menig interview met een acteur of schrijver gaat tegenwoordig over persoonlijke smaak (favoriet eten) of interesses (reisbestemming) om daarmee een groter publiek te kunnen bereiken. Dat 'entertainment', 'artotainment' en 'edutainment' belangrijke ijkpunten zijn waarlangs de relevantie van producten kan worden afgestemd, is inmiddels duidelijk. Zo leidt de vermarkting binnen het hoger onderwijs tot het omlaag schroeven van het niveau, het aanbieden van prikkelende 'educatieproducten' en tot een algeheel identiteits- en kwaliteitsverlies van universiteiten en onderzoeksscholen. Dat zelfs aan universiteiten onder invloed van de marktwerking inmiddels sprake is van zelfcensuur, wordt bewezen door een jonge Nederlandse hoogleraar financiële markten die het onlangs verboden werd om een kritische seminar aan de economische crisis te wijden omdat dit 'niet rendabel' zou zijn.

De achterliggende geloofsprincipes van het neoliberalisme werden onlangs kernachtig verwoord door staatssecretaris Halbe Zijlstra vlak nadat hij de bezuinigingen door de Tweede Kamer had weten te loodsen. Zijn opmerking dat de voorgenomen bezuinigingen tot meer markt en dus meer vrijheid leiden, geldt als de mythe waarmee elke inperking van de diversiteit in de samenleving gelegitimeerd kan worden. Hij vergat nog te vermelden dat de neoliberale mantra daar ook het begrip 'democratie' aan verbindt; want doen wat de meerderheid verlangt vormt de essentie van de neoliberale conceptie van de democratie. 'Markt = vrijheid = democratie', zo luidt het in de neoliberale kerk. Maar, wat voor democratie is dit eigenlijk wanneer de samenleving in ideologisch opzicht steeds eenvormiger wordt en waarin voor anders denken en anders-zijn geen plaats meer is?

Wie de logica van het neoliberalisme wil doorgronden dient de uitlatingen van de pvv goed ter harte te nemen. Toen deze partij begon te spreken over 'linkse hobby's', daarmee doelend op cultuuruitingen die niet door de massa gewaardeerd worden en die om te kunnen bestaan financieel ondersteund dienen te worden, werd dit door de intelligentsia en

veel politici niet serieus genomen. In de zogenaamde 'postideologische' samenleving van vandaag bestaan geen links en rechts meer – meent men. In een land waar GroenLinks (onder andere voortgekomen uit de communisten) staat te popelen om met neoliberalen te regeren, geldt maatschappijkritiek als een gedateerde bezigheid. De laatste tijd wordt duidelijk dat er in politieke en ideologische zin een relatie bestaat tussen het idee van de 'linkse hobby's' en het omwille van economische argumenten opheffen van kritische seminars aan universiteiten, het ter discussie stellen van de publieke omroepen, het ingrijpen in de diversiteit van het cultuuraanbod en de afkondiging van het failliet van de multiculturele – heterogene – samenleving. De laatste maanden wordt duidelijk dat de slag om de Nederlandse democratie in volle gang is. Zo werd kort geleden Geert Wilders vrijgesproken van de aanklacht dat hij haat zou zaaien en zou aanzetten tot racisme. Gelijktijdig betekende dit proces – door Wilders' optreden daarin – de eerste serieuze verdachtmaking van de onafhankelijkheid van de rechtelijke macht – een van de pijlers van de democratie. Recentelijk nam de Tweede Kamer een wet aan die het joodse en islamitische rituele slachten verbiedt, daarmee in de grondrechten op de vrijheid van godsdienst tredend. Onlangs laaide de discussie weer op om het aantal kamerleden terug te brengen omdat dit meer rendabel zou zijn. Ten aanzien van het milieu worden bezuinigingen geïntroduceerd die nog veel verdergaan dan de maatregelen die de cultuur treffen.

Wanneer we de hierboven geschetste ontwikkeling op ons laten inwerken, wordt duidelijk dat het neoliberalisme een antidemocratische tendens in zich draagt die gecamoufleerd wordt door een economische retoriek over vrijheid en democratie. Het neoliberalisme leidt in Europa tot een xenofobe houding aan de kant van een steeds dominante meerderheid. Minderheden, afwijkende opvattingen en religie komen onder druk te staan. Het is ronduit zorgwekkend te noemen dat de cultuursector en de intelligentsia voor een groot deel schatplichtig zijn aan deze ontwikkeling. In de jaren negentig omarmt iedereen (ook 'links') massaal het postmoderne relativisme; de ideologische evenknie van het neoliberalisme. Politieke stellingname, principes, maatschappijkritiek en engagement komen te vervallen en worden beschouwd als dogmatisch en star. Men moet vooral vrijzinnig zijn, waarden en waarheden relativeren en op moraliteit (kritisch oordeelsvermogen) rust een taboe. Biënnales, Dokumenta's, symposia over cultuur en samenleving gaan voorbij, vervuld van een ironische zelfgenoegzaamheid en getuigend van het onvermogen om nog een maatschappelijke functie voor cultuur en kennis op te eisen.

Het postmoderne nihilisme werpt in enkele decennia elk heilig huisje omver en tast

daarmee tevens de wortels aan om tot kritiek op het bestaande te komen. De zelfverkozen onmondigheid die hieruit voortvloeit is de reden dat wij jarenlang langs de zijlijn staan en elke aanval op cultuur en samenleving gedogen. 'Anything goes'. Maar, het dagende besef over de culturele en democratische *meltdown* verschaft ons de mogelijkheid om de ideologie van het neoliberalisme/postmodernisme van ons af te schudden. Dit betekent op de eerste plaats dat wij bij onszelf te rade moeten gaan ten aanzien van onze ideologische achtergrond. Een ideologiekritische 'herbronning' is nodig om de maatschappelijke (en democratische!) functie van cultuur, onderwijs, zorg en media te definiëren.

Het gevaar waar wij momenteel tegen aanlopen is dat velen, omdat ze in hun portemonnee getroffen worden, in de verleiding komen om louter vanuit een economisch perspectief te redeneren. We dienen te beseffen dat dit heilloos is omdat we daardoor dieper verstrikt raken in de neoliberale ideologie. Het is noodzakelijk om kost wat kost de ideologische en politieke condities van het huidige offensief als uitgangspunt te nemen. Het gaat niet om de verdeling van gelden, maar om de grondvesten van de democratische rechtsorde!

Wat nodig is reikt uiteraard verder dan de discussie over geldpotjes. Het is hoog tijd dat maatschappelijke sectoren wakker worden en tot het besef komen dat ze jarenlang aan deze neoliberale waan hebben meegegaan. Indien men dit durft te beseffen wordt het mogelijk om te herijken en een nieuwe identiteit vorm te geven. Op termijn zijn allianties tussen verschillende sectoren zoals de zorg, het onderwijs en de cultuur onontbeerlijk. Het veranderen van de samenleving gebeurt niet in Den Haag of het bedrijfsleven, maar door het scheppen van een kritisch en breed draagvlak. Institutionele inbedding is hierbij noodzakelijk. De maatschappij 'van onderaf' veranderen betekent dat instellingen partij moeten durven kiezen. Directeuren van instellingen zullen hun nek moeten durven uitsteken – ook als dit betekent dat zij dwars gaan liggen en zij sponsors en overheden niet langer kunnen behagen. En natuurlijk, SOLIDARITEIT is essentieel. Mensen of instellingen die nog wel subsidie ontvangen dienen solidair te zijn met collega's die door de huidige regelingen getroffen worden. Journalisten, wetenschappers, mensen werkzaam op het terrein van ecologie en milieu, kunstenaars, programmamakers, medisch en zorgend personeel, kerken en docenten moeten elkaar leren vinden in een nieuw te vormen gemeenschap. Alleen langs deze democratische weg wordt het mogelijk om initiatieven te ontplooiën die kunnen inbreken op de gevestigde doctrine. De situatie is catastrofaal maar (nog) niet hopeloos. Egypte leert ons dat gemobiliseerd en geïnspireerd verzet mogelijk is. Zij wijzen ons de weg. Nu wij nog!

Arnoud Holleman
Gert Jan Kocken

Niet-weten

als norm

In 2007 werd uit het Singer Museum in Laren een exemplaar van *De Denker* van Auguste Rodin gestolen, dat twee dagen later zwaar beschadigd werd teruggevonden. Sinds die tijd onderzoeken Arnoud Holleman en Gert Jan Kocken de interpretatiemogelijkheden van het kapotte beeld.

Arnoud Holleman en Gert Jan Kocken zijn beiden beeldend kunstenaar.

De resultaten van het project zullen in 2012 gepresenteerd worden in een publicatie en een tentoonstelling.

Ommezijde:
Destroyed Thinker, 2007

Misschien is er al eens een cartoon aan gewijd: Halbe Zijlstra die met een slijptol in de hand tevreden naar het resultaat van zijn arbeid kijkt. Naast hem staat *De Denker* van Rodin in zwaar gehavende staat, zoals op de volgende pagina. Het rechterbeen foetsie, de linkerbovenarm ontwricht, twee flinke jepen in het gezicht. Het onderschrift luidt: 'Wat zeuren ze toch? Meer dan de helft blijft over!'

De vernieling van *De Denker* in 2007 en de huidige cultuurbezuinigingen liggen natuurlijk ver uiteen. De bronsdieven zijn crimineel en de staatssecretaris opereert uit naam van een kamermeerderheid. Toch zou de imaginaire cartoon niet werken als er geen overeenkomsten waren. Ook bij de bezuinigingen wordt er gesneden en gehakt, zijn de messen geslepen en de bijlen bot. Er worden harde klappen uitgedeeld, die bij de cultuurmakers navenant hard aankomen.

Maar er zijn meer parallellen. De bronsdieven hadden geen idee wat ze in handen hadden. Ze wisten niet dat *De Denker* een miljoen euro waard was en hoopten er als schroot 300 euro mee te verdienen. De staatssecretaris op zijn beurt verkondigde in verschillende interviews de voordelen van het niet-ingevoerd zijn in de cultuur. Als je moet bezuinigen zou je door persoonlijke betrokkenheid de grote lijnen uit het oog kunnen verliezen. Dat is verdedigbaar, maar het niet-weten komt ook naar voren als in één van de interviews het schilderij ter sprake komt dat in zijn werkkamer hangt. Zijlstra heeft het zelf uitgekozen, maar de naam van de kunstenaar heeft hij een half jaar later nog steeds niet paraat. Hoeft ook niet, vertelt hij de interviewer. Kunst moet je raken. Klaar.

Niet-weten als norm, dat is waar je op uitkomt. Bij de dieven was het een domheid op het niveau van Snuf en Snuitje, maar bij de stas ligt het anders. Zijn onwetendheid heeft iets kokets, getuigt van niet-willen-weten, terwijl hij tegelijk heel goed weet dat hij met zijn voorbeeldfunctie de publieke opinie bespeelt. Zo'n man op zo'n plek, dat is een primeur voor Nederland. Wat betekent dat?

In haar essay 'Arbeiden, werken en handelen' uit 1964 gaat filosofe en politiek denker Hannah Arendt in

op de verhouding tussen menselijke activiteit en reflectie.¹ In die driedeling is 'arbeid' gericht op lichamelijk overleven en gaat 'werk' over het maken van de spullen die ons omringen. 'Handelingen' tenslotte, dat zijn de daden die je verricht om je als individu te onderscheiden van de massa óf je juist te binden aan de eigen groep. Het zijn alle sociale activiteiten die we ontplooiën. Deze drie uitingen van *vita activa* krijgen betekenis vanuit de *vita contemplativa*, waarin het lichaam in rust is en alles draait om het nadenken over wat je gedaan hebt – en of dat goed is of niet.

Het is of Arendt de tekst op het lijf van *De Denker* geschreven heeft. Zie je het beeld, dan snap je de tekst. Andersom ontdek je als je de tekst leest weer wat het beeld van Rodin zo goed maakt: die *Denker* is een *Doener*. Hij belichaamt beide levensvormen tegelijk.

Toen Marco van den B. en Reinier ter B. in januari 2007 de slijptol in *De Denker* zetten, was dat 'werk' en 'arbeid' – hetgeen ze bovenop de diefstal extra verweten is. Andere beeldvernielers houden er nog idealen op na, of politieke of religieuze overtuigingen, maar Marco en Reinier gingen voor het eigenbelang. Er moest brood op de plank komen en de klus moest zo onzichtbaar mogelijk worden geklaard.

Toen ze echter betrappt werden en het beeld gehavend werd teruggevonden, veranderde dat het karakter van hun daad. In plaats van te verdwijnen in het clandestiene smeltcircuit maakte de kapotte *Denker* een grootse entree in de nationale media. Na een halfslaap van tientallen jaren in de beeldentuin van het Singer Museum veroorzaakte het vernielde beeld plotseling heftige sociale reuring. Op televisie kwamen museumbezoekers niet uit hun woorden van woede en verdriet en onbegrip. En in die openbaarheid werd de vernieling alsnog een 'handeling'.

De bezuinigingen van de regering daarentegen zijn bewust geconcipieerd als handelingen. Ze zijn bedoeld een verandering in gang te zetten en het einddoel is helder

1. Oorspronkelijke titel *Labor, Work, Action*. De Nederlandse vertaling is opgenomen in de bundel *Politiek in donkere tijden* (Amsterdam: Uitgeverij Boom, 1999). De categorieën *labor*, *work* en *action* staan ook centraal in Arendts boek *The Human Condition* (1958).

omschreven: minder overheid, meer markt. Maar of dat ook gehaald wordt is de vraag. Arendt wijst erop dat je bij arbeid en werk het resultaat kunt inschatten, maar dat het effect van een handeling vooraf niet te voorzien is. Sterker nog, het eindresultaat komt vrijwel nooit overeen met de aanvankelijke intenties. Dat komt omdat handelingen altijd plaatsvinden in een 'web van menselijke relaties' en in dat veld van sociale betrekkingen gaat het om zet en tegenzet, actie en reactie. En in de politiek weten ze dat als geen ander. De kamermeerderheid is minimaal, vandaar dat Zijlstra haast heeft.

Het is in die haast dat zich een grimmiger kant van de bezuinigingen openbaart – en het is ook waar de wegen van de stas en de bronsdieven parallel beginnen te lopen. Zijlstra is uitvoerder van een akkoord dat is gesloten vóórdat hij werd aangesteld. Wat hij teweegbrengt is een vertaling van wat Rutte, Verhagen en Wilders gedrieën bedacht hebben. Als Zijlstra praat, dan hoor je de positieve, neoliberale peptalk van Rutte, maar ook de anti-elitaire en antiglobalistische onderbuikpraat van Wilders. Het roer moet niet alleen om, maar de bestaande structuur moet – als doel op zich – schade worden toegebracht. Met andere woorden, schieping en destructie gaan hand in hand – en uit de mond van Zijlstra klinkt dat allemaal verbluffend *unisono*. Het CDA zet daar geen eigen normen en waarden tegenover, waardoor de partij de werkelijke gedoogpartij van de coalitie wordt.

De dubbele tong waarmee Zijlstra spreekt maakt oppositie lastig. Aan liberalisering kleven voor- en nadelen. Het is een serieuze vraag of meer marktwerking een oplossing is voor het naar binnen gekeerde karakter van de kunst. De kunst zou de roep om verandering goed kunnen oppikken om het eigen functioneren tegen het licht te houden – en daar nog wel bij kunnen varen ook. Over de tegenvragen moet je echter even serieus nadenken. Waarom zijn de resultaten van marktwerking op andere terreinen op zijn minst discutabel? Is marktwerking niet het toverwoord van een ideologie die als een koekoeksjong al het andersoortige uit het nest duwt? Vanuit die visie wordt kunst eerder gegijzeld door de markt dan dat ze erdoor wordt bevrijd.

Het zijn vragen die schreeuwen om contemplatie, binnen en buiten de Tweede Kamer, binnen en buiten de kunst. Zijlstra daarentegen heeft haast en kapt in Wildersjargon elk debat af. En dat is vooral waar het protest zich op richt: niet dát er bezuinigd wordt, maar hóe er bezuinigd wordt. Ook hier regeert het niet-willen-weten en dat vraagt om een veel strijdvaardiger oppositie, uit landsbelang, omdat de verschillende agenda's van Wilders en Rutte de beoogde marktwerking tegenwerken.

Naast de snelheid van bezuinigen is ook de BTW-verhoging een veelgenoemd voorbeeld van contraproductief beleid. Nu al zie je dat alle grotere transacties – volkomen legaal – via EU-landen met een laag BTW-tarief plaatsvinden, waardoor de schatkist óók de 6% BTW misloopt. Eenzelfde tegenovergesteld effect dreigt bij de aangekondigde sluiting van postacademische opleidingen. Juist op de plekken waar streng geselecteerde kunstenaars kunnen instromen in de markt wordt de doorvoer afgesneden, waarmee *en passant* ook de topgaleries in Nederland mee naar beneden worden gesleurd. Dat is kapitaalvernietiging waar elke neoliberal buikkramp van zou moeten krijgen.

De vermeende marktwerking wordt daarmee meer een wapen van Wilders dan een middel van Rutte en ook op dit punt plooit Zijlstra zich gewillig. Hij heeft inmiddels gereageerd op de negatieve effecten van de bezuinigingen en geeft toe spijt te hebben van de verhoging van de BTW – en dat moet ook wel als zelfs Joop van den Ende zegt dat je dom bezig bent. Maar ook die spijtbejuiging past in het patroon van niet-willen-weten. Het klinkt goed in de oren van de gewontestemmers bij de VVD. Er klinkt beschaving in door en je zou het zelfs reflectie kunnen noemen. Zijlstra verbindt er echter geen enkele consequentie aan, waardoor het uiteindelijk een even loze als cynische uitspraak wordt die de PVV-stemmer tevreden stelt.

Terug naar Hannah Arendt. Aan het eind van haar tekst concludeert ze dat handelingen behalve onvoorspelbaar ook onomkeerbaar zijn. Dat maakt het web van menselijke betrekkingen 'broos en taai tegelijk'. De mensheid zou niet zo ver gekomen zijn als er geen middelen

waren om het effect van handelingen te corrigeren wanneer ze dreigen in hun tegendeel om te slaan. Het gaat om het vermogen te vergeven en het vermogen beloften te doen en die te houden.

Je schrikt er bijna van als je die woorden leest, zo ver zijn we al afgedreven van dat sociale, zelfhelende vermogen. De regering loopt hierin voorop en dat maakt de werkelijkheid achter de imaginaire cartoon van Zijlstra bij *De Denker* zo schrijnend. De 200 miljoen van Halbe is het equivalent van de 300 euro van Marco en Reinier: het is allebei *easy money*, dat verdiend wordt ten koste van iets dat veel meer waard is en verder gaat dan cultuur alleen.

Zo brengt iedere tijd haar eigen iconoclasten voort. Het wordt nog wranger als je bedenkt dat *De Denker* in 1881 rechtstreeks ontstaan is uit de vriendschappelijke betrekkingen tussen Rodin en de toenmalige staatssecretaris van cultuur in Frankrijk, Edmond Turquet. Als beschermer van de nog niet gearriveerde beeldhouwer wist Turquet zich politiek gedekt door de behoefte aan een sterke nationale identiteit. Nederland is daar in de figuur van Zijlstra verder van verwijderd dan ooit.

Florian Cramer

De fictie van de creatieve industrie

“De creatieve industrievisie van het Topteam en de Nederlandse overheid lijkt op een retrotrip naar *Mad Men*. Daarbij is het bizar dat een regering die voor de vrije markt pleit, zich hier gedraagt als een politiebureau. Er wordt een centralistische industriepolitiek gevoerd alsof we in China zijn.”

Florian Cramer is lector voor design en media aan de Willem de Kooning Academie van de Hogeschool Rotterdam.

De Duitse kunstenaar Gerhard Merz zei in 1991 dat ‘creativiteit iets voor kappers’ is. Professionele kunstenaars en ontwerpers hebben nooit een hoge dunk gehad van het woord ‘creatief’, noch van het soort mensen – van *creative directors* tot creativiteitscoaches – die het op hun visitekaartje hebben staan. Een uitzondering was misschien Merz’ collega op de Kunstacademie van Düsseldorf, Joseph Beuys. Als voorloper van wat tegenwoordig community art wordt genoemd, pleitte hij voor creativiteit in de ruimste zin van het woord, met de bekende slagzin *Jeder Mensch ist ein Künstler*. En Gerhard Merz maakte weliswaar een scherp statement tegen de banaliteit van creativiteit, maar hij was ook een high-brow kunstsnob die de ‘lagere’ ambachten minachtte.¹

Voor niet-ingewijden klinkt de notie van de ‘creatieve industrie’ als een bedrijfsmatige versie van Beuys, maar dat is het niet omdat de creatieve industrie niet *jeder Mensch*, ofwel de kapper, kok of maatschappelijk werker omvat. Het is een term waarvan de wervende kracht in flagrante tegenstelling is tot zijn bijna willekeurige betekenis. Taalkundigen zouden het een kloof kunnen noemen tussen de performativiteit en de semantiek van het woord. Daarom begint bijna elk *position paper* over de creatieve industrie met een indrukwekkende reeks economische cijfers. Het meest recente voorbeeld in Nederland is *Creatieve industrie in topvorm*, een rapport van het Topteam Creatieve Industrie, voorgezeten door Victor van der Chijs, managing director van Rem Koolhaas’ bureau OMA.²

Het rapport is geschreven in opdracht van de Nederlandse overheid. De staatssecretaris van Cultuur, Halbe Zijlstra, heeft het

tot zijn officiële politieke agenda gemaakt en volgt het advies van het rapport om alle publieke financiering die voorheen bestemd was voor nieuwe mediakunst, design, mode en architectuur, onder te brengen bij een nieuw sectorinstituut voor de creatieve industrie.

Op de eerste pagina’s van het rapport leren we dat de Nederlandse creatieve industrie uit 172.000 werknemers bestaat die een jaarlijkse omzet van 7,1 miljard euro opleveren, ofwel 2% van het BBP. De auteurs gebruiken een door de regering vastgestelde definitie van creatieve industrie. Deze houdt in dat zowel de kunsten als de media- en entertainmentsector en de creatieve zakelijke dienstverlening (vooral architectuur, design, mode en reclame) tot de creatieve industrie

1. Gerhard Merz in de documentaire *Measure Color Light*: ‘Ich habe mich immer gegen Selbstverwirklichung in der Kunst und gegen Kreativität gewandt. Ich habe immer gesagt: Kreativität ist was für Friseure.’ www.youtube.com/watch?v=imwkc4_vQhs, 1991, citaat bij 3’41”

2. Topteam Creatieve Industrie, *Creatieve industrie in topvorm*, 2011: www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/06/17/creatieve-industrie-in-topvorm.html

behoren. Volgens deze definitie vallen onder media onder meer uitgeverijen, film, tv en radio, gaming, mobiel en fotografie. Wat de vraag oproept: is een politiek journalist van *NRC Handelsblad* en *BNR Nieuwsradio* zich ervan bewust dat hij of zij in de creatieve industrie werkt? Een uitgeverconcern als Elsevier, is dat creatieve industrie? Een mobiele telefonieprovider als Vodafone? H&M winkelpersoneel? Komen daar de zeven miljard vandaan? Waarom zij, maar niet de kapers, koks of Tattoo Bob in Rotterdam?

Op de overige zestig pagina's van *Creatieve industrie in topvorm* vernemen we niets meer van uitgeverijen, televisie of radio ondanks het feit dat ze economisch een groot (zo niet het grootste) deel van de creatieve industrie uitmaken zoals dit in het rapport gedefinieerd is. Met dergelijk willekeurige in- en uitsluitingen en opgeblazen economische cijfers herinnert de creatieve industrie – een term die door politieke adviseurs van Tony Blair in de jaren negentig is uitgevonden – aan andere economische bubbels uit dezelfde periode, de dotcoms en de financiële industrie.

Industrieën worden normaliter gekenmerkt door hun producten: de voedingsmiddelenindustrie produceert voedingsmiddelen, de computerindustrie produceert computers, de bouw gebouwen, de gezondheidszorg gezondheid. Maar met uitzondering van de eerder genoemde creativiteitscoaches produceert de zogenaamde creatieve industrie geen creativiteit. Een architect, bijvoorbeeld, werkt niet voor de creatieve industrie maar als het creatief-artistische deel van de bouw. Een modeontwerper is het artistieke deel van de textielindustrie, grafische ontwerpers werken als beeldend kunstenaars voor uitgeverijen en media-industrie, en ga zo maar door.

Vaak is de creatieve industrie een illusie die door de globalisering is gecreëerd: Nike en Apple bijvoorbeeld, kunnen als 'creatieve bedrijven' worden gezien omdat ze hun productie hebben uitbesteed aan China. Dit betekent niet dat er geen computerindustrie of geen mode-industrie meer is, maar gewoon dat deze industrieën zijn veranderd in netwerken waar de verdeling van arbeid over

continenten in plaats van aangrenzende fabrieksgebouwen gebeurt.

De enige 'creatieve industrie' die echt werkt als op zichzelf staande bedrijfstak is degene die oorspronkelijk – maar minachtend – door Theodor Adorno en Max Horkheimer in de jaren 1940 'de cultuurindustrie' genoemd werd: de film- en muziekindustrie. Haar producten zijn, volgens Pierre Bourdieu in zijn scherpe herziening van de term, 'autonoom' omdat ze niet worden geproduceerd voor een externe opdrachtgever (en ook niet als deel van de productie van een andere sector), maar na hun productie hun eigen markt moeten vinden.³ In het Groot-Brittannië van Tony Blair viel de uitvinding van de *creative industries* samen met de boom van Britpop en de Britse muziekindustrie. *The Independent* schreef in 2003: 'New Labour verlengde nogal onbezonnen de Britpop periode. Alan McGee (eigenaar van het Britpop muzieklabel Creation), Paul Smith, Richard Branson (oprichter van Virgin Records) en (televisieproducent) Waheed Ali werden benoemd bij een kortduurende en inmiddels al lang vergeten organisatie, getiteld de Creative Industries Task Force.'⁴

In de huidige tijd bestaat er, naast Hollywood en Bollywood, geen echte grootschalige filmindustrie meer die economisch zelfvoorzienend is en werkt met een eigen arbeidspool. De muziekindustrie stortte in de vroege jaren 2000 bijna in en is radicaal gekrompen. In alle geïndustrialiseerde landen wordt het tv- en radiopubliek steeds kleiner en ouder. Uitgeverijen zijn in diepe crisis, en de gouden jaren van de reclame bestaan slechts nog als nostalgie in de tv-serie *Mad Men*. Voor mensen die in media, communicatie/design en podiumkunsten werken is het 'industrie'-model het verleden, niet de toekomst.

In alle bovengenoemde gevallen hebben het internet en de nieuwe media een

cruciale rol gespeeld. Voor jongeren wordt tv vervangen door YouTube, de muziekindustrie door MP3, de videotheek door BitTorrent, kranten door het web. Maar nog belangrijker dan deze technologische en culturele verschuivingen op het gebied van consumptie is de digitale revolutie in de artistieke productie. Muzikanten hebben niet langer een platenlabel nodig omdat ze hun muziek op een laptop kunnen produceren. Dankzij de laatste generatie van goedkope digitale camera's kunnen films van bioscoopkwaliteit nu door freelancers worden geschoten en thuis worden gemonteerd. Schrijvers zijn niet meer van uitgevers afhankelijk, maar zijn vaak beter af als zij via *print-on-demand* en *e-books* zelf publiceren. Op al deze gebieden zijn 'creatieven' allrounders geworden. De arbeidsdeling neemt af, niet toe, waardoor industrieën en grote agentschappen en kantoren steeds meer tot de dinosaurussen van het verleden behoren.

Deze ontwikkeling begon in grafisch ontwerp, met de typografische revolutie die door de Macintosh en Desktop Publishing in de jaren 1980 en 1990 teweeg werd gebracht. Grote vormgevingsbedrijven als Total Design, dat Dutch Design in de jaren 1960 en 1970 definieerde, zijn sindsdien verdwenen. In de huidige tijd opereren innovatieve commerciële grafisch ontwerpers op de manier van het Buro Petr van Blokland + Claudia Mens, een tweemansbedrijf dat – met zijn expertise in computergeprogrammeerde vormgeving – huisstijlen en een hoeveelheid meertalige documenten voor grote klanten als Rabobank volledig zelf ontwerpt.

Zakelijk en organisatorisch gezien werken Van Blokland + Mens op de schaal van Tattoo Bob. De Nederlandse regering lijkt te suggereren dat ze terug moeten naar het model Total Design. Zo prijst het Topteam Creatieve Industrie bijvoorbeeld Frog Design aan als rolmodel voor de toekomstige Nederlandse creatieve industrie, een bedrijf dat ooit beroemd was voor zijn vormgeving van Sony-tv's in de jaren zeventig en Apple-computers in de jaren tachtig. Als het om macro-economische cijfers gaat, wordt

Foto Florian Cramer

de creatieve industrie tot ongekeerde proporties opgeblazen, maar zodra visies en beleid worden voorgesteld, versmalt de focus op designbedrijven die bij het oude industriële paradigma passen.

Maar ook industrieel ontwerp en architectuur veranderen door dezelfde technologische en culturele ontwikkelingen die media en communicatie/design voorgoed hebben veranderd. Met 3D-printers en publieke Fablabs kunnen materiële objecten nu letterlijk worden afgedrukt net zoals laserprinters dat met papieren pagina's doen. Nu de technologie steeds toegankelijker en betaalbaarder wordt, zullen binnenkort ook non-professionals hun eigen huis-tuin-en-keukenproducten ontwerpen en afdrukken. Het is waarschijnlijk dat ontwerpen op een *Open Source*-manier via het Internet worden gedeeld en dat freelancers – ook in landen met lage lonen – in staat zullen zijn om de grote bureaus te onderbieden zoals eerder de DTP-ers dat deden met de industriële grafische vormgevers. Met op dit moment zeven Fablabs, van Groningen tot Arnhem, maakt Nederland deel uit van de voorhoede van deze ontwikkeling. Maar er is geen spoor van terug te vinden in het Advies Topteam Creatieve Industrie.

In dit artikel heb ik bewust afgezien van morele oordelen en humanistische overwegingen met betrekking tot de toekomst van de hedendaagse kunst in Nederland. Die komen elders in dit nummer aan bod. Het door de regering voorgestelde beleid beschadigt de non-profit kunstsector, maar bewijst ook de commerciële design- en mediawereld geen gunst. De creatieve industrievisie van het Topteam en de Nederlandse overheid lijkt op een retrotrip naar *Mad Men*. Daarbij is het bizar dat een regering die voor de vrije markt pleit, zich hier gedraagt als een politiebureau. Er wordt een centralistische industriepolitiek gevoerd alsof we in China zijn, en de financiële middelen voor de publieke kunstsector worden doorgesluist naar een commerciële sector die, als deze aan zijn eigen definitie voldoet, belastinggeld zou moeten betalen, niet ontvangen.

Als je het creatieve industrie verhaal wereldwijd bekijkt, dan is het altijd weer dezelfde riedel: de fictie van een industrie op basis van willekeurige criteria en opgeblazen economische cijfers. Een fictie verzonnen om regeringen te overtuigen publiek geld (in een context van steeds hogere overheidsschulden) in grootschalige infrastructuur te steken die veelal niet meer aan de reële behoeften voldoet van een sector die zich door nieuwe technologieën en globalisering heeft ontwikkeld tot een eilandenrijk van kleinschalige Tattoo Bobs.

Josephine Bosma

Kunst
+ Technologie
≠ Toegepaste

Kunst

Bereid u voor op de
digital dark ages

“Voormalige kunstsubsidies komen straks rechtstreeks bij de industrie en het bedrijfsleven terecht, terwijl ze eerst een veel gevarieerdere maatschappelijke impact hadden.”

Josephine Bosma is critica op het gebied van kunst en nieuwe media. Dit jaar verscheen van haar *Nettitudes: Let's Talk Net Art*. (Instituut voor Netwerkcultuur/NAi Uitgevers)

Het lijkt of deze regering terug wil naar de Middeleeuwen, met de sociale en culturele verhoudingen die daar bij horen. Het culturele leven speelt zich steeds meer in technologische omgevingen af, maar mag zich daarin niet of nauwelijks vrij ontwikkelen. Instellingen die zich hebben gespecialiseerd in het faciliteren, onderzoeken en archiveren van kunst en cultuur waarin technologie een belangrijke rol speelt krijgen zware klappen. Er wordt flink gekort op financiële steun, en wie nog steun krijgt moet zich voegen naar het keurslijf van de *creative industry*.

Dit begrip is ooit met veel bombastie door voormalig staatssecretaris Rick van der Ploeg aan de kunstwereld opgedrongen om een verbinding tussen kunst en bedrijfsleven via de opkomende digitale media te forceren. Momenteel wordt het ingezet om de inhoud en vorm van kunst krachtig te sturen. In de nu afgezonderde *creative industries* sector wordt kunst vanuit puur economische motieven benaderd, oftewel: er mogen alleen dingen gemaakt worden die het bedrijfsleven geld opleveren.

Deze simplistische kijk op kunst, cultuur en technologie lijkt ons in combinatie met het toch al draconische kunstbeleid op een regelrechte ramp af te sturen. De samenleving 'mediatiseert' en kunstenaars uit allerlei disciplines en een geëmancipeerd publiek maken in toenemende mate gebruik van de meest uiteenlopende nieuwe technologieën. Mediakunstinstituten volgen deze ontwikkeling al decennia op de voet en beslaan een steeds breder cultureel gebied. Een historische en praktische kennis over de manier waarop technologie ingrijpt in kunst en cultuur heeft zich echter nog nauwelijks buiten deze zwaar gekorte of met sluiting bedreigde specialistische instituten verspreid. Er dreigt een culturele en 'techno-politieke' terugval die uiteindelijk grote delen van de samenleving zal raken. De vele maatschappelijke ontwikkelingen die samenhangen met nieuwe media zijn immers te belangrijk om aan de belangen van het bedrijfsleven over te laten.

Nederland kent een rijke geschiedenis en heeft een uitstekend imago op het gebied van kunst, cultuur en nieuwe media. Verschillende landen hebben dan ook geschokt gereageerd op het voornemen om bijvoorbeeld de subsidie voor het Nederlands Instituut voor Mediakunst (NIMK) geheel stop te zetten. Het in Amsterdam gevestigde NIMK heeft de grootste collectie videokunst van Nederland, organiseert zeer uiteenlopende exposities met verschillende partners, werkt mee aan lesprogramma's voor scholen en heeft zich de afgelopen

jaren ontwikkeld als specialist op het gebied van het conserveren van videokunst. Sinds een paar jaar werkt het NIMK ook aan een uitbreiding hiervan voor internetkunst en softwarekunst.

Hoewel het NIMK bezuinigingen verwachtte, was de totale schorsing van fondsen 'geheel onverwacht en rauw', aldus Olof van Winden. Van Winden is amper een paar maanden directeur van het NIMK als het slechte nieuws bekend wordt. Na een paar zware weken heeft hij zijn vechtlust terug: 'We hebben een grote verantwoordelijkheid als platform en publieksinstituut. We laten ons daarom niet uit het veld slaan.' Van Winden maakt zich grote zorgen over de verslechterde publieke opinie ten aanzien van kunst en kunstinstellingen. Wat hem betreft gaat het NIMK zich daarom toelagen op een nog breder aanbod van activiteiten, zodat zijn werk duidelijker zichtbaar wordt.

Dat laatste is hard nodig. Nederland mag dan de laatste twee decennia een voortrekker zijn geweest met betrekking tot de raakvlakken van kunst, cultuur en nieuwe technologie, een erkenning van specialistische kennis en expertise op dit gebied is nog ver te zoeken. Ook de kunstwereld zelf beoordeelt het verband tussen kunst, wetenschap en technologie helaas nog vaak verkeerd. Het denken in termen van *creative industries* vormt een flink obstakel voor meer inzicht. Terwijl de grote maatschappelijke veranderingen door de impact van nieuwe technologieën vragen om ideeën en benaderingen die ethisch, sociaal, politiek en cultureel hout snijden, worden kunst- en onderwijsinstellingen die zich met nieuwe media bezighouden keihard richting 'de markt' geduwd.

'Ondanks dat er wel degelijk sterke verbanden tussen kunst, cultuur en *creative industries* bestaan is het risico dat men geïnstrumentaliseerd wordt groot,' zegt Alex Adriaansens. 'Het huidige beleid gaat zelfs zo ver dat alle kunstinstellingen op het gebied van kunst, technologie en samenleving worden opgeheven om ingepast te worden in de economische aanpak van *creative industries*.' Dit leidt tot een zeer grote bemoeienis van de overheid in de kunsten. De mediakunstinstellingen die zich, anders dan het NIMK, schoorvoetend onder de vlag van *creative industries* hebben laten scharen kunnen vanaf 2013 alleen nog geld krijgen voor projecten die voor het bedrijfsleven interessant zijn.

Adriaansens staat al sinds begin jaren tachtig aan het hoofd van het zeer vooruitstrevende v2_, een in Rotterdam gevestigde mediakunstinstelling, ooit geboren als kunstenaarsinitiatief, die een aantal jaren geleden door verschillende internationale instituten werd aangewezen als Europees Medialab. Bij v2_ worden niet alleen kunstwerken gepresenteerd, maar werkt men ook actief samen met kunstenaars, wetenschappers en het bedrijfsleven. Daarnaast onderzoekt v2_

al meer dan 25 jaar actief de relatie tussen kunst, technologie en samenleving. Het organiseert exposities, evenementen en symposia en publiceert de neerslag hiervan in boekvorm en online.

Zelf ziet Adriaansens de relatie tussen kunst en maatschappij als iets vanzelfsprekends: 'Kunst en wetenschap zijn twee methoden om over de realiteit en onszelf te reflecteren, om de samenleving steeds opnieuw onder de loep te leggen. In een samenleving met een technologische cultuur is een relatie tussen kunst, technologie en samenleving dus heel voor de hand liggend.' Deze relatie is tegelijkertijd veelvormig: zo breed als de samenleving is, is ook haar kunst. Dit terugbrengen tot iets dat alleen het bedrijfsleven dient is een grove ingreep en politiek gezien een zeer dubieuze stap. 'Het nieuwe sectorplan lijkt ten koste van kwalitatief hoogwaardige, kritische kunstpraktijken te gaan omdat kunstsubsidies in industriesubsidies worden geconverteerd,' stelt Florian Cramer, lector aan de Rotterdamse Willem de Kooning Academie, vast. 'Dit is ook in economische opzicht verkeerd omdat het niet de bedoeling kan zijn dat de overheid bedrijven subsidieert.' Voormalige kunstsubsidies komen straks rechtstreeks bij de industrie en het bedrijfsleven terecht, terwijl ze eerst een veel gevarieerdere maatschappelijke impact hadden.

'Mediakunst' is in sommige opzichten een onjuiste of beperkte term. Ze verwijst naar vormen van kunst waarin nieuwe technologie een rol speelt, iets waar veel reguliere kunstinstellingen nog steeds moeite mee hebben. Dit hoeft echter niet altijd elektronische kunst te zijn: ook kunst die zich bezighoudt met wetenschappelijke ontwikkelingen in de biotechnologie, in het theater, de mode, muziek, het activisme of de architectuur wordt bijvoorbeeld door mediakunstinstututen getoond. Om deze reden noemt bijvoorbeeld v2_ zich een 'Instituut voor Instabiele Media'. Hiermee verwijzen ze naar de vaak variabele uitkomsten en vormen van kunst gemaakt met nieuwe technieken. Deze kunst is vaak zeer veranderlijk: een installatie die van begin tot einde steeds iets anders toont en niet 'stilstaat' als een schilderij; een interventie in de publieke ruimte (met bijvoorbeeld mobiele telefoons); het bedenken van nieuwe toepassingen voor technieken (het inzetten van de Rotterdamse havensimulator voor een reis door een holocaustarchief); het bekritisieren van technieken (door bijvoorbeeld vleespoppetjes te maken op eenzelfde manier als menselijke cellen worden ingezet voor de ontwikkeling van organen); of de ontwikkeling van software en games. In dit gebied reikt kunst stevast buiten haar traditionele kaders.

Arie Altena, criticus en curator van het Sonic Acts Festival, dat jaarlijks plaatsvindt in Amsterdam, ziet de relatie tussen kunst,

technologie en maatschappij ook als onlosmakelijk. 'Er is een toename in kunstenaars die met technologie en media werken, zeker in vergelijking met 20 jaar geleden,' zo stelt hij. Altena wijst erop dat het werken met digitale fotografie, film of muzieksoftware inmiddels wijd verspreid is. Ook het publiceren van teksten en documentatie op internet is gewoon geworden. Dit zijn belangrijke ontwikkelingen die onze sociale, culturele en politieke omgevingen ingrijpend veranderen.

Kunst zelf verandert zowel 'intern' als naar buiten toe. Traditioneel geschoolde kunstenaars die experimenteren met de mogelijkheden van computer en internet ontwikkelen zich vaak interdisciplinair en ook het publiek stelt zich steeds actiever op. Hierdoor ontstaat er een toenemende behoefte aan meer geavanceerde kennis over de relaties tussen technologie, industrie, cultuur en politiek, zowel bij kunstenaars en culturele instellingen als bij het publiek. Maar terwijl investeringen hoognodig zijn, wordt er (ook vergeleken met sectoren buiten de kunsten) buitenproportioneel zwaar bezuinigd.

Niet alleen de toekomst van het culturele landschap staat op het spel. Ook in de geschiedenis gaan gaten vallen. Binnen mediakunstinstellingen ontwikkelen zich nieuwe kunstvormen en uiterst relevante discoursen, en er wordt bovendien ook gewerkt aan het aanleggen en beheren van digitale en gedigitaliseerde culturele archieven. Traditionele instellingen werken ook steeds meer met digitale systemen en kunnen eveneens een flinke klap verwachten als dit vakgebied vrijwel verdwijnt. Digitale archivering vervult een vitale functie in het grotere kunst- en cultuurlandschap, omdat het betekenisvolle linken kan leggen tussen verschillende vakgebieden en tussen verleden en toekomst. Door dit terzijde te schuiven doet het kabinet tientallen jaren van onderzoek, investeren en ontwikkelen teniet en smooit het de kunsten in een duistere nostalgie. *Digital dark ages* dreigen niet alleen voor wat 'mediakunst' genoemd wordt. Een groot deel van de Nederlandse cultuur wordt op zwart gezet als vitale kennis en kritische praktijken ontoegankelijk worden.

Eric Kluitenberg

Wat is innovatie?

Waarom het niet

verstandig is de

toekomst blind

tegemoet te treden

“Kunst moet je niet bezien als tempel, maar als laboratorium. Meer dan als antennes van de samenleving zou ik de kunsten willen typeren als de onderzoeks- en ontwikkelingsafdeling van de samenleving.”

Eric Kluitenberg is onafhankelijk theoreticus, schrijver en onderzoeker rond de samenwerking van cultuur, media en technologie.

Als student las ik enkele boekjes van wetenschapsfilosoof Karl Popper. Eén van de dingen die me daarvan is bijgebleven is: ‘Stel nooit “wat is?” vragen.’ Popper geloofde niet in vaststaande definities.

Waarom eigenlijk niet?

Simpel eigenlijk. Popper wijst op een eenvoudig natuurkundig gedachte-experiment. Als we ons een absoluut lege ruimte voorstellen (in werkelijkheid bestaat zo iets niet) en we daarin drie lichamen van exact gelijke massa laten ronddolen, dan kunnen we al na korte tijd niet meer exact voorspellen waar de drie lichamen zich ten opzichte van elkaar zullen bevinden. Laat staan dat je zo iets complex als de toekomstige ontwikkeling van een hele samenleving kunt voorspellen. Het beste wat we volgens Popper kunnen doen is aan de hand van de werkelijke ontwikkelingen, achteraf onze aannames voortdurend tegen het licht houden en vooral te speuren naar waar die aannames fout zijn gebleken. Allerlei theorieën over de ‘noodzakelijke’ ontwikkeling van de samenleving (lees: de klassenloze maatschappij, het einde van de geschiedenis, de triomf van de markt), kunnen wat Popper betreft linea recta naar de prullenmand worden verwezen.

Poppers waarschuwing voor de onvoorspelbaarheid van de toekomst lijkt me nog steeds van essentieel belang. We kunnen de toekomst domweg niet voorspellen en evenzeer is het lastig om ‘het nieuwe’ vooraf te bedenken. Een andere invloedrijke denker, de beroemde Canadese media- en technologiefilosoof Marshall McLuhan, introduceerde daar ooit een prachtig beeld voor. Volgens McLuhan bewegen we ons achterwaarts kijkend in de toekomst. We staan met de rug naar de toekomst en kijken naar het verleden. We bewegen voorwaarts zonder te zien waar we naartoe gaan.

Als we innovatie zien als het ontwikkelen van ‘het nieuwe’ voor een betere toekomst, dan is onze uitkijk dus behoorlijk onzeker. Hoe ontwikkel je oplossingen voor een toekomst die je nog niet kunt kennen of kunt voorspellen? Is innovatie dan altijd een soort tasten in het duister? Hoe denk je vooruit als je alleen achteruit kunt kijken, zoals McLuhan suggereert?

Dit is het grote dilemma voor innovatiebeleid en daarmee in bredere zin voor de samenleving als geheel. Opnieuw in mijn studietijd, dit keer bij colleges bedrijfskunde, hoorde ik de Amerikaanse organisatiedeskundige Henry Owen een bevlogen betoog houden over dit dilemma. Volgens Owen hebben we te maken met wat hij ‘raplexity’ noemt: een complexe omgeving die door snelle verandering (*rapid change*) wordt gekenmerkt. De managementstrategie die daar volgens Owen bij hoort: *Ready, Fire, Aim*. Je maakt jezelf klaar voor de start, je doet iets en dan zie je vervolgens wel wat het resultaat is...

Die ‘blinde’ methode zat mij echter niet lekker, ook dat beeld van McLuhan niet. Het idee dat we alleen achterwaarts kijkend de toekomst in kunnen gaan. Of, dichter bij mijn eigen expertise, dat we nieuwe media alleen kunnen interpreteren in termen van de oude – opnieuw een bezwerende formule van McLuhan.

In een documentaire over McLuhan merkte iemand op dat hij een uitzonderlijk vermogen bezat om de spijker net niet op de kop te slaan. Verassend, McLuhan verwachtte niet dat de toekomst door ingenieurs en nieuwe mediaontwikkelaars zou worden uitgevonden. Hij wees erop dat juist kunstenaars steeds aan de frontlinie van de vernieuwing te vinden waren. Kunstenaars waren in zijn ogen de ‘antennes’ waarmee de samenleving nieuwe wegen in de toekomst kon opsporen en tegelijk ook nieuwe bedreigingen vroegtijdig kon herkennen.

Interessante gedachte en wel vaker gehoord sinds McLuhan, maar de vraag dringt zich op hoe dat dan precies in z’n werk zou moeten gaan? Beschikken kunstenaars over een soort mystiek vermogen om fenomenen te herkennen die de rest van de samenleving nog niet waar kan nemen? Beschikken ze over bovennatuurlijke gaven? Zijn zij de enigen die zich om kunnen draaien en voorwaarts kijkend de toekomst tegemoet kunnen treden? En moeten wij, als aardse ploeters, hen dan maar blindelings volgen?

Natuurlijk niet. Kunst is een maatschappelijk domein, een vanzelfsprekend onderdeel van onze samenleving. Het bestond al lang voordat het (door Giorgio Vasari in de zestiende eeuw) als iets eigenstandigs werd herkend. Kunstenaarschap is een professie, een die intussen commercieel uiterst succesvol is gezien de wereldwijd geëxplodeerde kunstmarkt en ook een die in hoge mate is geprofessionaliseerd door opleidingen, masterprogramma’s, *residencies* die over de hele aardbol worden georganiseerd, door een netwerk van publicaties en in toenemende mate ook door fundamenteel onderzoek waarvoor internationaal erkende doctortitels worden toegekend.

Kunst moet je niet bezien als tempel, maar als laboratorium. Een deel van de kunstwereld bedient daarbij de kunstmarkt en redt zich uitstekend zelf. Een ander deel heeft een andere taak en juist over die andere taak bestaat veel onduidelijkheid. Meer dan als antennes van de samenleving zou ik de kunsten willen typeren als de onderzoeks- en ontwikkelingsafdeling van de samenleving. Enige verduidelijking:

Vanwege het dilemma dat de toekomst niet betrouwbaar te voorspellen is, en het ‘nieuwe’ als vanouds lastig vooraf te bedenken is; omdat helderzienden helaas niet bestaan, dient innovatiebeleid niet te gaan over voorspellingen, maar over experimenten en de evaluatie van die experimenten.

SAMENLEVING ONDER DRUK

Hierop kan een volstrekt rationeel proces worden losgelaten – we stellen hypotheses op over hoe de toekomst er mogelijkwijs uit zou kunnen zien als we bepaalde dingen in het hier en nu veranderen. Vervolgens voeren we een experiment uit op beperkte schaal en kijken wat er gebeurt. De uitkomsten worden geëvalueerd en op basis daarvan kan een experiment indien mislukt worden afgesloten. Als er wel iets uitkomt – wellicht iets dat je niet had verwacht – kunnen nieuwe en mogelijk meer grootschalige experimenten volgen. Dit kan zolang doorgaan tot het geen experiment meer is, maar een normaal onderdeel van de economie, de wetenschap, de cultuur of welk ander maatschappelijk domein dan ook.

Uiteraard gaan we dit soort experimenten niet uitvoeren met voor de samenleving onmisbare infrastructuur. We zouden wel helemaal gek zijn! – *O, kijk een kerncentrale! – wat kunnen we daar verder nog mee doen behalve stroom opwekken?* – Waar voorspellingen niet meer werken zijn experimenten de enige manier om nieuwe methodes te vinden om huidige problemen op te lossen en vooral om betere oplossingen te vinden dan de bestaande.

Experimenten vinden plaats binnen laboratoria. Daarvan bezitten we er vele. Maar juist voor de grote vragen in de samenleving over identiteit, over milieu en ecologie, over onze verhouding tot de natuur, over nieuwe communicatievormen – hun mogelijkheden en beperkingen – over wat de snelle veranderingen in de wereld nu concreet betekenen voor mij als individu, daarvoor is het perspectief van de gespecialiseerde vaklaboratoria doorgaans veel te specifiek en te beperkt.

De samenleving heeft ruimte nodig voor experiment, voor experimenteel onderzoek naar mogelijke 'toekomst'. Een ruimte die concreet genoeg is zodat we de resultaten van de uitgevoerde experimenten goed kunnen beoordelen, en tegelijk een ruimte die open en vrij genoeg is om vreemde ingevingen uit te proberen die onvoorspelbare resultaten opleveren. Resultaten die misschien niet onmiddellijk toepasbaar zijn. Het is voor beleidsvoerders lastig om zo'n ruimte te creëren, om de steun te verwerven zoiets in te richten, een soort 'laboratorium voor de samenleving', waarvan je van tevoren onmogelijk kunt aangeven wat er uit gaat komen. Ware het niet dat dit laboratorium allang bestaat, het is in hoge mate geprofessionaliseerd en wordt steeds kritischer geëvalueerd.

Om dit te concretiseren enkele voorbeelden uit mijn eigen vakgebied, de nieuwe media cultuur. In de vroege jaren negentig ontwikkelde een activist methodes om radio en vervolgens ook video uit te zenden via internet. Hij zette het eerste bedrijf in z'n soort op (Real Media). Niemand wist echter hoe die technologie zinvol toe te passen was, tot dat groepjes kunstenaars experimenten met

live uitzendingen op internet ontwikkelden (midden jaren negentig) – onwaarschijnlijk, gecoördineerd door een straatarm kunstenaarscollectief in Riga, Letland. De experimenten wezen de weg en de 'streaming media' ontwikkelden zich kort daarna tot een wereldwijde business. Tegenwoordig beschikt iedereen met een internetverbinding over duizenden radiostations voor elk denkbaar genre, gewoon via iTunes.

Het Deense kunstcollectief Superflex startte al in 1998 het project Superchannel, waarmee mensen hun eigen web-tv konden maken. Dat leek destijds absurd, maar wie durft dat nu nog te beweren in het tijdperk van YouTube?

De RIXC crew in Riga was inmiddels alweer uitgekeken op internetradio en stortte zich op 'locatieve media', de koppeling van informatie aan de plek waar je rondloopt via je mobiele telefoon met GPS. Zij definieerden opnieuw een heel nieuw gebied waar zich nu tal van bedrijven op storten, waaronder het Nederlandse Layar.

Andere kunstenaars onderzoeken nu de creatie van nieuw leven met experimentele DNA-manipulatie en breken het gebied van biotechnologie open voor een breed publiek.

Laat je dat soort initiatieven aan de grote technologielaboratoria dan verdwijnen ze achter geheimhoudingsclausules. Kennis wordt opgeborgen of angstvallig geheimgehouden uit angst voor concurrentie. Ook de dwang van de markt werkt hier niet, aangezien de markt is gebaseerd op verwachtingen en wensen en we kunnen niet wensen wat we niet kennen. Maar in het publieke domein van de experimentele kunst wordt juist volop gedeeld, gepubliceerd en worden resultaten onmiddellijk beschikbaar gemaakt voor iedereen. Daardoor definiëren zij keer op keer 'het nieuwe'.

De infrastructuur voor dit onderzoeks- en ontwikkellaboratorium voor de samenleving bestaat al, sterker nog het bloeit, juist in deze nieuwe gebieden. De economische betekenis is vrijwel niet te becijferen aangezien hele nieuwe industrieën zich vestigen op basis van de experimenten die in deze 'laboratoria' worden gerealiseerd. Maar juist ook het publieke karakter van de artistieke experimenteerszucht betekent dat wij met z'n allen, als amateurs, als bezorgde burgers, als beleidsmakers, kennis kunnen nemen en met elkaar in debat kunnen gaan over hoe de toekomst er mogelijk uit kan gaan zien.

Helaas, juist deze onschatbaar waardevolle infrastructuur wordt nu ontmanteld, zodat we binnenkort weer als blinden achterwaarts de toekomst in moeten bewegen.

Grahame Lock

In het onderwijs zijn de droogstop- pels aan de macht

“De voorgestelde instroombeperking bij de universiteiten kan ook worden begrepen in termen van kostenbesparing. ‘Inferieure’ grondstoffen – studenten die als niet slim genoeg worden ingeschaald – hoeven dan niet te worden verwerkt, want ze leveren sowieso geen nuttig eindproduct op.”

Grahame Lock is hoogleraar politieke theorie en filosofie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en faculty fellow bij de afdeling Europese filosofie van Oxford University.

Vreemd maar waar: alle Europese regeringen bestrijden thans hun universiteiten. In de meeste landen bestrijden ze tevens de schone kunsten, de klassieke muziek, de bibliotheken en andere culturele instellingen. De heersende elites zijn, ex officio, activisten geworden in dienst van de filisterij. We weten welke ideologie erachter zit. Deze ideologie is niet nieuw. Het zogenaamde marktliberalisme is een samenraapsel van negentiende-eeuwse gemeenplaatsen. Nieuw is echter dat dit fundamentalisme absoluut dominant lijkt te zijn geworden. Ook in Nederland.

De plannen en daden van ons kabinet op onderwijsgebied zijn geen nieuwe wending maar de voortzetting van decennia van onderwijsafbraak. Er heeft bijvoorbeeld een sterke verschooning van het universitair onderwijs plaatsgevonden. De invoering van het Bachelor-Master stelsel (in het kader van het Bologna-proces) is één van de funeste aspecten van deze trend. Verschooning is een door de hogere machten opgelegd kenmerk van het nieuwe onderwijsstelsel – gewenst vanwege de voordelen van standaardisatie en kostenbesparing. Een daarvan gekoppelde plus is dat de producten van het systeem, de studenten-met-diploma, een minder kritische en daarom meer bruikbare houding zullen vertonen in de werksfeer. Al meer dan tien jaar geleden tekenden vijftig Nederlandse hoogleraren een manifest tegen de verschooning. Studenten hebben herhaaldelijk tegen dit verschijnsel geprotesteerd. Tevergeefs.

Achter de beleidsinitiatieven en de protesten schuilen grootscheepse sociale en economische ontwikkelingen. Deze zouden we als de verregaande ‘zuivering’ van het kapitalistisch stelsel kunnen beschouwen, dat lange tijd gekenmerkt werd door een eclectische combinatie van elementen. Terwijl het economisch leven direct op winst was gericht, geloofden veel leden van de elite toch nog in een aantal ‘intrinsieke waarden’ die niet konden worden herleid tot economische bruikbaarheid: literatuur, de beeldende kunsten, muziek, religie, het gezin, en nog veel meer – inclusief de immanente waarde van de universiteit.

Deze toestand is nu radicaal aan het veranderen. In wezen gelooft men als samenleving in niets meer, uitgezonderd de kaders van het marktstelsel zelf en zijn doctrinaire legitimering. Daarom krijgen de schone kunsten, maar ook de universiteit, een nieuwe rol toebedeeld. Intrinsieke waarden zijn verdwenen, verworden tot subjectieve preferenties van individuen. Ik houd van stripverhalen, u houdt van Vondel, hij houdt van pornografie. Geen enkele smaak is boven een ander verheven, alles is een persoonlijke keuze. De hele samenleving wordt in die zin ‘geprivatiseerd’. Deze verzelfstandiging is niet alleen een economisch verschijnsel maar dringt door tot de haarvaten van het sociale leven. We kunnen

niet ontsnappen aan de wurggreep van de gezuiverde marktideologie. Ook niet in het onderwijs, ook niet aan de universiteit.

Laten we naar de recente ‘strategische agenda’ voor het hoger onderwijs kijken, het regeringsperspectief dus. Ik citeer: ‘Voor innovatie, toepassing en vermarkting van kennis is een ondernemende houding bij studenten en onderzoekers nodig. (...) De afgelopen jaren [zijn] belangrijke stappen (...) gezet om ondernemerschap op onderwijsinstellingen te stimuleren. In het hoger onderwijs, bijvoorbeeld, hebben steeds meer studenten de wens om ondernemer te worden. (...) De Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) ontwikkelt op verzoek van de overheid het “bijzonder kenmerk” ondernemerschap voor hoger onderwijs opleidingen. Daarmee kunnen instellingen hun profilering ondersteunen. Op korte termijn ontvangt de Tweede Kamer een nota over (het bevorderen van) Jong Ondernemerschap, die ook ingaat op de stand van zaken rond het ondernemerschapsonderwijs.’ Aldus staatssecretaris Zijlstra. Hebt u het toverwoord kunnen herkennen? Het wordt in deze paar zinnen maar liefst zeven keer herhaald. Ondernemerschap en nogmaals ondernemerschap, repetitie en iteratie, steeds weer *da capo*. Zo werkt dat met ideologieën die geen geestelijke inhoud hebben maar wel de agenda van de politieke macht dienen. Degeenen die in dit ideologische moeras rondpeddelen denken in gesloten, zelfverwijzende termen. Discussie is nauwelijks mogelijk.

Dit jaar is er van alle kanten protest aangetekend tegen de bekende grootscheepse bezuinigingsplannen van het kabinet op hoger onderwijsgebied. Deze hebben echter tot nu toe maar weinig effect gehad. Misschien is dat wel te begrijpen. Het heeft namelijk niet zo veel zin om tegen de symptomen te demonstreren als men de oorsprong van de ziekte niet heeft kunnen vaststellen en bestrijden. Maar over de oorsprong heerst verwarring en de bestrijding mag van regeringswege niet. De overheid heeft namelijk baat bij de ziekte, die zij als gezondheid verstaat.

De elite heeft geen geduld meer: geen verspilling van sociaal kapitaal aan *Bildung*, die in haar droogstoppelige ogen een overbodige luxe is. Het gaat immers om winst-op-kapitaal. De wereld is volgens deze elite niet kwalitatief te begrijpen maar kwantitatief: het zijn de percentages die tellen, niet de kwaliteit van het leven. Ook de kwaliteit van het denken wordt feitelijk gereduceerd tot een kwantitatieve meting. Bent u ooit ‘gevisiteerd’ door één van de nepcommissies van de VSNU of van de NVAO? Het is steeds hetzelfde verhaal: benchmarks en targets opleggen die niets met het reële leven te maken hebben, eerder met de noodzaak om cijfers te leveren, die de controle door externe, niet-academische instanties legitimeert. De voorgestelde

instroombeperking bij de universiteiten kan ook worden begrepen in termen van kostenbesparing. 'Inferieure' grondstoffen – studenten die als niet slim genoeg worden ingeschaald – hoeven dan niet te worden verwerkt, want ze leveren sowieso geen nuttig eindproduct op. Laat de superieure grondstoffen de kosten van hun eigen verwerking betalen: schroef het collegegeld omhoog. Gaat Nederland het Engelse voorbeeld volgen, waar het collegegeld overal in één keer is verhoogd tot de 'commerciële prijs' van €10.000?

Sommigen vragen waarom de commercialisering van het onderwijs tot verschooning leidt, tot wat in het Engels *dumbing-down* heet. Dat is niet moeilijk te begrijpen, tenminste wat de grote lijnen betreft. Commercialisering betekent: de instellingen gaan niet langer van eigen, intrinsieke criteria van academische kwaliteit uit, maar van wat de omringende wereld wil en eist van ze, volgens de bekende economische imperatieven. Waarom dit tot *dumbing-down* leidt heeft met trends in het arbeidsproces te maken. Met de continue technologische ontwikkeling van de samenleving, denken de argeleze geesten, moeten de mensen steeds hogere opgeleid zijn. Ze stellen zich een imaginaire wereld voor waar bijna iedere (migranten terzijde) werknemer een expert is op één of ander wetenschappelijk gebied, gespecialiseerd in het toepassen van hoogwaardige postindustriële processen op steeds meer complexe en uiterst waardevolle producten. Een wereld van Silicon Valleys. Men komt deze clichés uiteraard tegen in de retoriek van de bovengenoemde strategische agenda, die *Kwaliteit in verscheidenheid* heet: 'Ondernemers, onderzoekers, docenten en studenten [zullen] meer uitgedaagd worden te excelleren. (...) De lat in het hoger onderwijs gaat omhoog' en veel meer van dat soort uit het buitenland geplagiede banaliteiten.

Dit beeld is echter vals. De werkelijkheid is juist het tegenovergestelde. De technologische vooruitgang betekent dat kennis steeds meer wordt geëxternaliseerd: die hoeft dus niet meer in het hoofd van de werknemer te zitten maar wordt ingebouwd in zijn instrumenten. Een simpel voorbeeld: het algemeen niveau (uitzonderingen daargelaten) van het wiskundeonderwijs is gedaald in de afgelopen vijftig jaar. Waarom? Omdat de leraren de verkeerde leerboeken of methoden gebruiken? Nee. Grofweg omdat er zakjapanners zijn. De meesten van ons hoeven niet meer te kunnen tellen of vermenigvuldigen: dat doen onze computertjes voor ons. Er zijn tal van andere voorbeelden die het verval van de taalcompetentie, van praktische vaardigheden, zelfs van formele gedragsregels en discipline helpen te verklaren. Deze komen te vervallen omdat ze geen evident doel meer dienen binnen de logica van het huidige economische

stelsel. Dat wil zeggen, ze lijken geen zinnvolle rol te spelen gemeten naar de maatstaf van het maximaliseren van de economische winst. Nogmaals, het gaat om economische imperatieven. Daarom wordt de studie van zulke 'verouderde' materie niet of steeds minder bekostigd.

De bovengenoemde ontwikkeling van het arbeidsproces heet *de-skilling*. Daar zijn in Nederland voldoende studies over. Aangezien de werknemers – nogmaals met een weliswaar cruciaal maar vrij klein percentage uitzonderingen – minder hoeven te weten dan vroeger; en aangezien het regime van de kwantificering nooit geld zal weggooien aan het financieren van iets wat een node-loze luxe is geworden, wordt het onderwijsstelsel omgetoverd in een steeds goedkoper model, zonder 'franjes', in het bijzonder zonder *Bildung*. Dat is wat aan de Nederlandse universiteiten plaatsvindt, wat zich overigens vrij lang geleden heeft ingezet. Studenten hebben dat goed begrepen: 'De staatssecretaris doet forse ingrepen om het studieklimaat te bederven. Voortaan bepaalt hijzelf samen met het bedrijfsleven langs welke lat studenten en instellingen worden gemeten en beloond,' schrijft het collectief Kritische Studenten Utrecht. De taal van de strategische agenda is in de eerste plaats retoriek, want voor de massa van de Nederlandse studenten wordt niet 'excellentie' maar, op basis van de genoemde motieven, juist het tegenovergestelde beoogd en bereikt.

In de eenentwintigste eeuw zijn onze regering en helaas, om redenen die maar al te begrijpelijk zijn, ambtshalve vijanden van het *Bildungsideal*. Het is een ideaal dat het waard is om voor te vechten. Daarvoor dient echter wel de bron van de misère gelokaliseerd te worden.

Marc Schuilenburg

Politiek: conflict of consensus?

De ontideologisering van het veiligheids- probleem

“Het behoeft weinig toelichting dat het huidige beleid niet zozeer meer is gericht op sociale en economische hervormingen, maar vooral op de aanpak van gedrags- en overlastproblemen van specifieke groepen. Onderklasse is zo een term die strikt herleid wordt tot criminaliteit.”

Marc Schuilenburg doceert aan de sectie Criminologie van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij (co-)publiceerde onder meer *Mediapolis. Populaire cultuur en de stad* (2007), *Deleuze Compendium* (2009) en *De nieuwe Franse filosofie* (2011). www.marcshuilenburg.nl

Tijdens de milieutop in Kopenhagen in december 2009 vond een opmerkelijke gebeurtenis plaats. Een kleine groep milieuactivisten grijpt de onderhandelingen aan om de boodschap te verkondigen: 'Klimaatverandering is een sociaal probleem'. Deze tekst slaat de spijker op de kop. Binnen overleggen de ministers over een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen om de opwarming van de aarde tegen te gaan. Langdurige onderhandelingen en veel abstract rekenwerk moeten zo leiden tot twintig procent minder uitstoot van CO₂ in 2020. De uitkomsten worden vervolgens aan de bevolking gepresenteerd als neutrale en breed gedragen oplossingen. Buiten laten de activisten zien dat de opwarming van de aarde veel meer is dan een milieuprobleem. Weliswaar is CO₂ een belangrijke oorzaak van de stijging van de temperatuur op aarde, maar ecologische problemen hebben ook grote sociale gevolgen en gaan om ideologische kwesties als rechtvaardigheid en armoede. Waar het dus op neerkomt zijn vragen als: 'Wat is de grens van onze economische groei?' en 'Hoe kun je voorkomen dat de maatregelen de armste landen het zwaarst treffen?' Kortom, de inzet van de betogers gaat om iets groters.

Het milieuprobleem staat niet op zich. Met betrekking tot tal van belangrijke maatschappelijke vraagstukken hebben politieke partijen hun ideologische veren afgeschud. Principiële standpunten zijn verdwenen. Iedereen spreekt dezelfde taal. Neem het veiligheidsvraagstuk. Terwijl het niemand lijkt te storen dat het milieuprobleem volledig is ontideologiseerd, zo lijkt ook iedereen het erover eens dat dit de juiste weg is om het probleem van onveiligheid aan te pakken. De afgelopen jaren heeft dat geleid tot een stortvloed aan maatregelen die zich vooral richten op het tegengaan van straatcriminaliteit, denk aan samenscholingsverboden, preventief fouilleren, cameratoezicht – en zo mis ik er vast nog wel een paar. Nu gaat het er niet om de realiteit van bepaalde criminaliteit te ontkennen, maar het gaat er wel om dat veiligheid nauwelijks nog wordt verbonden met sociale vraagstukken als werk en scholing.

De ontwikkelingen op gebieden als milieu, gezondheidszorg en veiligheid hebben met elkaar gemeen dat er in de politiek geen ideologische strijd meer wordt gevoerd over de inrichting ervan. In plaats daarvan is er de paradoxale situatie ontstaan dat twee tegenstrijdige bewegingen elkaar in een houdgreep houden. Enerzijds trekt de overheid zich steeds verder terug op het gebied van sociale en culturele voorzieningen en legt ze de bal neer bij het bedrijfsleven. Zo zijn in een hang naar verzelfstandiging, privatisering en marktwerking allerlei taken en verantwoordelijkheden op onderwijs, volkshuisvesting en andere sociale zaken terechtgekomen bij private partijen, met alle ellende van dien. Anderzijds toont de overheid steeds meer

daadkracht op veiligheid. Op dit terrein versterkt de overheid juist haar regierol en bestrijdt ze de criminaliteit die het gevolg is van sociale en culturele ontwrichting. Daarmee geeft de overheid gehoor aan de roep in de samenleving om meer veiligheid. Veilig is heilig. De vraag is tot welke consequenties dit leidt.

Allereerst valt op dat niemand nog de belangen verdedigt van een onderklasse. Van oorsprong heeft dit begrip een sociaal-economische betekenis. Het wijst op het bestaan van een groep die wordt gekenmerkt door een hoge werkloosheid en een slechte inkomenssituatie en die weinig tot geen middelen heeft om de doelen die ze zichzelf stelt, te verwezenlijken. Het behoeft weinig toelichting dat het huidige beleid niet zozeer meer is gericht op sociale en economische hervormingen, maar vooral op de aanpak van gedrags- en overlastproblemen van specifieke groepen. Onderklasse is zo een term die strikt herleid wordt tot criminaliteit. Etniciteit en inkomen zijn hierbij de nieuwe categorieën. Zo wordt de registratie van etniciteit aangehouden om bepaalde veiligheidsdoelen te bereiken. Tegelijkertijd moeten inwoners van bepaalde wijken of straten over een bepaald inkomen beschikken om daar te mogen wonen. Maar dat er nog steeds een sociaal-economische onderklasse bestaat, hebben de grootschalige rellen in Londen en andere Engelse steden laten zien. Uit woede over het gebrek aan maatschappelijke vooruitzichten en opgroeiend in een maatschappij die je voortdurend aanmoedigt de nieuwste sneakers, kleding, sieraden en auto's te kopen, menen de jongeren met geweld te moeten pakken waar ze recht op denken te hebben. En daarbij gaat het niet toevallig om jongeren uit achterstandswijken met weinig kansen op de arbeidsmarkt.

Steeds meer wordt veiligheid ook gepresenteerd als een berekenbaar, controleerbaar en dus te managen goed. Voor een belangrijk deel wordt dit uitgevent door een groeiend aantal nieuwe experts dat nauw is verbonden met de politiek. Evaluatiecommissies, adviesbureaus en onderzoeksinstituten: zij allen hebben in de afgelopen jaren hun status en prestige zien stijgen. Ze worden gezien als specialist op veiligheid en worden om commentaar of advies gevraagd bij een dodelijke schietpartij in een winkelcentrum of grootschalige rellen op een strandfeest. Hoe verschillend al deze incidenten ook zijn, de bijna automatische beoordeling van deze deskundigen op een dergelijke gebeurtenis is: 1) gebrek aan informatie, 2) onvoldoende risico-inschatting en 3) onduidelijke overlegstructuur. Niet alleen komen de bevindingen altijd op dezelfde voorspelbare les neer. Ook vormen ze keer op keer aanleiding tot een eindeloze stroom van voorstellen voor meer efficiëntie en verdergaande maatregelen die de kans op een volgend incident moeten

voorkomen, van een strengere vergunningverlening tot een uitbreiding van preventief fouilleren. Daarmee is het idee van de maakbare samenleving weer helemaal terug. Ik heb het hier niet over het maakbaarheidsdenken van de jaren zeventig dat vooral sociaal gesitueerd was en zich richtte op resocialisatie van de dader. Wel over een geloof in een nationale maakbaarheid door veiligheid. Men vertrouwt volledig op de effecten van strengere en uitgebreidere wetgeving, in de werking van maatregelen als gebiedsverboden, in de kenbaarheid van personen door het opstellen van risicoprofielen en risicoscores, in de voorspelbaarheid van menselijke gedragingen door het gebruik van intelligente camera's en datamining – en zo verder. De ironie van deze nieuwe maakbaarheid schuilt in de gedachte dat de samenleving zelf wordt voorgesteld als een passief object met bepaalde eigenschappen dat gericht kan worden beïnvloed en gevormd. Daadkrachtige politici zijn dan de actieve krachten die voor veranderingen kunnen zorgen.

Tegelijk is er de overspannen toon van politieke partijen, ongeacht de politieke kleur. Hoewel hiervoor nauwelijks empirisch bewijs is te vinden, menen politici dat zwaardere straffen leidt tot een veiligere samenleving – maakt niet uit over welk delict het gaat. Daarbij is het bekritisieren van de rechterlijke macht een huiselijk ritueel. Zo vond de VVD'er Johan Remkes, destijds minister van Binnenlandse Zaken, de 18 jaar celstraf die Volkert van der Graaf kreeg voor de moord op Pim Fortuyn in 2003 'veel te laag'. De huidige vice-premier, Maxime Verhagen, doet in 2005 de vrijspraak door het Hof van terrorismeverdachte Samir A. af als 'onacceptabel' en 'onbegrijpelijk' en stelt prompt voor de wetgeving te veranderen. En met betrekking tot het huidige criminaliteitsprobleem is het niet alleen de PVV die met drastische, en weinig serieuze oplossingen komt. In 2008 al pleit Hans Spekman, woordvoerder armoedebeleid en asielzaken van de PVDA, voor orthodoxe maatregelen om Marokkaanse probleemjongeren aan te pakken. 'De Marokkanen die niet willen deugen, moet je vernederen voor de ogen van hun eigen mensen. Je moet ervoor zorgen dat ze de sulletjes worden van hun wijk. Dat is het enige dat werkt,' aldus Spekman, waarmee hij bewijst dat het niets uitmaakt of het populisme van links of rechts komt.

Laat ik er geen doekjes om winden. Illustratief voor de politiek is dat principiële standpunten zijn ingewisseld voor pragmatische oplossingen. Nauw hiermee verbonden is het belang dat wordt toegekend aan effectiviteit en rendement. Door dit soort termen als neutraal te presenteren, zijn fundamentele vraagstukken vooral technische aangelegenheden geworden. Efficiënte oplossingen gaan dan door voor goede oplossingen. Het gevolg hiervan is dat voorheen ideologische

vraagstukken volledig zijn gedepolitiseerd, van milieu tot gezondheidszorg en van onderwijs tot veiligheid. Wat het laatste betreft, is er een consensuele visie op de aanpak ervan zonder dat er een discussie wordt gevoerd over onderliggende sociale, economische of culturele oorzaken als uitsluiting en armoede. De boodschap wordt uitgedragen dat beleid een kwestie is van gezond verstand en eenvoudige oplossingen. Terwijl het in feite gaat om moeizame en langdurige processen die zich niet lenen voor kortetermijnmaatregelen. Want wil men de problemen in de steden op lange termijn aanpakken door bewoners meer kansen te bieden en hun levensomstandigheden te verbeteren? Of streeft men slechts kortetermijnsucces na door in bepaalde wijken hardhandig de criminaliteit te bestrijden?

De vraag is waar je naar een alternatief moet zoeken. Op dit punt wil ik wijzen op het antagonistische karakter van politiek. *Agon* is het Griekse woord voor competitie. Het verwijst naar het conflict tussen de protagonist (de held) en de antagonist (de tegenstander). Meer in het algemeen heeft het betrekking op iedere vorm van strijd tussen antagonistische actoren (vakbonden, politieke partijen, belangenorganisaties) in een democratische samenleving. Dit betekent dat politiek gaat om conflict en de mogelijkheid tot verschillen. Politiek is een strijd tussen ideeën hoe de samenleving in te richten. Het gaat dus niet om een *we agree to disagree*, zoals de afspraak luidt tussen dit kabinet en de PVV. Ideologische verschillen van mening worden hierin niet opgelost. Ze worden slechts buitenspel gezet om door te kunnen regeren. Willen politieke partijen daadwerkelijk verschil maken, dan is er een *we disagree to agree* nodig. Politiek krijgt pas echt betekenis als de burger voor een principiële keuze wordt gesteld tussen concurrerende visies op de aanpak van maatschappelijke vraagstukken.

Luuk Boelens

Ruimtelijke ordening in crisistijden

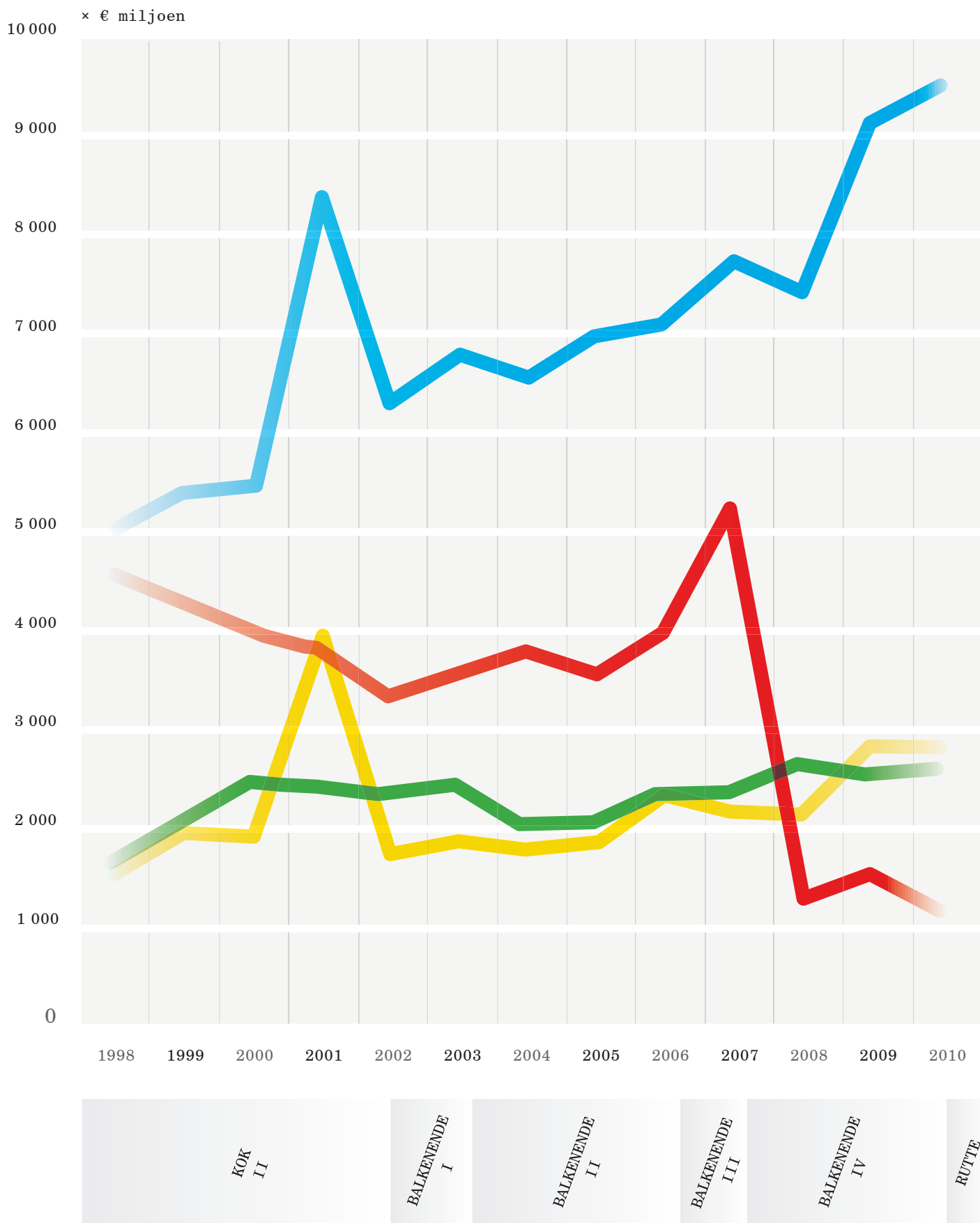
“Het [ruimtelijke beleid, red.] vraagt juist om een rijks-overheid die deze (her)transitie naar een weer maatschappelijk zelfbewuste samenleving krachtig begeleid, experimenteer-ruimte mogelijk maakt en de condities voor collectieve zelfactie schept, juist omdat de bestaande wet- en regelgeving, organisatie, gewoontes en financiering er niet langer naar zijn.”

Luuk Boelens is rijkshoogleraar planologie aan de Universiteit van Utrecht, een van de twee managing directors van Urban Unlimited en lid van de redactieraad van de Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.

In de ochtend van 14 juni jongstleden schrok de nieuwe minister van Infrastructuur en Milieu, Melanie Schultz van Haegen-Maas Geesteranus, de Nederlandse goegemeente op door in een interview met *de Volkskrant* te beweren dat zij niet langer bang was voor ‘Belgische toestanden’. Waar tot voor kort over de Belgische ruimtelijke inrichting vooral besmuikt werd gedaan, sinds de beroemde architect Renaat Braem het land in 1968 tot het lelijkste ter wereld had uitgeroepen, werd België plotsklaps tot gidsland verklaard. In het vraagesprek roemde de minister België als het toonbeeld van een land dat veel minder is ‘dichtgeregeld’. In het reglementaire vragenuur dat diezelfde middag in de Tweede Kamer plaatsvond werd echter pas duidelijk waarop ze precies doelde. Haar uitlatingen moesten vooral gezien worden in het licht van het particulier opdrachtgeverschap in de woningbouw. Want waar in België meer dan 70% van die bouwproductie wordt gerealiseerd door of onder supervisie van de bewoners zelf, zij daardoor veel meer zelf bepalen hoe hun woning eruit ziet en er derhalve volgens Schultz ook meer waardering voor zouden hebben, ligt dat cijfer in Nederland op amper 10%. Vooral daarin zou België Schultz’ gidsland zijn. Maar wat u hiervan ook zou mogen vinden, en of u nu eerder zou genieten van de (inmiddels uit de lucht genomen) blog *ugly belgian houses* of zijn counterpart *nice belgian houses*; buiten dat zijn de uitlatingen van Schultz op zijn minst in tweeledig opzicht opmerkelijk. Want ten eerste gaat zij er immers niet meer over. Bij het aantreden van het kabinet-Rutte is weliswaar het ruimtelijk orderings- en milieudeel van voormalig vrom onder haar nieuwe ministerie Infrastructuur en Milieu gekomen, maar het volkshuisvestingsdeel niet. Dat ressorteert inmiddels onder BZK, en dus minister Piet Hein Donner. Ten tweede zijn haar uitlatingen ook nog eens extra opmerkelijk omdat al vanaf begin 2000 alle kabinetten (van Paars tot liberaal-christen-populistisch) het stimuleren van particulier opdrachtgeverschap prominent op de agenda hebben gezet. Ondanks alle maatregelen (financieel, ten aanzien van regelgeving en processteun) heeft dat niet tot meer particulier initiatief in de woningbouw geleid. Integendeel, sinds midden jaren ‘90 is het zelfs structureel gedaald van 17% naar 10%. Een recente evaluatie van tien jaar particulier opdrachtgeverschap (*Zelfbouwen in Nederland*, SEV 2010), nuanceert de invloed van de overheid hierop dan ook sterk. Het rapport wijt het lage aandeel particulier initiatief in Nederland niet zozeer aan regelgeving, maar vooral aan bouw-institutionele en sociaal-culturele verschillen, alsmede aan omstandigheden van krimp in de perifere delen van Nederland. Juist hier was zelfbouw tot voor kort immers heel gebruikelijk.

- Verkeer en Waterstaat
- Economische Zaken
- Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
- Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Tabel: Uitgave vier ruimtelijke kernministeries Nederland, periode 1998-2010. (bron: CBS StatLine 2011)

Desondanks was met deze inzet van Schultz de toon voor de ruimtelijke toekomst inmiddels wel gezet. De *Ontwerp Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte* die op 1 juni door de ministerraad is vastgesteld, schrappt dan ook 26 van de 39 velden waarmee het rijk zich voordien nog wel als (ruimtelijk) regisseur bezig hield. Het laat die vraagstukken thans over aan het welbevinden van de lagere overheden, bedrijven en burgers. Dit alles onder het motto dat daarmee de ruimtelijke ordening zo dicht mogelijk bij de mensen gebracht wordt die het eigenlijk aangaat'. Maar als we door dat masker van engagement heen prikken, dan blijkt de Structuurvisie IENR op de keper beschouwd niet zozeer een omslagpunt, maar eerder een sluitstuk van een proces dat al veel langer geleden is ingezet. Het lag feitelijk ook al vervat in het motto van de *Nota Ruimte* die in 2004 door het kabinet was vastgesteld: decentraal wat kan, centraal wat moet! Maar het blijkt meer structureel wanneer we het uitgiftepatroon van de vier 'ruimtelijke kernministeries' gedurende de afgelopen twaalf jaar onder de loep nemen. Want daar waar in 1998 de rijksuitgaven op de beleidsvelden van VROM en Verkeer en Waterstaat nog min of meer gelijkwaardig waren – respectievelijk € 4,5 en 5 miljard – is dat van v&w in de loop der tijd bijna verdubbeld tot € 9,5 miljard en dat van VROM meer dan gevierendeel naar iets meer dan € 1 miljard! Zo veel over 'bestuurlijke prioriteitsstelling' met dito aandacht voor nieuw beleid en interne machtsverschuivingen binnen het kabinet, met de uiteindelijke opheffing van VROM al resultaat. Want het beleid mag dan in beginsel voor een meer regulerende ordening weinig gevolg hebben, voor de sinds kort nagestreefde 'ontwikkelingsplanologie' is het funest. Bovendien is het niet exclusief neoliberal. Want het heeft feitelijk reeds in het paarse kabinet van Kok II (onder Pronk en Netelenbos) een aanvang genomen, is ietwat gestagneerd onder de eerste drie rechtspopulistische kabinetten van Balkenende (met zelfs een lichte opleving voor VROM onder Pieter Winsemius), maar heeft vooral in Balkenende IV (CDA, PVDA, CU) een verdere doorgang gevonden. In dit opzicht is het beleid en het ruimtelijk uitgiftepatroon van het kabinet-Rutte slechts een doorzetting van een trend die al veel eerder is ingezet. Niettemin resteert ook dan nog steeds de vraag welke accenten binnen die steeds beperkter geworden beleidsruimte nu nog wel gezet worden. En zeker ook hierbij kunnen de nodige vraagtekens geplaatst worden. Want waarom de Ecologische Hoofdstructuur niet meer, en de Olympische Hoofdstructuur wel; waarom geen aandacht meer voor compacte steden en het voorkomen van overmaat in de voorraad aan kantoren- en bedrijfsterreinen, maar wel voor het stimuleren van kennis en expertise op het gebied van ontwerp en architectuur...?

Die discussie zal in de fase van ontwerp naar vaststelling van de structuurvisie IENR waarschijnlijk nog wel plaatsvinden. Niettemin wil ik hier de terugtrekkende beweging van de nationale overheid uit de ruimtelijke ordening van het land graag in een nog iets ruimer, antropologisch en langer historisch perspectief plaatsen. Want anders dan in hoofdstedelijke regio's als Groot Parijs, Madrid, Moskou, Petersburg, Rome... en zelfs Londen, is de nationale bemoeienis van de soeverein met de ruimtelijke inrichting alhier niet meer dan slechts een vluchtige en tijdelijke *hick-up* in een veel langere geschiedenis van maatschappelijk ondernemerschap geweest. Feitelijk bestaat de nationale ruimtelijke ordening in ons land iets meer dan een halve eeuw en is het weliswaar in de jaren dertig voorbereid, maar tijdens de nazi-bezettingen van de Tweede Wereldoorlog geïnstitutionaliseerd. In deltaregio's als hier was het van oudsher eerder bitter noodzakelijk om zelf de handen uit de mouwen te steken en coalities te bouwen, om gezamenlijk dijken op te werpen, polders te maken en deze ook in coöperatie te onderhouden, als antwoord op de aanhoudende levensbedreigende omstandigheden. Hieruit ontstond niet alleen een zeldzame vorm van vrijwillig-gedwongen solidariteit binnen zogenoemde 'weterings' of 'waterschappen'. Er ontstond ook competitie tussen deze 'schappen' die de grondslag legde voor een uitgebalanceerde, 'concollegiale' publieke orde: samenwerken waar het moet, elkaar concurreren waar het kan. Want ook de steden kwamen op deze 'concollegiale' wijze in de Lage Landen tot stand, net zoals de verschillende kerkgemeenschappen, de voc en wic, de eerste landbouwcorporaties... In zoverre is de ruimtelijke inrichting van delta's zoals hier eerder utilitair bottom-up vormgegeven, anders dan de grandioze top-down aanpak in de voornoemde hoofdstedelijke regio's.

Dat is het unieke van verstedelijkte deltaregio's over de gehele wereld. Sterker nog, gegeven de volatiliteit, fundamentele grenzeloosheid (ruimtelijk en sectoraal) en de daarmee gepaard gaande complexiteit van de actuele netwerksamenleving, blijkt die bottom-up aanpak en die unieke 'concollegiale' structuur juist zeer effectief om slagvaardig en veerkrachtig nieuwe vraagstukken aan te pakken en robuuste allianties te bouwen, al naar gelang de omstandigheden veranderen. Tegen deze achtergrond is er inderdaad alle aanleiding om de ruimtelijke ordening weer terug te brengen bij de bedrijven en burgers die het aangaat, om de hier ook aanwezige competenties van coöperatieve zelforganisatie weer op te pakken op het gebied van bijvoorbeeld bedrijfsterrein verbeterprogramma's, geïntegreerde zorggemeenschappen, coöperatieve klusblokken, gemeenschappelijke energie buurten,

collectief openbaar ruimte- en groenbeheer et cetera. Maar dat vraagt thans niet om een rijksoverheid die tweederde van haar ruimtelijke taken gewoonweg uit handen laat vallen, in de hoop dat de lagere overheden en/of geëngageerde burgers en bedrijven deze opvangen. Het vraagt juist om een rijksoverheid die deze (her)transitie naar een weer maatschappelijk zelfbewuste samenleving krachtig begeleid, experimenteeruimte mogelijk maakt en de condities voor collectieve zelfactie schept, juist omdat de bestaande wet- en regelgeving, organisatie, gewoontes en financiering er niet langer naar zijn. Zelfs het streven naar decentralisatie van ruimtelijke bevoegdheden gaat niet gepaard met een even grote decentralisatie van financiële middelen of de bevoegdheid om zelf over die activiteiten belasting te kunnen heffen. Integendeel, sinds Gerrit Zalm is de belastingheffing nog nooit zo 'rijkscentralistisch' geweest als ooit tevoren.

Ik keer terug naar België; het gidsland van Schultz, waar alles veel minder is 'dichtgeregeld'. Want in haar vluchtigheid heeft Schultz mogelijk gemist dat België sinds enige tijd weliswaar geen volwaardige federale regering meer heeft, maar dat de Vlaamse regering desondanks in het begin van dit jaar wel de start van het *Beleidsplan Ruimte Vlaanderen* (BRV) heeft goedgekeurd. Dat beleidsplan wordt gezien als het integreerend vlaggenschip voor de gewenste zeven doorbraken uit het ambitieuze toekomstproject 'Vlaanderen in Actie' (VIA), dat tot doel heeft het Gewest tegen 2020 niet alleen in de top vijf van Europese regio's te brengen, maar ook meer groen en 'sociaal warm' te maken. Het wordt ontwikkeld met een keur aan alerhande betrokken bedrijven, burgers, overheids- en onderzoeksinstellingen, met als doel te komen tot slagvaardige voorstellen in coproductie. Opmerkelijk is bovendien dat, op basis van een eerste digitale bevraging, weliswaar na Freiburg (DU) en Dysseklide (DEN), vooral de Nederlandse ruimtelijke inrichting daarbij als nastrevenswaardig toekomstbeeld wordt gewaardeerd. Welk een paradox. Desondanks is het nog niet te voorspellen of dit traject daadwerkelijk het pad inslaat van de hiervoor bedoelde co-evolutie, of dat het ook trapt in de vallen die de Nederlandse ruimtelijke ordening in het verleden heeft gezet. Want de huidige inzet en voorstellen blijven nog wel heel sterk binnen de padafhankelijkheden van een exclusief overheids perspectief. Niettemin, als het zich daarvan ontdoet, zijn er zeker mogelijkheden om van de 'ruimtelijke ordeningsnood' daadwerkelijk een 'co-evolutionaire inrichtingsdeugd' te maken. Pas dan kan dit deel van de Rijn-Maas-Schelde Delta inderdaad voor ons een gidsland worden.

Hugo Priemus

Nederlandse volkshuisvestings- traditie met ophef- fing bedreigd

Waarom het woonbeleid van het kabinet-Rutte van tafel moet

“Voor ruimtelijke segregatie hoefden we in Nederland niet bang te zijn, mede door het effect van de later ingevoerde individuele huursubsidies. Het kabinet-Rutte maakt aan dit alles nu een eind.”

Hugo Priemus is emeritus hoogleraar Systeeminnovatie en Ruimtelijke Ontwikkeling aan de Technische Universiteit Delft.

Op 1 juli 2011 kwam er opeens een aap uit de mouw van het kabinet-Rutte: een tijdelijke verlaging van de overdrachtsbelasting van zes naar twee procent. Hiermee is een bedrag van 1,2 miljard euro gemoeid. Een cadeautje ter waarde van zes keer de bezuinigingen op kunst en cultuur op jaarbasis. Voor dit doel, niet in het regeerakkoord te vinden, was verrassend snel een financiële dekking te vinden. Hiermee laat het kabinet duidelijk zien hoe het met twee maten meet: de kunst- en cultuursector kan doodvallen, de kwakkelende eigenwoningsector (lees: vooral huishoudens met een bovenmodaal inkomen) moet worden geholpen.

Ook binnen de woonsector meet het kabinet met twee maten: de bewoners-eigenaren worden gesteund en ontzien, de bezuinigingen worden volledig geconcentreerd in de huursector. Zowel huurders als kunstenaars verblijven dus in de hoek waar de klappen vallen. Op 1 juli 2011 publiceerde minister Donner zijn Woonvisie waarin de treurige maatregelen voor huurders en verhuurders zijn terug te vinden. Het gaat om voorstellen, die stuk voor stuk al in het regeerakkoord VVD-CDA waren aangekondigd: (1) extra huurverhogingen voor bewoners van sociale huurwoningen met een inkomen van € 43.000 of hoger; dit vergt een jaarlijkse inkomenstoetsing van 2,4 miljoen huishoudens; (2) in tien woningschaarstegebieden worden 15 of 25 woningwaarderingpunten per woning toegevoegd waardoor bij toepassing van harmonisatie-ineens bij een huurdersmutatie de huur met € 120 per maand extra kan stijgen; (3) introductie van een algemeen kooprecht voor huurders van corporatiewoningen; dit kooprecht is echter juridisch niet afdwingbaar; (4) introductie van een jaarlijkse heffing van € 760 miljoen bij zowel sociale verhuurders als commerciële verhuurders met tenminste tien woningen. De contante waarde van deze heffing voor de woningcorporaties bedraagt volgens het Centraal Fonds Volkshuisvesting ruim € 9 miljard.

De combinatie van al deze maatregelen is fataal voor de Nederlandse volkshuisvestingstraditie met haar hoogwaardige, gedifferentieerde sociale huursector. Er zijn ernstige bezwaren aan te voeren tegen het aangekondigde beleid: ten eerste voert het kabinet een paternalistisch beleid waarbij het eigenwoningbezit wordt bewierookt en de huursector wordt aangepakt. Bewoners-eigenaren en huurders worden ongelijk behandeld. Ten tweede zullen de huren van een deel van de huurwoningen sterk toenemen. Veel sociale huurwoningen zullen worden verkocht of getransformeerd tot commerciële huurwoningen. Hierdoor zal de omvang van de sociale-huursector sterk dalen. De wachttijden zullen verder groeien en de betaalbaarheid van het wonen zal voor steeds meer huurders problematisch zijn, mede door bezuinigingen

op de huurtoeslag. Ten derde zijn er voor investeerders in sociale en commerciële huurwoningen onvoldoende prikkels om in de bouw van huurwoningen te investeren. De tekorten op de huurwoningmarkt zullen daardoor de komende jaren sterk stijgen. Tenslotte wordt de huursector de komende jaren veel ingewikkelder dan nu het geval is. Er zijn jaarlijks inkomenstoetsingen nodig, waarvoor de belastingdienst onvoldoende capaciteit beschikbaar heeft. Doordat de huur van een woning afhankelijk wordt van huurdersmutaties, het nieuwe harmonisatiebeleid en het inkomen van huidige of vorige bewoners, raakt de relatie tussen huur en kwaliteit de komende jaren volkomen zoek. De huren zullen even onbegrijpelijk zijn als een gemiddeld mobiele telefoon abonnement.

Het uitgangspunt van het kabinet dat de sociale huursector moet worden teruggedrongen is op zich al opmerkelijk. Het kabinet heeft zich namelijk onverkort achter het besluit van de Europese Commissie van 15 december 2009 geschaard dat de doelgroep van de sociale-huursector in Nederland wordt gevormd door huishoudens met een jaarinkomen tot € 33.000 (peildatum: 1 januari 2010). Dat betreft 43% van alle huishoudens in Nederland, terwijl het aandeel van de sociale-huurwoningen in de totale woningvoorraad 32% bedraagt. De omvang van de sociale-huurwoningvoorraad is zo gezien eerder te klein dan te groot. Toch wil dit kabinet een algemeen kooprecht voor huurders van een corporatiewoning introduceren. Dat zou betekenen dat de zelfstandige private woningcorporaties collectief worden onteigend zonder enige compensatie en dat niet de woningcorporatie beslist over verkoop, maar het rijk. Het kabinet ziet kennelijk over het hoofd dat we in een rechtstaat leven waarin particulier eigendom wordt beschermd. Wat in 1980 in Engeland wél kon (Thatcher introduceerde een kooprecht voor huurders van gemeentewoningen), is in Nederland anno 2011 onmogelijk. Maar ja, het staat in het regeerakkoord van VVD en CDA (overigens niet in het verkiezingsprogramma van VVD, CDA of PVV), dus nam Donner dit punt kritiekloos over in zijn Woonvisie.

Het Kabinet ziet dus graag meer marktwerking op de woningmarkt, maar dat betekent niet automatisch dat de vragers op de woningmarkt meer te zeggen hebben. De keuze kopen/huren kan in elk geval niet worden overgelaten aan bewoners. Door jaarlijks zo'n 12 miljard euro aan hypotheekrenteaftrek toe te staan (dat is 60x het jaarlijkse bezuinigingsbedrag op kunst en cultuur) neemt eigenlijk de staat de beslissing over de eigendomsvorm die bij de bewoners zou passen: kopen, dat is het, hoewel juist in en na de kredietcrisis het kopen meer problemen met zich meebrengt.

Nederland is wereldberoemd om zijn volkshuisvestingstraditie waarbij woning-

corporaties een prominente rol vervullen om de woonkwaliteit voor lage-inkomensgroepen veilig te stellen en de emancipatie van bewoners te bevorderen. Ooit hebben woningcorporaties de architect in de woningbouw geïntroduceerd. Wat we nu vanzelfsprekend vinden, kwam vroeger in de woningvoorziening voor de gewone man niet of nauwelijks voor. Mede langs deze weg leverden woningcorporaties een belangrijke bijdrage aan het bevorderen van woonkwaliteit en wooncultuur.

Woningcorporaties bedienden van oudsher zowel lage-inkomensgroepen als middengroepen. Daardoor waren de wijken met veel corporatiewoningen gewoonlijk sociaal-economisch gemengd. Voor ruimtelijke segregatie hoefden we in Nederland niet bang te zijn, mede door het effect van de later ingevoerde individuele huursubsidies. Het kabinet-Rutte maakt aan dit alles nu een eind. De corporatiesector moet veel 'compact' worden: corporaties moeten vooral woningen verkopen aan bewoners en aan vastgoedbeleggers. Tussen de jaren negentig en 2010 daalde het marktaandeel van corporaties van 42% naar 32%. Het kabinet rust niet voordat dit aandeel tot ver onder de 20% is gezakt: dan zal de sector gestigmatiseerd worden zoals in de Verenigde Staten en België.

Wat moet er dan wel gebeuren? Er is geen reden om te pleiten voor het prolongeren van het beleid van de kabinetten-Balkenende. Met name het inflatievolgend huurbeleid ontmoet grote bezwaren. De kloof tussen markthuren en gereguleerde huren leidt tot een steeds groter tekort aan huurwoningen, steeds grotere distributieproblemen en langere wachttijden. Het wenkend perspectief dient de hervorming van het complete woningmarktbeleid te zijn, zoals deze wordt aanbevolen door de SER-Commissie van Sociaal-Economische Deskundigen (2010). Dit beleid houdt in dat zowel de koop- als de huursector afkickt van alle directe en indirecte subsidies, zodat tussen 2015 en 2040 geleidelijk markthuren en marktprijzen ontstaan. Er wordt een eigendomsneutraal beleid gevoerd dat kopers en huurders zoveel mogelijk gelijk behandelt. Om de betaalbaarheid van het wonen veilig te stellen voor huishoudens met een laag inkomen, dient een inkomensgebonden woontoeslag te worden geïntroduceerd voor zowel huurders als bewoner-eigenaren. Zo'n beleid vergt een gereguleerd huuraanpassingsbeleid waarbij de huren jaarlijks kunnen stijgen met meer dan de inflatie. Hierdoor ontstaan er economische prikkels bij woningcorporaties en vastgoedbeleggers om in huurwoningen te investeren.

Het huidige beleid van het kabinet-Rutte biedt daarentegen de garantie dat de onevenwichtigheid op de woningmarkt verder zal groeien: toenemende tekorten in de huursector, toenemende overschotten op de

koopmarkt waar nu al 200.000 woningen te koop worden aangeboden. De enige logische conclusie uit de bovenstaande bezwaren is dat het kabinet de Woonvisie zal moeten in trekken en vervangen door een compleet ander document. Dat zal niet eenvoudig zijn omdat het beleid teruggaat tot het regeerakkoord. De meest voor de hand liggende oplossing is gelegen in nieuwe verkiezingen, een nieuwe verkiezingsuitslag en een nieuw kabinet.

Margreet Fogteloo

Zorg en welzijn

Waar ligt de publieke taak van de overheid?

“Wat willen we verzekerd houden voor iedereen, en wat kan er straks bijverzekerd worden of naar behoefte uit eigen zak betaald worden? Daarbij moeten we terug naar de hamvraag: wat is zorg en wat is welzijn.”

Margreet Fogteloo is schrijver en redacteur van *De Groene Amsterdammer*. Ze publiceert regelmatig over gezondheidszorg.

Het is geen verrassing dat in deze barre economische tijd de gezondheidszorg de dans der bezuinigingen niet ontspringt. Maar het mes gaat er niet fors in vanwege een krappe staatskas alléén. Het is de zoveelste poging om de uitdijende zorgkosten structureel terug te dringen. Of zijn deze bezuinigingen toch anders?

Als je kijkt naar de rekenmachine van minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zie je een optelsom van besparingen. Ze wil geld winnen op de geestelijke gezondheidszorg (ggz) en het persoonsgebonden budget (pgb). Verder schrapt ze voorzieningen uit het basispakket, zoals maagzuurremmers, dieetadvies en hulp bij stoppen met roken, het aantal behandelingen bij de fysiotherapeut, bij de logopedisten en de verloskundigen. En ook zegt ze: er komt één macrobudget voor de ziekenhuizen en met die pot geld zullen bestuurders en medisch specialisten het maar moeten doen.

Bij haar ferme rekenwerk heeft ze zichtbaar gekozen voor bepaalde groepen. Mensen met psychische klachten moeten hun problemen proberen op te lossen in hun naaste omgeving of desnoods in minder therapie-sessies tegen meer betaling uit eigen zak. De minister zegt in feite dat de drempel naar de psychiater of psycholoog veel te laag is en de beroepsgroep in veel gevallen vervangen kan worden door een vriendelijk luisterend oor. Dat is ongenueanceerd: alsof iedereen bij elk wissel naar 'de divan' rent, therapeuten geen professionals zijn en zielenpijn geen ziekte is.

Hetzelfde geldt voor de pgb's – mensen moeten meer een beroep doen op bureaus, vrienden, en familie die bereid zijn verbanden te verwisselen, boodschappen te doen, de auto naar een afspraak te pakken, en te helpen bij allerlei dagelijkse ongemakken die ziekte of een handicap met zich meebrengen. Natuurlijk staat er nog altijd een leger aan hulpverleners klaar, maar hulp en apparaten moeten worden bepleit bij één gemeenteloket, met alle tenenkrommende bureaucratie van dien.

Het zou mooi zijn als de bedoeling hierachter óók het stimuleren van gemeenschapszin en naastenliefde zou zijn. Daar zal niemand moeite mee kunnen hebben, de maatschappij met de politiek voorop schreeuwt om meer saamhorigheid en binding. Maar is deze aanpak het juiste middel? De samenleving functioneert immers niet meer zoals vroeger, toen bijvoorbeeld oude ouders in huis werden opgenomen, wat zeker niet altijd rozengeur en maneschijn was. Afgezien van de naar schatting ruim één procent fraudeurs, gaat de groep chronisch zieken en gehandicapten bovendien effectief met het *persoonsgebonden* budget om. Ze kunnen hun zelfstandigheid zoveel mogelijk behouden en een duurdere oplossing, zoals een verblijf in een verpleeghuis, voorkomen of

uitstellen. De kern van het pgb-systeem komt neer op het stimuleren van zelfredzaamheid en het nemen van eigen verantwoordelijkheid – en dat ligt juist in de lijn van de liberale ideologie van de vvd-minister: burgers niet benaderen als een collectieve eenheidsworst maar als een verzameling van individuen die zoveel mogelijk de regie over hun eigen leven hebben. Welke visie op de zorg achter de bezuinigingen schuilgaat is dan ook schimmig.

En wat betreft die pot geld: ziekenhuizen zullen daar in een stoelendans omheen draaien. Het gevolg is onder meer dat er een spook uit het verleden opdoemt: oplopende wachttijden. Met als wrang gegeven dat de zorgverzekeraars, in de afgelopen jaren uitgegroeid tot monopolisten, de regie hebben over de kwaliteit – of liever het geld – en niet de professional in de spreekkamer. Dit betekent hoe dan ook roofofbouw op ons zorgstelsel dat volgens de *Euro Health Consumer Index* al jaren scoort als het beste en relatief goedkoopste ter wereld..

Het is een somber scenario, zeker als je beseft waar de opgelopen kosten in de afgelopen decennia door zijn veroorzaakt. Namelijk door een voortdurende medische vooruitgang – van nieuwe medicijnen en technieken tot betere behandelmethoden. Mensen worden ouder; ze leven langer gezond en chronisch zieken, zoals aids-patiënten, verlengen hun levensjaren door betere scantechieken, medicatie en therapieën. Daar komt nu nog de vergrijzinggolf van de babyboomers bij, een demografisch waterhoofd dat ongeacht een recessie op het zorgbudget drukt. Ook Schippers' voorgangers hebben geprobeerd het tij van de oplopende kosten te keren. Weliswaar met accentverschillen, maar de gezondheidszorg is al heel lang het zorgenkind van ieder kabinet, ongeacht de politiek-ideologische signatuur. De wens om structureel de kosten terug te dringen is dus ook niets nieuws onder de zon.

Maar er speelt nog iets anders – en daar mag best kritisch bij worden stilgestaan. Door de toenemende welvaart is in de afgelopen decennia onze visie op de zorg steeds verder verbreed. Naast basisgezondheid valt ook 'welzijn', in de materiele en immateriële zin van kwaliteit van leven, onder 'zorg'. Een strak gebit, een bril volgens de laatste mode, allerlei cosmetisch 'noodzakelijke' ingrepen – het is collectief verzekerd mogelijk geworden. Dat is in het licht van de naoorlogse verzorgingsstaat een enorme vooruitgang. De maatschappij vraagt om méér, aan het steeds hogere en bredere niveau van betaalde zorg is men gewend geraakt, maar waar leg je de grens? Moet alles uit collectieve middelen betaald worden? Wat is medisch noodzakelijk, welke criteria, behalve de ernst van de problematiek, hanteer je?

Deze lastige vragen worden uit de weg gegaan. Door Schippers, hoewel ze eigenlijk al in die richting denkt door bepaalde

groepen aan te spreken in de beurs, en vooral door haar voorgangers. Als we onze zorg betaalbaar willen houden, en de premies niet torenhoog willen maken, moeten er keuzes gemaakt durven te worden. Wat willen we verzekerd houden voor iedereen, en wat kan er straks bijverzekerd worden of naar behoefte uit eigen zak betaald worden? Daarbij moeten we terug naar de hamvraag: wat is zorg en wat is welzijn.

Alleen, willen we dat met z'n allen ook? De minister is niet voor niets verantwoordelijk voor zorg én welzijn (en sport). Beide werken als communicerende vaten – als je niks doet aan 'welzijn' dan gaan de kosten voor de zorg uiteindelijk omhoog. Depressie heet nu al volksziekte nummer één. En zoals een dikke eeuw geleden een enorme kwaliteitssprong gemaakt is door het verbeteren van de riolering en het zuiveren van ons drinkwater, zo zijn er voor de eenentwintigste eeuw andere niet-medische uitdagingen voor een 'gezonde' bevolking. Maar die opgave reikt verder dan de overheid, het vraagt om actief burgerschap – een veel gehanteerd begrip uit de politiek dat neerkomt op individuele participatie voor een algemeen belang. Wél zal een goede toegankelijke basisgezondheid de publieke taak van de overheid moeten blijven. Van eerstehulpdiensten, traumacentra, intensive care, verloskunde tot het voorkomen van infectieziekten en andere 'volksziekten', zoals depressie.

Hierbij helpt het overigens niet om dé marktwerking af te schilderen als een verderfelijke ontwikkeling die uitsluitend gericht is op vette winsten via allerlei onnodige onderzoekjes en luxepolis in verwenpaleisjes. Dat is een karikatuur. Het inbouwen van marktprikkels binnen het systeem van betaalde zorg leidt tot innovatie en creatieve oplossingen om goedkoper, slimmer en, jazeker ook, patiëntvriendelijker om te gaan met schaarse middelen. Het spook van de tweedeling in de zorg, zoals in Amerika, is niet aan de orde. Dat strookt nooit en te nimmer met het solidariteitsbeginsel als een heilig beginsel van ons zorgstelsel.

Samuel Vriezen

Kunstwereld,
erken nu eindelijk
uw vijand

Naar een
nieuwe positie-
bepaling: kunst
als publieke sfeer

“De tragiek van de Raad voor Cultuur, en ook van het kunstsectoroverleg van de Tafel van Zes, is het verlies van een perfecte kans om te weigeren.”

Samuel Vriezen is componist, dichter en essayist. Hij is medeopsteller van het *Manifest voor een nieuw kunstbegrip*. Zie ook: *Vriezen Vindt...* (<http://blogger.xs4all.nl/sqv>)

Halbe Zijlstra heeft het advies van de Raad voor Cultuur naast zich neer gelegd. De kunstwereld spreekt er schande van, en ziet zich verder gemarginaliseerd in het politieke proces. De kunstwereld vindt Zijlstra respectloos. Beter zou ze Zijlstra het respect geven dat hij verdient: niet het respect dat een vriend of een grote geest toekomt, maar het respect dat je voor een echte vijand kunt opbrengen.

Nederland heeft een cultuur met een sterke hang naar overleg en consensus. We zijn gewend allemaal min of meer sociaal-liberaal te zijn, met een beetje conservatisme en een toefje religie waar nodig. In ons hart zijn we nog polderaars. Als er dus hard bezuinigd wordt op kunst, zijn wij als kunstenaars geneigd om een beroep te doen op de redelijkheid van de regering. We zijn bereid mee te denken in de hoop invloed uit te kunnen oefenen op het beleid en het te matigen. We kunnen maar niet geloven dat de rechtse helft van Nederland de samenwerking met de rest botweg heeft opgezegd.

De tragiek van de Raad voor Cultuur, en ook van het kunstsectoroverleg van de Tafel van Zes, is het verlies van een perfecte kans om te weigeren. De kunst wil, zoals alle maatschappelijke sectoren in Nederland, van oudsher meepraten aan de tafel van de grote jongens. De kunstwereld kent zichzelf nog nauwelijks anders dan als onderknuppel van de Staat. Door steeds in overleg te zijn gebleven houdt ze zich medeverantwoordelijkheid voor haar eigen inkapseling in het staatsbeleid, iets waar de kunst sowieso geen competentie in heeft, en iets dat de kunstwereld wezenlijke schade toebrengt.

Men heeft niet willen begrijpen dat Zijlstra de kunstsector kreupel wil slaan, om na de afstraffing alleen met een kleine hoeveelheid gerenommeerde instellingen over te blijven die des te makkelijker aan de leiband van de staat kunnen worden gehouden. Men heeft niet ingezien dat de afstraffing van de vrije kunsten tot de symbolisch meest belangrijke politieke daden van het huidige kabinet behoort. Men heeft geweigerd de doelbewustheid te zien waarmee VVD en CDA een bloeiend cultureel bestel offeren op het altaar van het populisme, om een verregaande rechtse sociaal-economische agenda veilig te stellen.

Volstrekt in tegenspraak met de liberale retoriek van de regering hebben daarbij Zijlstra's plannen een opvallend elitair karakter. Topinstellingen worden gespaard, maar van min of meer alle instellingen voor ontwikkeling, voor kleinschalig experiment en dergelijke, wordt de ondersteuning weggeslagen. Het wordt moeilijk voor deze instellingen om andere geldbronnen te vinden op korte termijn. De meerderheid, zo niet alle, zullen verdwijnen: alle productiehuzen, vrijwel alle presentatieruimten, de beeldende

kunsttijdschriften, de literaire tijdschriften. Op De Nederlandse Opera daarentegen wordt weinig gekort. Dit terwijl DNO tot de zwaarst gesubsidieerde instellingen behoort, die bovendien een publiek met meestal een hoog inkomen trekt.

Wat hier vooral zo schofterig aan is, is dat het kabinet-Rutte eerst nog heeft geprobeerd om te doen alsof de bezuinigingen op cultuur tot de maatregelen behoren die vooral door de hogere inkomens in de portemonnee zouden worden gevoeld: misleidende onzin. Zoals ook de bewering dat er meer ruimte voor de vrije markt in de kunsten zal ontstaan een leugen is – door de ondersteuning veel onevenrediger over instituten te verdelen dan eerder, beïnvloedt de overheid de markt juist meer dan ooit. De juiste naam voor deze ‘bezuinigingen’ is dan ook: ideologische zuivering van de staatscultuur. Als Zijlstra deze klap wil uitdelen, dan moet hem de eer gegund worden persoonlijk de bijl te hantieren. Zijlstra zelf begrijpt dat. Hij stelt zich openlijk op als de vijand die de kunstwereld niet heeft willen zien, en bewijst daarmee gewiekst eens te meer haar irrelevantie.

Wat te doen? Overleggen is duidelijk zinloos. Maar ook verzet tegen het beleid is zinloos: hoe groter het verzet uit de kunstwereld, hoe harder Zijlstra zich opstelt, omdat het ‘vastberadenheid’ en ‘moed’ (geile woorden voor managers) uitstraalt. Noodzakelijk is het opbouwen van de eigen positie, van waaruit de tegenaanval kan worden ingezet. Dat begint met het besef van een eigen politiek van de kunst.

Dat hoeft geen staatspolitiek te zijn en ook geen onderwerping aan de ‘vrije’ markt. Natuurlijk, wat kunstenaars doen is mogelijk omdat zij gesteund worden – zo niet door de overheid, dan door een mecenas, de markt, oud geld of een bijbaantje – maar hun werk is inhoudelijk niet tot zulke ondersteuning te herleiden. Uiteindelijk maken kunstenaars ook geen kunst om er rijk van te worden, maar omdat zij denken dat kunst maken datgene is wat zij met hun leven moeten doen, om zo de wereld te verrijken. Daarmee valt de kunst altijd tegelijk binnen een maatschappelijk systeem dat bepaald is door staat en markt, maar ook erbuiten. De verhouding tussen kunst en staat (of tussen kunst en markt) is gecompliceerder dan zowel onze regering als onze kunstlobbyisten doen voorkomen.

Lange tijd is de kunst vanzelfsprekend opgevat als een bijdrage aan de publieke ruimte. Waar kunstenaars in de Middeleeuwen nog vooral voor adel en kerk werkten, werkten ze in de burgerlijke tijd voor het publieke belang, voor de burgerij, voor de verheffing van arbeiders, voor de vele culturen van het land, voor de democratie. Kunstenaars dienden deze publieke sfeer soms met verbijsterende schoonheid en soms met

onverteerbare weerbarstigheid. Maar dát zij deden wat zij deden werd algemeen begrepen als een publieke zaak.

Dit wordt niet langer voetstoots aangenomen. Maar dat ligt niet aan de kunst. De burgerlijke politieke cultuur zelf is in crisis. De laatste decennia werd het oude burgerlijke ideaal van een publieke sfeer, waarin alle burgers participeren en waarvan de staat de fundamenteën onderhoudt, steeds verder uitgehold door neoliberale opvattingen die de complete publieke sfeer liefst morgen nog op marktplaats.nl zouden zetten. Uit ‘efficiëntie-overwegingen’ vervangt de staat zichzelf door een schimmige parodie, die de verantwoordelijkheid voor het publieke in toenemende mate uitbesteedt aan allerlei quango’s en ‘marktpartijen’ waar geen burgerorgaan nog enige serieuze zeggenschap over heeft.

Tegelijk worden burgers zelf onder dwang omgevormd tot ‘consumenten’ en wordt hen verteld dat dat vrijheid is. Maar feitelijk krijgt de postburgerlijke samenleving steeds meer een neofeodaal karakter, met topmannen en grootaandeelhouders als nieuwe adel, en flexwerkende consumenten als nieuwe horigen. Machteloosheid regeert de burgers van ooit.

Bij dat proces horen aanvallen op de vertegenwoordigers van de oude burgerlijke orde. Voorheen eerbiedwaardige publieke instituten zoals kunst en wetenschap zijn hun autoriteit kwijtgeraakt, gereduceerd tot opinie en verstrooiing. Daarbij worden kunst en wetenschap graag als elitair aangevallen, alsof we nog in de Middeleeuwen leven en uitsluitend voor adel en kerk werken, en niet voor algemeen gedeelde publieke belangen.

Dat verwijt van elitarisme steekt. Waarom? Omdat kunst en wetenschap juist fundamenteel egalitair zijn. Voor kunst en wetenschap is iedereen gelijk. Eenmaal bewezen is een wiskundige stelling voor iedereen waar, ook voor wie het bewijs niet doorgrondt. Net zo is de gedachte van een kunstwerk, eenmaal in de wereld, voor iedereen beschikbaar om zich toe te verhouden. Kunst neemt iedereen even serieus, ongeacht zijn of haar achtergrond. Natuurlijk, veel kunst heeft een klein bereik, maar dat heeft niets met elite te maken. Het komt juist doordat alle mensen dezelfde vrijheid hebben om verschillend op dezelfde werken te reageren.

Kunst is een egalitaire discipline. Iedereen kan zich erin verdiepen, en dan een grote ontwikkeling maken. Niet iedereen hoeft dat te doen; niet iedereen zal het doen. Maar de kunsten bieden iedereen de mogelijkheid van een wezenlijke vrijheid: om via gedisciplineerde toewijding verantwoordelijkheid te verwerven voor de manier van kijken, luisteren, handelen in de wereld. En die vrijheid staat open voor iedereen.

Ze is bovendien van een fundamenteelere orde dan de ‘keuzevrijheid’ van de consument, die geen vrijheid is, maar verveling. Daarom is op

de voorwaarden van enkel het marktdenken geen kunst te maken. En, met het instorten van het burgerschapsidee en de uitverkoop van de staat, ook niet op de voorwaarden van de overheid, die niet meer van de markt te scheiden is.

Onvermijdelijk opereert de kunst middenin de marktstaat, maar ze is er wezenlijk van onafhankelijk. Dat is haar trots. Vanuit die trots biedt zij de vrijheid om anders in de wereld te staan dan als consument. Als de kunst met discipline trouw blijft aan haar onafhankelijkheid en haar egalitarisme, zal ze een vernieuwde verantwoordelijkheid mogelijk maken voor het eigen leven en de wijdere wereld. Iets wat in postburgerlijke tijden de oude burgerzin vervangt. Een nieuwe publieke sfeer.

Jonas Staal

De hardwerkende Nederlander en de scheppende mens

Een aanval op een
van ons is een aan-
val op ons allen

“De angst dat kunst politiek geïnstrumentaliseerd wordt is onzinnig, zij is dit allang: de vraag die gesteld moet worden is aan welke politiek de kunst eigenlijk dienstbaar wenst te zijn.”

By becoming once again dependent, art may learn how to be socially useful, even at an operational level. (Artur Zmijewski)

Op maandag 20 juni vond in de Tweede Kamer een hoorzitting plaats rondom het zogeheten ‘nieuwe visie cultuurbeleid’, bedoeld om kamerleden te adviseren in de aanloop naar het definitieve debat over de cultuurnota die staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Zijlstra een week later zou verdedigen. Ik was daar als spreker binnen gesmokkeld en eigenlijk ongewenst, aangezien er geen kunstenaars het woord dienden te voeren. Zo bevond ik mij in een gezelschap van mecenasen, directeurs van het nieuwe spektakel en ‘betrokken’ bankiers, die voor de nieuwe vertegenwoordigers van het culturele veld door moesten gaan. Niet zozeer omdat zij kennis hebben over cultuur, maar omdat zij geld hebben en desondanks geen haatgevoelens jegens kunst lijken te koesteren. Dit voldeed om hen spreektijd te geven, liever dan kunstenaars, muzikanten, theatermakers,

kunstkritici, theoretici, artistiek leiders of museumdirecteuren. De sfeer was die van een begrafenis waar nog gediscussieerd wordt over hoe de dode – de Nederlandse culturele infrastructuur – niet al te opzichtig ten grave te dragen. De keuze ging over welk terminaal spuitje het beste toe te dienen en wanneer.

Aldaar poneerde ik het begrip ‘scheppende mens’, als antipode van de ‘hardwerkende Nederlander’, het ideologische vehikel waarmee de huidige regering onder het motto van ‘eigen verantwoordelijkheid’ en met rugdekking van ‘de crisis’ een systematische aanval uitvoert op alle kritische en zelforganiserende cultuur in Nederland en daarbuiten. De tegenstelling was wat mij betreft volstrekt duidelijk. Deze regering – onze opponent – wenst het menselijke bestaan uitsluitend te beoordelen als de optelsom van wat een individu produceert (en het liefst ook zelf weer consumeert – ondanks zijn geploeter is de ‘hardwerkende Nederlander’ uiteindelijk vooral consument). Alles wat niet ‘hardwerkend’ of niet ‘Nederlands’ is, dient

Jonas Staal is beeldend kunstenaar. In 2009 verscheen zijn publicatie *Post-Propaganda*, (essay #3, Fonds BKVB, Amsterdam) en in 2011 *Macht?...Aan welk volk?!*, (Jap Sam Books, Heijningen) www.jonasstaal.nl

Allegories of Good and Bad Government (2011), detail leef- en werkruimte, geïnitieerd door Carolien Gehrels, Hans van Houwelingen en Jonas Staal. Vormgeving ruimte door Metahaven en Paul Kuipers. Foto Idan Shilon

hierbij uit de weg geruimd te worden, volgens procedures die worden omkleed met economische argumenten. Maar dat kan het feitelijke doel niet verhullen: afrekenen met politiek die het gemeenschappelijke belang verdedigt en met alle kritische componenten die aan dit ideaal gelieerd zijn.

Deze regering doet precies wat we kunnen verwachten wanneer racisten een voet aan de grond krijgen: alle denkbare oppositie uitschakelen om maximale controle te herwinnen. De aanslagen op cultuur, journalistiek, rechterlijke macht, onderwijs, persoonsgebonden budget, kinderopvang, migranten, ontwikkelingshulp, flexwerkers, privacy en reïntegratietrajecten dienen alle vanuit dat gezichtspunt begrepen te worden. We aanschouwen de openlijke besteding van de controlemaatschappij. Deze maatschappij kent geen 'binnen' of 'buiten' en functioneert permanent onder controle: van het ministerie van Veiligheid tot de 'hardwerkende Nederlander' die via zijn eigen televisie helpt de beelden uit de camera's in zijn buurt te observeren. Dissonanten dienen uit een dergelijk systeem verwijderd te worden. Desnoods met geweld, zoals duidelijk werd tijdens een spontaan en vreedzaam kunstenaarsprotest voor het parlement op 27 juni, dat door een bataljon ME uit elkaar werd geslagen. Het winkelend publiek – lees: 'hardwerkende Nederlanders' – kon hier namelijk wel eens hinder van ondervinden. Ziedaar, de uiterste consequentie van de 'uitzonderings-situatie': er blijkt geen terreurmeter meer nodig om geweld te gebruiken. Het op basis van fundamentele democratische rechten protesteren krijgt al een gewelddadige respons als de 'uitzonderlijke' situatie ontstaat waarin winkelend publiek niet meer kan winkelen.

Het begrip 'scheppende mens' dat ik inbracht bij de hoorzitting in de Tweede Kamer heeft zijn oorsprong in het project *Allegories of Good and Bad Government* uit 2011, waarin vier politici en vier kunstenaars vier dagen en drie nachten samenleefden in de Amsterdamse kunstinstelling W139 en discussieerden over de relatie tussen kunst en politiek. Het ging om politici Salima Belhaj (D66), Carolien Gehrels (PvdA), Mariko Peters (GroenLinks), Ruud Nederveen en Michiel van Wesse (beiden VVD), en kunstenaars Nicoline van Harskamp, Jeanne van Heeswijk, Hans van Houwelingen en ikzelf. Het is een begrip dat gezamenlijk werd gemunt op een moment waarin kunst en politiek absolute gelijkwaardigheid ten opzichte van elkaar erkenden. Beide als scheppers, als coauteurs van de samenleving. Het project van de scheppende mens kenmerkt zich door een aantal basisprincipes: Het streven naar 'levenslang onderwijs'. Het centraal stellen van 'het zelforganiserend vermogen van mensen' in het project van democratisering. Het scheppen van 'nieuwe vormen van publiek domein', zowel in de fysieke als digitale

ruimte. En het 'terugbrengen van de macht van zowel de staat als de onvrije markt'.

Ware democratie verdraagt geen monopolieposities en macht corrumpeert en behoort niet toe aan een hoogopgeleide, aristocratische of vermogende minderheid maar aan het volk als geheel. Dat wil zeggen: in het proces waarin macht in het publieke domein gedefinieerd wordt ontstaan ideeën over wat een collectief, een volk of gemeenschap zou kunnen zijn. Dit proces is wat voor de scheppende mens als democratisch uitgangspunt geldt: een sociaal experiment, waarin de betekenis van een 'volk' en zijn 'macht' steeds opnieuw in de openbaarheid ter discussie worden gesteld. De slogan 'Macht aan het volk!' verwordt hier tot een permanente en noodzakelijke vraagstelling: 'Macht?... Aan welk volk?!' Het is in het wegnemen van de privileges uit het educatieve en economische proces en het streven naar een *permanente openbaarheid* (iets anders dan permanente *zichtbaarheid*), dat de democratische gedachte – fundamentele gelijkwaardigheid in het ontwikkelen van het scheppend potentieel van elk mens – tot volledige uiting komt.

Deze definitie van democratie heeft niets te maken met het eens in de vier jaar uitbesteden van een 'stem' aan een ander: democratische politiek is een permanente conditie die geen uitsluiting verdraagt en geen 'uitzonderingsstoestand'. Democratie is permanent en overal. Zij geldt voor allen en in alle denkbare situaties en bestaat net zo goed met als zonder parlement, net zo goed in economische voorspoed als na een economische Apocalyps.

Voor steeds meer kunstenaars is het de afgelopen jaren duidelijk geworden dat kunst niet soeverein is, dat zij niet los van de politiek bestaat, maar er rechtstreeks door wordt beïnvloed. Duidelijk is geworden dat de waarden die aan de kunst worden toegeschreven veelal samenvallen met die van de politiek en dat door middel van de markt en de staat een veelheid van ideologische belangen in de kunstenaar en het kunstinstituut worden geïnvesteerd. Kunst draagt om deze reden altijd politieke verantwoordelijkheid. Maar erkennen dat kunst ideologisch is getekend, betekent niet dat zij slachtoffer van de macht zou zijn. Kunstenaars geven vorm aan de wereld en gezicht aan de systemen waarin wij leven. Zij geven de openbaarheid vorm, of wat er van over is. Dat geeft ze macht. De macht om dat niet te doen. Om dat anders te doen. Om zichzelf te herkennen als gelijkwaardig aan markt, staat, media en politiek en ook als zodanig te opereren. Kunst heeft macht en een verantwoordelijkheid deze te gebruiken voor de juiste doeleinden. Zij kan een voorbeeld bij uitstek zijn van wat de scheppende mens vermag.

Maar dit betekent ook dat zij politiek kleur moeten bekennen. Het begrip kunstenaar is verdacht geworden. De kunstenaar

belichaamt de elite, de grachtengordel, de linkse kerk, de subsidieslurper, de al-lochtonenknuffelaar en het verraad aan de Nederlandse identiteit. De kunstenaar is, kortom, de verzamelnaam geworden van alle oppositie waar deze regering zich met grof geweld tegen keert. Of het nu de landschapsschilder of de politiek kunstenaar betreft, dat is een aanval die ons allemaal aangaat. Er heeft nooit een apolitieke kunst bestaan. De kunstenaar is thans inzet van een ideologische strijd. En die moeten wij met overgave voeren. Deze politiek is de onze niet. Wij moeten geen omkering wensen van de invoering van verhoogde btw, geen verdraagde bezuinigingen op cultuur of redding van een handvol presentatie-instellingen: de eis moet zijn dat deze regering en haar racistische basis vertrekt. Niet morgen, maar gisteren!

In een hysterisch klimaat als het onze, vervuild door commerciële massamedia en hun consumptiepropaganda, wordt er geen woord, geluid of geur de wereld in gestuurd zonder het in klinkende munt te willen omzetten. Dat de kunst nog altijd de illusie in stand wenst te houden in dit proces 'belangenvrij' en 'soeverein' te opereren is feitelijk de ergste vorm van propaganda denkbaar en is het verdedigen van een afgekoelde en gecorrumpeerde vrijheid. Vrijheid begint met het erkennen van de condities waarin wij onze onvrijheid bevechten. De angst dat kunst politiek geïnstrumentaliseerd wordt is onzinnig, zij is dit allang: de vraag die gesteld moet worden is aan welke politiek de kunst eigenlijk dienstbaar wenst te zijn.

De stoelendans van inspraak en debat is nu afgelopen en het punt van onderhandeling is voorbij. De enige meerwaarde van deze regering is dat zij niet bereid is tot consensus, en dat vereist van de oppositie – van wat wij een *progressieve politiek* zouden moeten kunnen noemen – dat zij zich uitspreekt over de maatschappij die zij voorstaat. Ik stel voor ons als kunstenaars in te zetten voor alle zelforganiserende krachten in onze samenleving: die kunnen gevonden worden in de zorg, het onderwijs, onder de flexwerkers, onder rechters, politieke partijen of in de kunsten. In aanloop naar de volgende verkiezingen zou de slogan moeten zijn: 'een aanval op een van ons is een aanval op ons allen'.

Kritische cultuur is niet weg te bezuinigen, maar zij is wel met een bataljon ME van de straten af te slaan en in de donkere krochten van onze gevangenschappen weg te werken. Voor we op dat punt van *no return* aankomen hebben we drie jaar om onze bondgenoten te erkennen. Drie jaar om deze ranzige regering van het eigenbelang te verslaan en haar het exclusieve karakter te ontnemen. Drie jaar om met behulp van *progressieve propaganda* nieuwe vormen van openbaarheid te scheppen en de macht van de dictatuur van de meerderheid terug te winnen.

Chris Keulemans

Het Plein der Beschaving

*Een publieke ruimte
die van niemand is
en van iedereen*

“Er kan een vonk overslaan op het plein. Er kan iets gebeuren dat alle aanwezigen bij elkaar veegt en optilt. Er kan een macht uitgaan van een menigte mensen, juist omdat ze de vrijheid hebben van het plein weg te lopen maar daar niet voor kiezen.”

Chris Keulemans is schrijver en artistiek directeur van de Tolhuistuin.

Tien bewoners van de Van der Pekbuurt: Mohammed, Mounia, Iris, Mark, Rinus, Carmelita, John, Rosie, Matthea en... Biertje.
Foto Sjoerd Knibbeler

Het begon simpel. We hadden een slechte regering. We waren boos. En we hadden een pleintje. Dat was genoeg, in het jaar van Tahrir.

We openden het Plein der Beschaving op vrijdag 24 juni, op de noordkop van de Tolhuistuin in Amsterdam Noord. En sindsdien zijn we er elke vrijdagmiddag bij elkaar gekomen. Met steeds meer mensen, wisselende sprekers en acts, een groeiende actie-agenda en altijd hetzelfde doel: een andere regering en een ander Nederland.

Het begon aan de vooravond van de Mars der Beschaving. De Tolhuistuin is een kunstencentrum in aanbouw, dus ons hart ligt bij de kunst. Maar we hielden het niet bij kunst alleen. Want een open samenleving heeft naast schoonheid ook doodgewone dingen nodig als zorg, onderwijs en gastvrijheid. En de autonomie van de kunstenaar betekent alleen maar iets temidden van de gemeenschappelijkheid van anderen.

En dus vroegen we die eerste middag aan tien mensen uit onze buurt om te vertellen hoe zij getroffen worden door de maatregelen van dit kabinet. Onze buurt, dat is de Van der Pekbuurt, een achterstandswijk in Noord, vlak naast de Tolhuistuin. Het werd een ontvullende reeks verhalen. John, de Surinaamse buurtvader, krijgt straks niet meer betaald voor zijn werk en zijn huizen worden opgedoekt. Iris, afgekickt van de heroïne en hoogzwanger, weet al dat haar schoonmoeder straks geen vergoeding meer krijgt voor de mantelzorg. Mark, haar opgewekte maar tandeloze man, kan geen nieuw gebit betalen en durft dus niet te solliciteren. Mohammed, vanwege een reorganisatie ontslagen na twaalf jaar conciërgedienst bij Krasnapolsky, ziet zijn wao jaarlijks slinken. Rinus, een kolos met slechte heupen en een scootmobiel, heeft geen geld voor een nieuwe operatie. En zo ging het maar door. Mensen

op de bodem van de samenleving, telkens verder naar beneden gedrukt.

Des te ontvullender was het, omdat wij deze mensen hadden leren kennen als harde werkers met talent. Samen met onze ontwerpers hadden zij net onze oude parkeerplaats omgetoverd tot een sfeervol pleintje aan het water. Ze waren er elke dag, stipt op tijd, werkten secuur en onvermoeibaar door, hooguit onderbroken door een bezoek aan de moskee of de voedselbank. De vrijwilligersvergoeding van 40 euro per dag werd met ontzag ontvangen in huishoudens die draaien op 90 euro per week.

Ook in de weken daarop kwamen ze langs op het Plein der Beschaving. Ze luisterden aandachtig naar hoogleraren, actievoerders en theatermakers. En ze spraken mee over protest en acties. Dit plein was tenslotte ook van hen.

En daarmee was ook de discussie over de term Beschaving meteen van de baan. Sommige mensen zeggen dat die te hooggestemd is, dat je er anderen mee uitsluit. John, Iris en Mohammed heb ik daar niet over gehoord. Een plein is beschaving. En daar horen zij bij. Sterker nog, ze hebben eraan meegebouwd.

Het is maar een van de dingen die ik van ons pleintje heb geleerd over pleinen. Als levenslange liefhebber van pleinen kon ik nu, in de rol van gastheer op het Plein der Beschaving, eens van dichtbij en van week tot week meemaken hoe het werkt, zo'n publieke ruimte die tegelijk open en omsloten is, tegelijk van niemand en van iedereen.

Het begint met simpele dingen. Je moet er kunnen zitten, staan en lopen. Je moet er middenop kunnen staan en je moet je kunnen verstoppen. Je moet er zon kunnen vangen en schuilen in de schaduw. Het verkeersgeluid moet hoorbaar zijn maar niet overheersend.

Er moet ergens muziek klinken. Als iemand houdt van mensen om zich heen maar niet om een praatje verlegen zit moet hij ongestoord zijn gang kunnen gaan. Maar als er een reden is om collectief bij elkaar te komen moet er een natuurlijke plek zijn voor redenaars, luisteraars en gedachtewisseling.

Ingewikkelder is al de balans tussen vaste bezoekers en passanten. Geen van beide mogen domineren. Zitten er teveel gelijksoortige gezichten op het plein, dan waagt de onbekende zich er niet op. Lopen er alleen mensen die anoniem zijn voor elkaar, dan ontstaat er geen gesprek. Het is de balans tussen willekeur en ontmoeting. Die moeten vrijelijk in elkaar kunnen overgaan: van kuieren in het niets naar de concentratie van de kennismaking en weer terug.

Fascinerend is de choreografie. De aansluiting bij een gezelschap moet moeiteloos en onnadrukkelijk kunnen verlopen. Maar even zo makkelijk moet het zijn je ook weer af te zonderen. Geen van beide, de toenadering en de verwijdering, moet aanstoot geven. En op een plein verplaatsen ze zich allebei, de groep en de enkeling. Volledige stilstand zie je er zelden. Van de kleine verplaatsing (de dronkeman die zich snurkend omdraait op de bank waar hij zijn roes uitslaapt) naar de planktonachtige wolkbewegingen die een groep omstanders maakt. Nauwelijks iemand is zich die bewegingen bewust, maar bij elkaar maken ze dat de mensen op een plein niet te fixeren zijn. Het is geen gelijkgezinde massa, zomin als het de doelgerichte horde eenlingen is van de spitsuurforensen op het station.

Er kan een vonk overslaan op het plein. Er kan iets gebeuren dat alle aanwezigen bij elkaar veegt en optilt. Er kan een macht uitgaan van een menigte mensen, juist omdat ze de vrijheid hebben van het plein weg te lopen maar daar niet voor kiezen. Die macht kan huiveringwekkend zijn of inspirerend, afhankelijk van waar je staat.

Het is die macht waar we naar zochten op het Plein der Beschaving. De macht om gezien en gehoord te worden. En om daarmee iets te veranderen. De stemming namelijk in de straten om ons heen. Zodat het plein zich zou uitbreiden tot buiten het plein. Of beter: zodat de stemming die ons kenmerkte op het plein – een stemming van vrijwillige aansluiting bij de onbekende ander, van hoffelijke aandacht voor een wildvreemde, van de persoonlijke overtuiging die je ontwikkelt in een gesprek met velen – zodat die stemming zou overslaan. Een stemming die je protest zou kunnen noemen. Maar een betere naam lijkt mij: beschaving.

Lotte Haagsma

‘Mijn doel is hetzelfde als dat van de vakbond’

Interview met beeldend kunstenaar

Matthijs de Bruijne

“Kunst is een intellectuele bezigheid, maar dat betekent niet dat deze onvertaalbaar is naar een grotere groep mensen. Die vertaling is echter verwaarloosd. Wanneer je ophoudt kunst uit te leggen aan de mensen op straat, wrekt zich dat op den duur.”

Lotte Haagsma is kunstcriticus en redacteur bij de architectuursite ArchiNed; zij schrijft over beeldende kunst en architectuur met als verbindend thema het publiek domein.

Beeldend kunstenaar Matthijs de Bruijne is politiek kunstenaar. Daar kiest hij welbewust voor. Hij stelt zijn werk in dienst van een maatschappelijk doel. Het woord ‘engagement’ dekt daarbij de lading niet. Ik ben geen geëngageerde kunstenaar, legt hij uit, ‘althans, niet in de zin van “betrokken”. Dat is me te vrijblijvend. Wil je als kunstenaar werkelijk politiek zijn, dan zul je een deel van je autonomie moeten opgeven.’ Op dit moment werkt hij samen met Domestic Workers Nederland (onderdeel van de Vakbond van Schoonmakers van FNV Bondgenoten) aan een campagne voor een betere positie van de huishoudelijk werkers in Nederland.

Dat kunst politiek kan zijn beseft De Bruijne in Argentinië, waar hij van 2001 tot en met 2005 verbleef. In het Zuid-Amerikaanse land was op dat moment een zware economische crisis aan de gang. In 2001 verloren velen alle geloof in de politiek, wat leidde tot enkele stevige opstanden. Uiteindelijk werd de peso in 2002 losgekoppeld van de dollar, waardoor de Argentijnse munt sterk devalueerde. De gevolgen voor de inkomens van de Argentijnen waren gigantisch. De maatschappelijke onrust was groot. Het fascineerde De Bruijne hoe tastbaar aanwezig de politieke situatie was op straat. Hij ziet daarin overeenkomsten met de huidige ontwikkelingen in Nederland, vertelt hij: ‘Niet dat het hier al zover is, maar we gaan wel die richting op. Je ziet dat de kwetsbaarheid van bepaalde groepen groter wordt. Mensen die psychische hulp nodig hebben, laagopgeleiden, werklozen, zij krijgen de

hardste klappen. Daarnaast zie je, net als in Argentinië, een proces van criminalisering. Diegenen die niet bruikbaar zijn binnen de economie worden als uitschot behandeld.

Die periode in Argentinië betekende voor mij een omslag, legt De Bruijne uit. Ik had een kunstopleiding genoten aan de Rijksacademie in Amsterdam, daarvoor was ik in de jaren tachtig politiek actief geweest. Pas in Argentinië kwamen die twee werelden, kunst en politiek, op een vanzelfsprekende

manier bij elkaar. Vanaf die tijd richt ik me in mijn werk bewust op economische probleemgebieden. In Buenos Aires maakte hij een werk over de *cartoneros*, mensen die hun geld verdienen met het verzamelen, scheiden en doorverkopen van afval zoals karton, aluminium en glas. De Bruijne noteerde hun verhalen en plaatste deze samen met door hen gevonden voorwerpen op een website.

Wat is je rol als kunstenaar in dergelijke omstandigheden?

Ik maakte in Argentinië per toeval een kunstwerk dat een bredere maatschappelijke betekenis kreeg. Mijn website Liquidacion.org werd door meer dan een half miljoen mensen bezocht, voornamelijk Argentijnen van buiten de kunstwereld. Mensen uit de middenklasse die zich door de crisis bewust werden van de ellendige levensomstandigheden van de allerarmsten. Ik realiseerde me plotseling dat kunst wel degelijk een rol kan spelen bij politieke bewustwording.

Maakt kunst dan zichtbaar wat anders verborgen blijft?

Ik zou nog een stap verder willen gaan.

Ik stel me als kunstenaar terughoudend op in mijn werk, maar ik vind dat het kunstwerk zelf helemaal niet terughoudend of beschouwend hoeft te zijn. Het is juist mijn streven om een werk te maken dat werkelijk iets in beweging zet. Er zijn twee soorten politieke kunst. Er is kunst over politiek en kunst die zelf politiek wil zijn. Dat is een gigantisch verschil. Instellingen voor hedendaagse kunst hebben zich de laatste jaren een progressief imago aangemeten door politiek getinte kunst te brengen. Ik vraag me dan af of het alleen om de positionering gaat of dat zo'n instelling ook werkelijk iets in gang wil zetten... Als je dat laatste wilt, moet je verbreden.

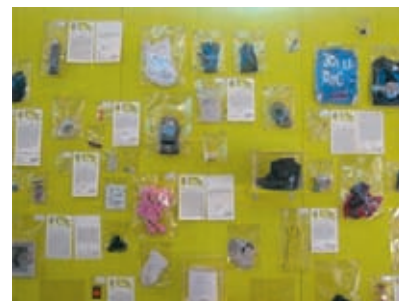
Je bedoelt je publiek verbreden?

We zitten met het probleem dat de kunstwereld zich de laatste tien, vijftien jaar compleet naar binnen heeft gekeerd. Kunst is een intellectuele bezigheid, maar dat betekent niet dat deze onvertaalbaar is naar een grotere groep mensen. Die vertaling is echter verwaarloosd. Wanneer je ophoudt kunst uit te leggen aan de mensen op straat, wreekt zich dat op den duur. Je kunt nu wel hard roepen dat de kunstwereld allianties moet smeden, maar dat is betrekkelijk laat. Er bestaat ondertussen een groot wantrouwen. Wanneer je politiek effectief wilt zijn als kunstenaar, zul je buiten de muren van de instituten en musea moeten treden.

Vorig jaar werd De Bruijne door de Vakbond van Schoonmakers van FNV bondgenoten benaderd voor een samenwerking. Samen

met vijftig schoonmakers stelde hij toen het Afvalmuseum samen, dat afgelopen maart, ter herdenking van de staking een jaar eerder, twee dagen op het Centraal Station in Utrecht stond. In het museum hingen objecten die de schoonmakers tijdens hun werk verzamelden, gecombineerd met verhalen over hun werkomstandigheden.

Hoe kwam de vakbond bij jou terecht?

Mensen van de bond hadden het werk *1000dreams.org* in de tentoonstelling 'Principio Potosí' gezien dat ik samen met Chinese migrantenarbeiders heb gemaakt. Binnen de vakbond leeft het idee dat er nieuwe manieren nodig zijn om zijn politieke gedachtegoed te communiceren, en dat de beeldende kunst daar één van is. Ik denk dat die gedachte klopt. Het heeft me verbaasd hoeveel aandacht er op dat drukke station was voor het museum. Mensen stonden uitgebreid zomaar tien tot vijftien van de in totaal honderd verhalen te lezen.

Wordt kunst dan niet vooral een communicatiemiddel?

Absoluut. Een van mijn grootste inspiratiebronnen is Tucumán Arde (Tucumán brandt). Deze groep kunstenaars verzamelde zich in 1968 in de gelijknamige Argentijnse stad om er vanuit de kunst te strijden voor de rechten van de werkloos geraakte suikerrietarbeiders. Tucumán Arde wordt ook wel omschreven als de grondlegger van het Latijns-Amerikaanse conceptualisme. Terwijl het Noord-Amerikaanse conceptualisme zocht naar dematerialisatie, lag de nadruk in de Zuid-Amerikaanse beweging vooral op communicatie en educatie.

Het werk moest begrijpbaar en leesbaar zijn voor het publiek. Je ziet dat het Noord-Amerikaanse conceptualisme uitstekend gedijt in het museum, terwijl politieke kunst er een beetje dood slaat, is mijn ervaring.

De Bruijne kiest bij de domestic workers-campagne heel bewust voor een presentatie in het Stedelijk Museum Bureau Amsterdam (SMBA). 'We gebruiken een platform met het prestige van het Stedelijk Museum (waar het SMBA onderdeel van is, LH). Daarmee presenteren de domestic workers zich op een plek die heel toegankelijk is voor hun werkgevers: het museum is onderdeel van hun territorium.'

De ervaringen van de – vaak ongedocumenteerde – huishoudelijk werkers zijn in korte statements op briefjes genoteerd, vergelijkbaar met de lijstjes die werkgevers achterlaten voor hun hulp. Deze worden op een groot doek, bespannen met aan elkaar genaaide gele schoonmaakdoekjes, geprikt. 'Met afmetingen die refereren aan minimalistische schilderijen uit de jaren zestig', benadrukt De Bruijne nog even.

Je houdt je dus wel degelijk tot die abstracte, gedematerialiseerde, beeldende kunst?

Ik kom uit de kunstwereld, dus ik speel met de codes. Het werk is leesbaar voor iedereen, maar ik wil ook binnen de kunst iets in gang zetten. Tegelijkertijd is mijn doel hetzelfde als dat van de vakbond. Mijn prioriteit is niet het verder uitbouwen van mijn carrière als kunstenaar. Het kunstwerk dient vóór alles de campagne van de bond te ondersteunen.

Actie Schone kunsten

Waarom wij samenwerken

Wij, huishoudelijk personeel en 'kunstarbeiders'¹ willen gezamenlijk actie ondernemen omdat:

Daarom.

Net als Mary Poppins houden we er niet van ons nader te verklaren. Maar voor wie daar toch behoefte aan heeft, zijn hier vijf redenen.

Dit manifest kwam tot stand op initiatief van Casco – Office for Design, Art and Theory in Utrecht, in het kader van het project *The Grand Domestic Revolution*.

1. Het zou dwaas zijn als degenen die in de kunstwereld werken zichzelf als 'kunstarbeiders' zouden uitdossen door overalls of schortjes te gaan dragen. Hoe terecht de ongemakkelijke gevoelens ook zijn bij de uitdrukking 'kunstarbeiders', toch noemen we ons zo zonder de minste gêne.

1.

We werken allebei dag in dag uit met esthetiek.

Huishoudelijk werk en huishoudelijk personeel doen er alles aan om zichtbaar te worden. Deze strijd om zichtbaarheid van het huishoudelijk personeel is ook een esthetisch gevecht. Esthetiek gaat er niet over dat iets mooi is ontworpen of er leuk uitziet, het stelt continu vragen bij en gaat ook telkens de discussie aan over wat er wel en niet zichtbaar is. Arbeid in huis heeft geen glamour en is niet heroïsch genoeg om publieke aandacht voor zich op te eisen. Ze is ook moeilijk om te zetten in pakkende eisen en slogans. Kunstenaars hebben tegenwoordig vaak met datzelfde probleem te kampen. Als specialisten in de esthetiek hebben kunstarbeiders dag in dag uit te maken met het zichtbare en de duistere tegenhanger daarvan, maar de kunst lijkt inmiddels zelf steeds onzichtbaarder te worden. Als kunst geen economisch succes is, is ze gedoemd te verdwijnen in de marginaliteit.

Je kunt je onze maatschappij amper voorstellen zonder de bijdrage die huishoudelijk personeel en kunstenaars daaraan leveren, maar toch vergeet onze samenleving die bijdrage maar al te gemakkelijk. Huishoudelijk personeel en kunstenaars hebben een gezamenlijk belang om door deze geestelijke barrières en gewoonten heen te breken. Ze moeten iets tegenover dit schokkende gebrek aan verbeeldingskracht stellen door nieuwe vormen van protest te bedenken.

2.

We vragen allebei erkenning en respect voor ons werk.

Als je naar de huidige bezuinigingen in de cultuursector kijkt, zou je denken dat het ideologische verhaal over de 'creatieve industrie' als avant-garde van het eigentijds kapitalisme is weggesmeeten, als was het de krant van gisteren. Wat overblijft is artistieke arbeid als avant-garde van de zelfuitbuiting. Ondanks duidelijke verschillen en zelfs belangenconflicten doen kunstarbeiders en huishoudelijk personeel beiden hun levende werk onder preciaire omstandigheden. Wij geloven dat er een gezamenlijk belang bestaat voor arbeiders-in-huis en museummedewerkers. Wij geloven in cultuur als een proces dat mensen omarmt en bijeenbrengt en daarom kritisch ingaat tegen processen van symbolische uitsluiting. Wij zullen niet knokken voor culturele organisaties die geen informele en onzichtbare medeburgers binnenhalen, ongeacht of deze nu 'legaal' of 'illegaal' zijn. Wij zetten ook vraagtekens bij de arbeidsdeling binnen de cultuursectoren, zoals die tussen kunstenaars, curatoren, onderwijzers, publieksgroepen en toezichthouders en we stellen ons nieuwe manieren voor om ons werk te delen en er gemeenschappelijk bezit van te maken.

3.

Wij geloven in huishoudelijk werk.

Huishoudelijk werk is een bron van allerlei vormen van sociale rijkdom die continu wordt voortgebracht door de interactie en samenwerking tussen mensen. Uit de beleidsbeslissingen in vele Europese landen spreekt duidelijk dat groei voortaan wordt nagejaagd door een minderheid ten koste van de grote meerderheid; de rijkdom wordt van beneden naar boven geherdistribueerd. De middenklasse wordt uitgeroepen en degenen die onderaan de ladder staan zullen de prijs betalen voor de ecologische gevolgen van de uitbuiting van onze planeet. Om die manier van denken onderuit te halen en te herijken moeten we ons in de eerste plaats richten op het huishoudelijke werk en andere vormen van reproductieve arbeid. Een zorgzame economie is de enige kans die we hebben om een duurzaam en ecologisch perspectief te ontsluiten, dat verder kijkt dan de verheerlijking van de groei en de materiële productie.

4.

We leren van elkaar.

Huishoudelijk personeel kan kunst ruimten en -media als een podium gebruiken. Omgekeerd kunnen kunstenaars en curatoren leren van de organisatiestrategieën van schoonmakers en werksters. Wij geloven in onzuiverheid en collage, in samenwerkingsverbanden tussen verschillende mensen en groepen. Het gaat

daarbij om geleefde esthetiek. Het zal er rommelig aan toegaan, vaak frustrerend zijn en ook vaak grappig. Laten we het proberen. Kunst loopt altijd het gevaar om de exclusieve vertolker van bepaalde maatschappelijke groepen te worden: een zelfgenoegzame burgerij of een artistiekeerig milieu. Wij willen institutioneel ingekaderde esthetiek-ruimten opengooien om er onwaarschijnlijke ontmoetingen mogelijk te maken. Wij willen de zelfgenoegzaamheid van het *juste milieu* overstijgen.

5.

We rekenen op tijdelijke allianties. We moeten gaan samenwerken, en wel onmiddellijk.

Om praktische, esthetische en politieke redenen bestaan er geen samenwerkingsverbanden die niet discutabel zijn in ons beider levenssfeer. Laten we die discussie daarom aangaan en samenwerken. We beseffen dat we niets kunnen veranderen als we in onze eigen wereldjes blijven zitten. We worden niet goed van de haat tegen buitenlanders en we huiveren van de neoliberale mentaliteit die ons dagelijks leven steeds meer bepaalt. We willen niet denken dat er een ander Nederland mogelijk is, we denken dat een ander Nederland hoogst noodzakelijk is.

De vragen zijn dus: wat is de beste manier om deze samenwerking aan te gaan? Hoe kunnen we dat het meest productief inrichten? En hoe kunnen we onze onderlinge verschillen het beste gebruiken? Als redenen geen nieuwe vragen oproepen, kun je ze net zo goed niet geven.

Vertaald uit het Engels door Maaïke Post en Arjan Mulder

Wendelien van Oldenborgh

Minachting

“Het woord cultuur is een van de meest gevarieerd begrepen termen in ons vocabulaire. Hoe is het terechtgekomen in een hoek waar degenen die cultuur verdedigen als iets anders dan business of bevestiging van ‘de Nederlandse identiteit’ slechts hoon uitlokken?”

Wendelien van Oldenborgh is kunstenaar gevestigd in Rotterdam. Haar recente werk *Supposing I love you. And you also love me* werd geproduceerd door If I Can't Dance, I Don't Want to Be Part of Your Revolution (Amsterdam) en het Deense Paviljoen op de Biënnale van Venetië, alwaar het nog tot 27 november te zien is.

Still uit de video *Supposing I love you. And you also love me* (2011).
Courtesy Wilfried Lentz gallery,
Rotterdam

In Jean-Luc Godards film *Le Mépris* uit 1963 spreekt de als grof bekend staande Amerikaanse filmproducer Jerry Prokosch de woorden 'Wanneer ik het woord cultuur hoor, pak ik mijn chequeboek.' Waarop de zichzelf spelende filmmaker Fritz Lang antwoordt, halverwege van taal wisselend: 'Some years ago, some horrible years ago, *les Hitlériens disaient "revolver" au lieu de "carnet de chèques"*.' ('Enkele jaren geleden, enkele verschrikkelijke jaren geleden, zeiden de Hitleraanhangers "revolver" in plaats van "chequeboek".') Lang refereert hier aan een citaat uit het nazi-theaterstuk *Schlageter*, dat in 1933 zijn première beleefde op Hitlers 44ste verjaardag, vlak na zijn zege. Dit stuk wordt gezien als het meest succesvolle voorbeeld van nazi-toneel, dat zich als 'theater van de innerlijke ervaring' profileerde. Een groot publiek was in de stemming om zich te laten verleiden door plot en personages van dit stuk. De schrijver, Hanns Johst, was lid van de Kampfbund der Deutschen Kultur en een geprezen dichter onder het nazi-regime; met veel psychologisch inzicht droeg hij ertoe bij om van een irrationele visie op geschiedenis en de actualiteit de geaccepteerde vorm van waarneming te maken. Het genoemde geweer lag in *Schlageter* in de aanslag om weerstand te bieden aan 'die nonsens van '18...: broederschap, gelijkheid, vrijheid, schoonheid en zelfrespect!' Sociaal-darwinistische strijd was te verkiezen boven de ontwikkeling van ideeën: 'En als ik ergens niet tegen kan, is het te worden overtroefd met ideeën! (...) Nee, laat ze vooral afstand houden met hun ideologische prietpraat... Ik schiet met scherp! Als ik het woord cultuur hoor... haal ik de veiligheidspal van m'n Browning eraf!'

Prokosch en Lang verwoordden in Godards film de gecompliceerde relatie tussen cultuur en ideologie. De minachting waarop Godard doelt in *Le Mépris* manifesteert zich echter het meest duidelijk in de centrale plot over de relatie tussen scriptschrijver Paul en zijn vrouw Camille. Het in misprijzen en minachting overlopende gevoel van teleurstelling dat het script in de figuur van Camille legt, komt voort uit haar constatering dat haar echtgenoot zichzelf en daarmee ook háár voor de commercie prostituteert en verlaagt. In combinatie met een onvermogen om het probleem aan te kaarten, vernietigt deze constatering uiteindelijk de liefde. *Le Mépris* koppelt deze ontbinding van een relatie aan het einde van de klassieke Hollywoodfilm. Onder leiding van producenten zoals Prokosch verwerd cinema tot platvloers breedbeeldspektakel, en graf-fineerde regisseurs zoals Fritz Lang moesten voor hun boterham met zulke types in zee gaan en hun werk aanpassen. Doordat hij een verfilming van de Odyssee van Homerus tot inzet maakt van de ruzies van Lang en Prokosch, suggereert Godard in 1963 dat de

wereld van film die Lang representeert net zo verloren is als de klassieke Oudheid. In de figuur van de onsubtiele Jerry Prokosch wordt de minachting zichtbaar van de kapitaalcrachtige producent – minachting voor een cultuur die hij zou kunnen representeren, maar die hij verbastert. Als toeschouwer worden we als participanten in deze plot ingebonden in de openingsscène, waarin een gigantische Cinemascope-camera langzaam naar ons toedraait en ons inkadert. Cinemascope, als het megaformaat dat staat voor een cultuur van torenhoge budgetten, met de eisen van dien (vergelijkingen met hedendaagse blockbusters vol digitale effecten dringen zich op). *Le Mépris* gaat deels mee in die tendens door de inzet van de bekendste en aantrekkelijkste acteurs van het moment (Brigitte Bardot, Michel Piccoli). Godard doet participierend onderzoek naar de vraag hoeveel wij van onszelf kunnen verkopen zonder onze integriteit op te geven. Hoe zijn liefde en werk te verenigen in een wereld waarin we met huid en haar zijn overgeleverd aan economische krachten? De vragen die Godards film uit 1963 oproept resoneren nog altijd. Het dilemma waaraan Godard zijn personages en zichzelf blootstelt is ook ons dagelijks dilemma.

De notie van minachting lijkt mij fundamenteel in de recent op spits gedreven verhoudingen tussen verschillende groepen in Nederland, maar ook in 'de nieuwe visie' die deze overheid nastreeft. Uit het nieuwe cultuurbeleid en uit het denken van de wegbeveerders daarvan blijkt een minachting voor het woord 'cultuur' en voor wat de culturele sector wordt genoemd. Geweer of chequeboekje – de producenten van het huidige klimaat willen beide in aanslag brengen bij het horen van het woord. Het geweer staat in dit geval niet voor fysiek geweld, als we even afzien van het ME-optreden bij de 'Mars der Beschaving', maar voor anti-intellectuele intimidatie die inbeukt op de cultuur als veld voor het ontwikkelen van complexe, onbekende en wellicht kritische gedachten ten aanzien van de wereld om ons heen. Vervolgens ondersteunt het magere chequeboekje wat door de makers van het nieuwe beleid nog wordt erkend als nuttige cultuur. Dat is dan met name 'topcultuur' en 'onze Nederlandse cultuur' – in die samenstellingen heeft de term cultuur nog positieve connotaties.

In het verlengde van hoe Godard de verbastering van de klassieken en van de cinema voorstelt, schrijft filosofe en politiek denker Hannah Arendt in haar essay uit 1961 *Crisis in Culture*: 'De grote kunstwerken worden niet minder misbruikt wanneer ze doeleinden als zelf-vorming of zelf-vervolmaking dienen dan wanneer ze tot om het even wat dienen. Het kan zowel nuttig als legitiem zijn naar een schilderij te kijken om je kennis van een bepaalde periode te vervolmaken als het

nuttig is en gerechtvaardigd het te gebruiken om er een gat in een muur mee te verbergen. In beide situaties wordt het kunstobject voor externe doeleinden gebruikt. Dit is allemaal goed en wel zolang men er zich van bewust blijft dat dergelijk gebruik, al of niet legitiem, niet de eigenlijke verhouding tot de kunst vormt.'¹

In ons huidige moment van crisis in de cultuur wordt het nuttige en legitieme bijvoorbeeld begrepen als vormen van cultuur die de verbeelding van een nationale gedachte versterken, en/of een positieve rol spelen voor de nationale economie.

Ondertussen wordt er aan alle kanten gewerkt aan een algemene erkenning dat er te veel ondersteund is geweest in de laatste decennia en dus dat we allemaal blij mogen zijn met deze verfrissende verandering van beleid. 'Eindelijk minder kunst,' zo luidde een krantenkop – een sentiment dat blijkbaar bij grote groepen van de bevolking leeft. Het woord cultuur is een van de meest gevarieerd begrepen termen in ons vocabulaire. Hoe is het terechtgekomen in een hoek waar degenen die cultuur verdedigen als iets anders dan business of bevestiging van 'de Nederlandse identiteit' slechts hoon uitlokken? En hoe is het zover gekomen dat bij het woord 'kunst' op grote schaal wordt gedacht aan onnodige cultuurvormen die ten onrechte gebruik hebben gemaakt van de steun van de maatschappij en een belediging vormen voor de burger die er indirect voor betaalt? Uit alles spreekt een miskennis van het veld, gepaard met misprijzen en *dédain*.

De nieuwe minachting richt zich niet alleen op uitingen van kunst, maar ook op een cultuur van intellectuele ambitie, en daarmee van alles wat als 'links' wordt ervaren – variërend van het meedenken met miskende of achtergestelde sociale groepen tot onderzoek van en reflectie op complexe vragen en onzekerheden. Deze minachting, die onder andere wordt gevoed door de strijdlustige taal van Martin Bosma, die zich niet wil laten leiden door 'die nonsens van '68'. Zoals vermeld op de kaft van zijn boek *De schijn-élite van de valse munters* (2010), legt hij de schuld van alles wat in zijn ogen mis is met Nederland bij 'de geest van mei 1968 en de elites die toen een klap van de mallemlolen kregen waarvan ze nooit hersteld zijn'. Dat de links-intellectueel-artistische 'elites' die Bosma en anderen en bloc met hun minachting straffen in feite zeer divers zijn, vol nuances en onderlinge tegenstellingen, doet niet ter zake.

Terwijl nu de minachting ten aanzien van intellectueel-artistische elites dominant is, moet worden gezegd dat er vanuit die intellectuele en culturele 'elite' een traditie is van *dédain* ten aanzien van het populaire in de maatschappij. De 'massa' wordt gemakkelijk afgeschilderd als dom en populaire cultuur als

ongecultiveerd – waarmee een dergelijk 'elitistisch' vertoog een groot deel van de bevolking evenzeer infantiliseert en ontmondigt als de populistische retoriek. Maar wat is precies de relatie tussen wat in de Romaanse landen wordt aangeduid als de 'populaire klasse' en de culturele klasse? Er zijn verschillende relaties aan te duiden in momenten van crisis en revolutie. Juist ten tijde van Bosma's zondeval, 1968, waren de culturele en intellectuele elites sterk verbonden met de toenmalige arbeidersklasse. Samen kwamen ze in diverse landen in opstand tegen de autoritaire houding van de staat en de ideologie van de conservatieve elites, wat onder meer mogelijk was omdat intellectuelen en kunstenaars – waaronder Godard – resoluut korte metten maakten met de 'l'art pour l'art'-gedachte.

Precedenten daarvoor waren al in de negentiende eeuw te vinden. Hoewel de geschiedenis van de moderne kunst vaak wordt verteld in termen van een reeks formele innovaties, was een afwijzing van de maatschappelijke status quo vanaf het begin onlosmakelijk met die kunst verbonden: 'De vraag van de massacultuur roept eerst en vooral een ander en fundamenteeler probleem op, met name, de bijzonder problematische verhouding tussen maatschappij en cultuur. Men hoeft zich slechts te herinneren in welke mate de hele beweging van de moderne kunst is begonnen met een hevige rebellie van de kunstenaar tegen de maatschappij als dusdanig (...).'² De relatie tussen samenleving en culturele productie is nu een andere. Er is sprake van wederzijdse minachting tussen de populaire en de intellectuele en artistieke klasse, en die minachting is voor beide partijen desastreus. Hij wordt dan ook vrolijk gevoed door politieke en economische elites die baat hebben bij de huidige patstelling.

1. Hannah Arendt, *De crisis in de cultuur – haar sociale en politieke betekenis* (vertaald door prof.dr. Jacques De Visser), (Kampen: Kok Agora, 1995), pp. 40-41.

2. Hannah Arendt, *ibid.*, p. 30.

Afgevaardigde van DCAC, Xia Tang, zet het investeringsprogramma uiteen op een persconferentie in het bijzijn van Jan Meerling, vertegenwoordiger van de Nederlandse Kunst & Cultuur Associatie.

CHINA REDT NEDERLANDSE KUNST 中國存款荷蘭藝術!

Na maanden gesteggel, gemopper en deprimerende berichten is er eindelijk goed nieuws uit de kunstsector. Een consortium van Chinese investeringsmaatschappijen heeft onder de naam DCAC (Dutch Chinese Art Collaboration) te kennen gegeven een bedrag ruwweg ter grootte van de geplande cultuurbezuinigingen te investeren in de Nederlandse kunst- en cultuursector. Dit was de uitkomst van een verrassend kort en helder topoverleg tussen afgevaardigden uit China en vertegenwoordigers van de bedreigde Nederlandse topinstellingen. In een live gestreamde persconferentie uit China

sprak DCAC van een "win-win situatie" en een "culturele symbiose". Verregaande integratie met de Chinese kunstsector zou volgens DCAC de gewenste schaalvoordelen opleveren waardoor noodlijdende Nederlandse kunst- en cultuurmakers samen met de Chinezen hun geavanceerde kennis kunnen kapitaliseren op de wereldmarkt. Ook kwamen enkele andere concrete voornemens ter sprake. Xia Tang, afgevaardigde van DCAC uit Sjanghai, noemde enkele Aziatische kunstenaars die na hun studie aan de postacademische instellingen in Nederland zeer succesvol zijn geweest in China. Volgens hem zullen

er in het vervolg meer Chinezen naar Amsterdam komen. Toen hij werd gewezen op de verschillen tussen de Nederlandse en de Chinese cultuur, antwoordde hij dat deze juist tot "vruchtbare en waardevolle uitkomsten hebben geleid".

Gevraagd naar de reden van de interesse van financiële investeringsmaatschappijen in kunst vermeldde Xia Tang ook de groeiende binnenlandse markt in China: "Wanneer het BBP van een land per hoofd van de bevolking \$3000 bedraagt, beginnen zijn burgers vraag naar kunstinvesteringen te ontwikkelen. In 2008 lag

(Links) Xia Tang voor de Rijksakademie tijdens zijn bezoek (rechts) Femmy Otten en Ayman Ramadan ontvangen de delegatie in hun atelier.

FUTURE CULTURAL PRESERVATION, TODAY!

未来的文化保，今天！

DCAC
的才啊才

het Chinese BBP al op \$3100 en dat is sindsdien alleen maar gegroeid. Het is een goede tijd om in kunst te investeren." En: "Wij zien duidelijke verwantschap tussen de kunst en wealth management. Kunst draait om creativiteit, innovatie en out of the box thinking. Wealth management is precies hetzelfde. Het gaat om het tijdig inzetten van veranderingsprocessen en het ontdekken van nieuwe investeringsmogelijkheden."

Er moet nog worden uitgezocht welke instanties hoeveel geld krijgen en wat de Chinezen ervoor terugzien, maar in grote lijnen ligt het beleid al vast. Zo zal SKOR, met haar zeldzame know-how op het domein van openbare kunst, een Chinese zusterorganisatie krijgen. Initiatieven die de inspiratie voor de DCAC leverden zijn o.a. China Minsheng Banking Corporation die al in 2007 een kunstfonds opende,

gevolgd door een tweede in 2009, maar ook Zhonga Bo Auctions Company uit Beijing en Terry Art Fund Management uit Shanghai beschikken ieder over twee kunstfondsen. Tot op heden richtten deze fondsen zich vooral op Chinese kunst en enkele internationale toppers, maar het is aan de Nederlandse vertegenwoordigers en lobbyisten te danken dat ze nu voor het eerst investeren in een buitenlandse sector. Als unique selling point wordt vooral het internationale en kennisintensieve karakter van de Nederlandse sector geroemd.

De DCAC zal nauw gaan samenwerken met Chinese veilinghuizen als Poly en China Guardian, maar contact met Ravenel, Borobudur en Larasatie elders in Oost-Azië zal ook worden opgezet. Verwacht wordt dat veel van de Nederlandse beeldende kunst het daar goed zal doen. Sommige van de deelnemers

aan DCAC investeren al decennia in hedendaagse westerse kunst, zelfs toen de markt minder actief was. In tijden van recessie is het zelfs een overlevingsstrategie volgens Tang.

Naast beeldende kunst noemde Tang enkele Nederlandse orkesten bij naam: "Het is goed dat de Nederlandse overheid deze investeringen nu vrijgeeft en ons de mogelijkheid geeft de unieke Nederlandse uitvoeringspraktijk zo goedkoop naar China te halen." Niet alleen tours langs de miljoensteden in China zitten in de planning, gedeeltes van de Nederlandse zalen zullen worden gereserveerd voor Chinese toeristen en zakenlieden. De eerste injecties vanuit DCAC worden op 1 januari 2013 verwacht.

YOUR LONG TERM FINANCIAL SOLUTION

您的長長期財務 解決方案

DCAC有權接受或拒絕你的申請，以市場的藝術作品通過 DCAC以任何理由在我們的判斷。
如果接受，你提供你的作品出售最低期限為六個月，或直至出售，取其越快。半年後你可以刪除你的作品從 DCAC
如果售後是由你進入一個具有法律約束力的合同與 DCAC完成銷售及發遞單的作品在商定的時間。

版權所有：您保證，所有通過網站銷售的工作是無任何版權限制或知識產權糾紛 - 您保證您的工作是
銷售 - 在作品的版權將繼續與您即使在所有製的作品轉移到客戶

De Nederlandse identiteit? De Kracht van Heden

6 oktober
– 22 januari 2012
Museum
De Paviljoens,
Almere

De Nederlandse identiteit?
De Kracht van Heden

6 oktober 2011 – 22 januari 2012
Museum De Paviljoens, Almere

Opening 6 oktober 2011,
18.00 – 21.00 uur

In 1993 toonde het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst een selectie uit de keuzes van de eerste vijf fondsjaren (1988-1992) onder de titel De Kracht van Heden. Nu het vooruitstrevende Nederlandse cultuurbeleid ingrijpend verandert, heeft Museum De Paviljoens opnieuw een selectie gemaakt van kunstenaars, ontwerpers en architecten die tot de eerste groep behoorden die van het Fonds BKVB een startstipendium, werkbeurs, projectsubsidie, reisbeurs of presentatiesubsidie ontvingen. Deze selectie is aangevuld met een keuze uit de afgelopen vijf fondsjaren.

De vernieuwende cultuur is hier sinds de jaren '50 altijd gedeeld met een breed publiek. Hoe houden we de kracht van heden in Nederland?

www.
de-paviljoens.nl

isbeek,
eter of Broken Silence (2009)
isbeek. Met dank aan Fonds BKVB, courtesy privé collectie